STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 06348

GEKLIBENE SHRIFTEN

Baal-Makhshoves

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

בעל־מחשבות
(ד״ר עליאַשעוו)

געקליבענע שריפטען

פערטער באַנד

1929

אַרויסגעגעבן דורכן קאָאָפּעראַטיוו „ביכער״, וואַרשע

PNIRTED IN POLAND

Baał-Machszowes — „Gekłybene Szriften"
Drukarnia „Wyd. Wileńskie" B. Kleckina, Wilno

I. קריטישע סטודיעס

דער קריטיקער.

(אַנשטאַט אַן איינלייטונג).

איטליכע יונגע ליטעראַטור, וואָס שפּרייט נאָך אָקאָרשט אויס איהרע שוואַכע פֿליגלען, בעקומט צו אַ געוויסער צייט איהר קריטיקער, וואָס שפּילט אין איהר אַזאַ גרויסע ראָלע, צו וועלכער עס קאָנען זיך קיינמאָל נישט דערשלאָגען שפּעטערדיגע קריטיקער, ווען די דאָזיגע ליטעראַטור איז שוין אויסגעוואַקסען. מען דאַרף זיך נאָר דערמאָנען אָן דער ראָלע פֿון לעסינג'ן אין דער דייטשער ליטעראַטור, פֿון ביעלינסקי'ן אין דער רוסישער, אום זיך צו מאַכען אַ השגה דערפֿון.

און נישט נאָר ווען די ליטעראַטור איז יונג, אויך ווען אין אַ ליטעראַטור פֿון אַ פֿאָלק הויבט זיך אָן אַ נייע עפּאָכע — בעקומט דער קריטיקער, וואָס שטעהט אין איין רייה מיט די נייע טאַלאַנטען, שרייבער, דענקער און פּאָעטען, דעם הויכען פּלאַץ, צו וואָס עס דערהייבען זיך נישט די גוטע קריטיקער אין געוועהנליכען פֿלוס פֿון ליטעראַרישען לעבען.

סענט-בעוו אין פֿראַנקרייך, וואָס האָט געלעבט און געשריבען אין איין צייט מיט טעאָפֿיל גאָטיע, וויקטאָר הוגאָ, מערימע, אַלפֿרעד מיוסע און אַנדערע, וואָס האָבען געגרינדעט נאָך דער קלאַסישער די נייע ראָמאַנטישע שולע אין פֿראַנקרייך — פֿערנעמט ניט קיין קלענערן אָרט אין דער געשיכטע פֿון דער פֿראַנצויזישער ליטעראַטור, ווי אַלע זיינע דערמאָנטע חברים.

אין דער לעצטער צייט אין דייטשלאַנד, ווען עס איז דאָרט אַריינגעדרונגען דער נאַטוראַליזם, רעאַליזם, אינאיינעם מיט'ן סימבאָליזם און ניי-ראָמאַנטיזם — האָבען הערמאַן באַהר און אַלפֿרעד

קער נישט וועניגער געהאָלפֿען, אַז די נייַע גענג אין קונסט און פּאָעזיע זאָלען אַרייַן אין לעבען, ווי אַן אַרנאָ האָלץ, הערמאַן שלאַף, גערהאַרדט הויפּטמאַן און אַנדערע.

איטליכע זאַך האָט זיך איהר מזל, און אַפֿילו אַ ספֿר־תּורה אין אָרון־קודש האָט זיך איהר מזל. נישט איטליכע ספֿר־תּורה ווערט אַזוי אָפֿט גענוצט צו דער קריאת־תּורה, ווי אַן אַנדערע.

דאָסגלייַכען איז מיט דעם קריטיקער. נישט איטליכער האָט אַזאַ מזל געבוירען צו ווערען אין אַזאַ צייַט, ווען מען נויטיגט זיך אין איהם שטאַרק.

עס איז זעהר מעגליך, אַז חוץ ביעלינסקי'ן זייַנען נאָך דאָ אין רוסלאַנד אַ סך געלערנטערע און שאַרפֿזיניגערע קריטיקער, ווי ער. זיי האָבען אָבער נישט געהאַט דעם מזל געבוירען צו ווערען אין אַ צייַט, ווען דאָס יונגע בעשעפֿעניש (די נייַע ליטעראַטור) האָט זיך גענייטיגט אין אַ פֿרייַנד, אין אַ שטיצע, אין אַ צערטליכער מוטער.

דען די טיפֿכטע און בעדייַטענדסטע ראָלע פֿון קריטיקער צו אַלע צייַטען, איז נישט אַזוי די מבינות פֿון איהם, ווי דער וואַרעמער פֿערלאַנג, אַז דאָס גוטע, נייַע, פֿרישע און יונגע זאָל געפֿינען אַ סביבה פֿאַר זיך, וואו דאָס זאָל קאָנען אויפֿוואַקסען אין אַ געלינדער לופֿט און אונטער אַ ביסעל זונענשייַן.

אַלע גרויסע קריטיקער אין די פֿערשיידענע ליטעראַטורען האָבען, חוץ זייערע אַנדערע מעלות, איין־איינציגע, וואָס מאַכט זיי אַזוי וויכטיג און טייַער. דורך זייערע אַרטיקעל'ען און טאַלענטפֿולע אָבהאַנדלונגען שאַפֿען זיי בייַ די לעזער אַן אינטערעס צו אַ יונגער ליטעראַטור, וואָס האָט צו קעמפֿען קעגען דער גלייַכגילטיגקייַט פֿון דער געזעלשאַפֿט.

ביעלינסקי'ס פֿערדינסט איז נישט נאָר דערין, וואָס ער האָט פֿערשטאַנען און געפֿיהלט אַ גוט קונסטווערק, נאָר וואָס ער האָט מיט דער גרעכטער לייַדענשאַפֿט, מיט דער גרעסטער איבערגעבענהייַט, מיט דער גרעסטער איבעררעדונגסקראַפֿט געזוכט צו צוייגען דעם לעזער צו לייענען אַ פּושקינ'ען, אַ גאָגאָל'ן, אַ דאָסטאָיעווסקי'ן, אַזוינע שרייַבער, צו וואָס דער געוועהנליכער געבילדעטער לעזער האָט נאָך נישט געהאַט קיין צוטרוי.

די קריטיקער פון ערשטען געבענשטען מין האבען נישט נאר געקריטיקירט, נאר אויך בעשאפען פאר דער ליטעראטור אן אינטערעס אין אזוינע קרייזען, וואו מען האט געקוקט אויף ליטעראטור ווי אויף אן איבעריגער, נישט ערנסטער זאך.

זיי זיינען געווען ווי אמאל דער טרומייט פון יריחו, וואס האט מיט זיין געוואלדיגען לידענשאפטליכען קול צעבראכען די פעסטונגען פון אינדיפערענטיזם ביי דעם געוועהנליכען געבילדעטען פון דער געזעלשאפט.

זיי זיינען אויך צוגלייך געווען, ווי דער העראלד, וואס זאגט אן מיט זיין טרומייט, אז עס פאהרען די קיניגען פון גייסט אין דער פערמויערטער פערפאנצערטער שטאט.

לעסינג און ביעלינסקי זיינען אלס קריטיקער געווען די בעשעפער פון זייערע ליטעראטורען, וואס האבען אנגעזאגט זייער פאלק, אז עס קומט און איז שוין דא א שילער, א געטע, א ווילאנד, א פושקין, א דאסטאיעווסקי. זיי האבען געהאט א פיינעם געפיהל פאר דאס נאציאנאלע אין דער קונסט און האבען זי בעפרייט פון די שעדליכע איינפלוסען (לעסינג — אין זיין קאמף קעגען פראנצויזישען פאלשען איינפלוס); אדער זיי האבען בעקאנט געמאכט מיט די פרעמדע נוצליכע מוסטערן פון קונסט, וואס האבען געדארפט בערייכערן די אייגענע נאציאנאלע. (ביעלינסקי, אלס אויסגעשפראכענער „איראפעער", וואס שטערט א צייט אונטערן פילאזאף העגעלס איינפלוס).

די קריטיקער פון צווייטען מין טוען אויך די אייגענע ארבייט, כאטש אין א קלענערן אופן, ווי די ערשטע; ווייל דער אינטערעס צו ליטעראטור איז שוין דא, נאר עס פעהלט דער געשמאק פאר דער נייער ווענדונג אין דער ליטעראטור.

אויך הערמאן באהר, אלפרעד קער האבען געשפילט אויפן טרומייט צו נוצען פאר דער נייער דייטשער ליטעראטור. אויך זיי האבען געמיהט זיך, אז די נייע שולע זאל געפינען א ווארימען זוניגען ארט אין די הערצער פון דייטשען לעזער. אויך זיי זיינען נישט נאר געווען די מבינים, נאר אויך די געטרייע איבערגעבענע מוטערס, וואס טוליען צום הארץ דאס נייגעבוירענע שעהן און שוואך קינד.

דער עכטער קריטיקער איז נישט, ווי נאאיווע מענשען מיינען,

דער שאַרפֿער מח מיט די קאַלטע אויגען, וואָס זעהט איטליכם שלעכט שפּרענקעלע אינ׳ם ווערק פֿון דער קונסט, נאָר ער איז דער פֿערליכטער, דער איבערגעגעבענער ווייכער פריינד פֿון קונסט, וואָס זוכט שטענדיג צו דערלייכטערן דעם וועג פֿאַר׳ן יונגען, פרישען טאַלענט, וועלכער לעבט נאָך אין דער קאַלטער סביבה פֿון אַ דור, וואָס האָט פֿאַר אידם קיין אויגען נישט.

נאָר נישט אַלע קריטיקער האָבען דעם מזל געבוירען צו ווע־רען אין אַ צייט, ווען איפּ׳ן ליטעראַרישען הימעל וואַרפֿען זיך אַרום אַזיינע שטערנדלעך, וואָס פֿאָדערן די וואַרימקייט פון אַ קריטישען האַרצען, וואָס האָט ליב דאָס נייע, פרישע און יונגע.

און ווען דער קריטיקער ווערט געבוירען אין אַ צייט פֿון עפּיגאָנען (גוטע נאָכמאַכערס), דאַן ווערט ער בייז און ביטער, דאַן רעדט אין אידם דאָס גיפֿט פון אַ מוטער, וואָס פֿיהלט אין זיך אַזוי פֿיל מוטערליבע, און גאָט האָט נישט געבענשט איהר שוים באָטש מיט אַ האַלב טוץ קינדערלעך.

דאָס גרויסע לעזער־פּובליקום איז געוועהנליך בעקענט מיט דעם פֿערביטערטען קריטיקער, ווייל צום מיינסט לעבט ער אין אַ צייט פון עפּיגאָנען, און האָט אַ קליינע השגה הערפֿון, אַז איך דער פֿערביטערטער קריטיקער איז שטענדיג גרייט צו זינגען דאָס ליב פון אַ יונגער, פרישער, לעבעדיגער און אָריגינעלער קונסט.
דען קריטיק איז נישט נאָר הויכע מבינות, נאָר ליבע צו קונסט.

די לעצטע ליטעראַרישע עפּאָכע.

(אַלגעמיינע כאַראַקטעריסטיק).

I

דער נײַער ליטעראַרישער דור גלאַנצט אפשר ניט מיט אַזוינע נעמען, ווי דער אַלטער, נאָר דערפאַר איז ער רײַכער לויט דער צאָהל פֿון זײַנע טאַלענטען און פֿילזײַטיגער לויט זײַנע פּראָבלעמען. די פֿערטרעטער פֿון דער אַלטער ליטעראַטור געהערען צו דער השׂכּלה-עפּאָכע. און כאָטש איטליכער פֿון זיי האָט זיך געמיהט אונטערצוגראָבען די אַלטע משׂכּילישע וועלטאַנשויאונג, נאָר פֿינדעסטוועגען האָט זיך געפֿיהלט אין זיי דער טעם פֿון אַלטען ראַציאָנאַליזם, וואָס איז ווײַט פֿון יעדען סקעפּטיציזם, פֿון די ספֿקות פֿון אַ פֿערפֿײַנערטער נשמה.

פֿאַר׳ן שרײַבער פֿון אַבראַמאָוויטש׳ס, שלום-עליכם׳ס, פּרץ׳ס צײַטען האָט נאָך ניט עקסיסטירט די יודישע פערזענליכקײַט. זיי האָבען דערהויפּט געהאַט נאָר צו טון מיט׳ן יודען אַלס עדה, אַלס צבור, אָדער, ווי מען זאָגט הײַנט, מיט כלל ישראל.

דער הויפּט-פֿעלד פֿון אַבראַמאָוויטש׳ן אָדער פֿון שלום-עליכם איז ניט די שילדערונג פֿון אַ בעזונדער אינדיווידואַליטעט אין דער סביבה פֿונ׳ם יודישען לעבען, נאָר דער מאַסען-טיפּ פֿון אַ יודען אין גלות.

זיי האָבען זיך מעהר אינטערעסירט מיט׳ן שורש פֿונ׳ם יודישען בוים, איידער מיט די איינצעלנע צווײַגען זײַנע. בײַ דער שוואַכער פֿונאַנדערטיילונג פֿון דער דעמאָלטיגער יודישער געזעלשאַפֿט, האָט זיי קודם כּל אינטערעסירט דאָס לעבען, ווי עס איז

אין דער געגענוואַרט, אָבער ניט ווי עס איז עלול זיך צו ענטוויקלען אין דער צוקונפֿט.

אין פֿערגלייַך מיט אַבראַמאָוויטש'ן, שילדערט שוין שלום-עליכם כלומרשט, ווי אַזוי די יודישע געזעלשאַפֿט ענדערט זיך, ענטוויקעלט זיך. שאַפֿענדיג זייַן הויפּט-העלד מנחם-מענדל'ען, בעווייַזט ער אונז, דוכט זיך, דעם ליידען-פֿילען, שווערען איבערגאַנג פֿון אַ יודען פֿון אַלטען דור אין די אַלטע מאַטעריעלע לעבענס-פֿאָרמען צו די הייַנטיגע, אייראָפּעאישע. נאָר ווען מען זאָל טיפֿער אַרייַנקוקען אין מנחם-מענדעל'ס נשמה, בעמערקען מיר ניט קיין צילמעסיגע בעוועגונג פֿאָראויס, נאָר אַ ווילדען פּלאָנטערן זיך אויף איין אָרט, משוגע-שפּרונגען פֿון אַ מענשען, וואָס וויל זיך צופּאַסען צו די בעדינגונגען, וואָס זייַנען פֿאַר איהם אומפֿערשטענדליך.

אויך אין פּרצ'ן פֿון די 80-ער און 90-ער יאָהרען בעמערקען מיר ניט, ווי דאָס יודישע לעבען ענדערט זיך, ענטוויקעלט זיך. אויף וויפֿיל דער פּאָעט מערקט אָן אין דעם דאָזיגען לעבען פֿערשיידענע בעוועגונגען פֿון דער יודישער נשמה, ווייַזען זיי גיכער אָן אויף דער דעגענעראַציע פֿונ'ם יודישען כלל, איידער אויף אַ געזונטער ענטוויקלונג. עס איז גענוג אָנצוווייַזען אויף אַ גאַנצער רייהע פּרצ'עס סקיצען פֿונ'ם לעבען פֿון דער בית-מדרש-יוגענד, אויף זייַנע בילדער פֿונ'ם פּויליש-יודישען לעבען, כדי זיך קלאָר צו איבערצייַגען דערין.

פֿאַר די שרייַבער פֿון אַלטען דור, אָנהייבענדיג פֿון א. מ. דיק, האָט די יודישע מאַסע זיך פֿאָרגעשטעלט ווי עפּעס איינאַרטיגעס, וואָס איז אייַנגעשלאָסען אין איין רינג און איז נאָך ניט צעפֿאַלען אויף בעזונדערע שטאַנדען און קלאַסען. אַבראַמאָוויטש האָט זיך אַליין צוגעגליכען צו „אַ פֿאָדעם אין אַ גרויס געוועב, וואָס איז בעוואוסט דער וועלט אונטער'ן נאָמען יוד“.

זיי זייַנען געווען אַזוי ענג צונויפֿגעקניפּט מיט'ן דאָזיגען געוועב, אַז זיי האָבען געקאָנט בעציהען זיך צו זייער וועלט בלויז ענג-סוביעקטיוו. זיי האָבען ניט פֿערמאָגט דערבייַ דעם ביסעלע אָביעקטיוויטעט פֿון אַ מענשען, וואָס איז שוין טיילענווייַז אַוועק פֿון דער דאָזיגער וועלט. ניט ווילענדיג, פֿלעגען זיי בעטראַכטען דאָס יודישע לעבען אין דער נידעריגער פֿלאַכקייַט פֿון דעם דאָזיגען

לעבען גופא; דאָס מזל האָט זיי ניט געגעבען די פעהיגקייט אויפ־צוהויבען זיך און צו שוועבען איבער איהם.

און די ווענינע, וועמען די השכלה האָט געגעבען אַ מאָס פאַר אַ ברייטערן לעבען, האָבען ניט געקאָנט בענוצען זיך, ווי געהעריג, מיט דער דאָזיגער מאָס מחמת דער פוישער און קער־פערליכער אָבהענגיגקייט זייערער פון דער סביבה. און טאַקע דער פאַקט פלעגט זיי ערגערן, פלעגט אָנפילען די נשמה זייערע מיט ביטערקייט און אָבנעמען ביי זיי די מעגליכקייט אויסצונוצען אפילו דעם טראָפען אָביעקטיוויטעט, וואָס איז, איינענטליך, געוואָרען מעגליך מחמת דעם נייעם שטרום פון פערשיידענע אייראָפּעאישע אויפקלערונגס־אידעען.

דעריבער איז די אַלטע ליטעראַטור אַזוי כאַראַקטעריסטיש מיט איהר סאַטירישען טאָן, מיט איהר נאַיווען טעמפעראַמענט, מיט איהר הומאָר, וואָס דערמאָנט אַזוי אָפט די קאַריקאַטורע ליניעס פון אַ נאַרישער וועלט.

דער גרעסטער יודישער שרייבער פון דער צווייטער העלפט פונ'ם נייצעהנטען יאָהרהונדערט, ש. י. אַבראַמאָוויטש, איז איך דער גרעסטער בריה צו שילדערן דאָס לעבען, ניט ווי עס ענדערט זיך, ניט ווי עס ענטוויקעלט זיך, נאָר ווי עס שטייט איך פאַר איהם אין דער געגענוואַרט. זיין הויפט־העלד מענדעלע, אין וועלכען ס'איז מגולגל געוואָרען אַ טייל פונ'ם אַבטאָרס נשמה, האָט אַ טבע צו קוקען אויף די יודישע ברידער זיינען מיט „דינע" ליפען, אויף וועלכע ס'איז צוגאָסען אַ ניכטיגער שמייכעל".

י. ל. פרץ איז נענוג בעקאַנט דעם עולם מיט זיין ביסיגקייט און שטעכעדיגקייט. פאַר אַ מוסטער פון דער דאָזיגער מאַניר זייגער קאָן דינען זיין סאַטיריש ווערק: „דאָס שטריימעל", וואָס האָט אַרויסגערופען קענען זיך דעם גרימצאָרן ניט פון איין פאַרשטעהער פון דער רבנישער אָרטאָדאָקסען־וועלט.

און שלום־עליכם מיט זיין הומאָר, וואָס גרעניצט אַזוי אָפט מיט קאַריקאַטור, איז אין זיינע געפיהלען ניט וועניגער נאָהענט צו זיינע פאָרגעגנער. ניט אומזיסט רופט ער אַבראַמאָוויטש'ן „זיידע" און זיך — מיט נאוה „דער אייניקעל" פון מענדעלע'ן.

אינאיינעם מיט דער דאָזיגער סאַטירישער בעציהונג, וואָס

מחמת איהר טרעט ארויס אזוי בולט די ענגע סוביעקטיווע בעציהונג פונ'ם שרייבער צו זיין סביבה, האט ער ניט געהאט קיין קלארע צוקונפטס-אידעאלען. דאס לעבען, וואס די ליטעראטען האבען געשילדערט, האט געהאט צו טון בלויז מיט דער מגושמדיגער געגענווארט. דער יודישער עבר פלעגט ארויסקומען אין איהם אין א צעקאליעטשעטער, קאריקאטור-פארם.

חוץ פרצ'ן, וואס האט אויפגעהויבען דעם פארהאנג פון דעם אלטען חסידיזם, שילדערנדיג איהם מיט אזויגע ראמאנטישע פארבען און דערנעהענטערנדיג זיך דערמיט צו דער נייסטער שטרעמונג אין דער ליטעראטור — האט זיך קיינער פון די אלטע שרייבער ניט אינטערעסירט מיט אונזער עבר.

און אויף וויפיל דער שריפטשטעלער פלעגט זיך פארטראכטען וועגען דער צוקונפט פון זיין סביבה, פלעגט זי שוין נישט אננעמען קיין ספעציפיש יודישע פארמען; זי פלעגט זיך איהם פארשטעלען אין ניט-נאציאנאלע, ריין קאסמאפאליטישע רעמלעך.

און דאס האט אויך נישט געקאנט זיין אנדערש. בשעת מען מאלט א קאלעקטיוו, א כלל, ניט ווי ער ענדערט זיך, נאר אין א פערגליווערטען צושטאנד, דעמאלט קומט ער אויס ווי א גוף אהן א קאפ און אהן די אונטערשטע אברים, ווי עפעס א גילם פון ווייכען ליים, וואס טויג נאר פאר דער האנט פונ'ם סקולפטאר. פאר דער השכלה-עפאכע האט שוין לאנג עקזיסטירט דער דאזיגער סקולפטאר; דער סך-הכל פון די אלגעמיינע הומאניסטישע און אויפקלערונגס-אידעען איז געווען גענוג, כדי צוצוגעבען אט דער לעבלויזער מאסע אן אלגעמיין-מענשליך פנים.

דעריבער האט זיך דער אלטער דור שרייבער ניט אויסגעצייכענט מיט'ן געזונטען וואכענדיגען סקעפטיציזם, ווי אונזער היינטיגער דור. זיי זיינען געווען געגלייכען צו יענע דאקטוירים, וואס צווייפלען שוין נישט אין דער ריכטיגקייט פונ'ם דיאגנאז, וואס זיי האבען געשטעלט; וועלכע זיינען בטוח אין דער הייל-קראפט פון זייער רפואה און זייגען נאר אין כעס אויפ'ן טעמפען, נארישען חולה, וואס זאגט זיך אב מיט עקשנות פון זייער רעצעפט.

אמת, זיי האבען א סך געליטען דערפון, וואס זיי

פלענט אויסקומען, מחמת אומגליקליכע אומשטאַנדען, וואוינען אונטער איין דאַך מיט אָט דעם פערעקשנ׳טען פּאַציענט.

זיי האָבען ניט איינגעזעהן, אַז אין זייער פּערזאָן הויבט זיך אָן אַ ביאָלאָגישער פּראָצעס, ווי ביי יעדען פּאַטריאַרכאַלען פאָלק, וואָס טיילט אויס פון זיך די קריטיש-דענקענדיגע פּערזענליכקייט. אָנשטאָט צו קוקען אויף זיך, ווי אויף די פּיאָנערען פון אַ פאָלק, וואָס הויבט אָן אויפצולעבען, וואָס געהט אַרויס פון זיין פערגליווערטקייט און הויבט אָן פונאַנדערצולאָזען די קנאָספען, וואָס זיינען פערבעהאַלטען אין איהם — האָבען זיי געקוקט אויף זיך, ווי אויף שלים-מזל׳ניקעס, ווי אויף זוימען וואָס זיינען געפאַלען אויף אַן אומפרוכטבאַרען באָדען. אין זייער ליידען איז געווען אַ סך פערזענליכער עגאָאיזם; ס׳האָט זיי געפעלט יענע העכערע בעוואוסטזיניגקייט, וואָס פעראיידעלט אַזוי דעם שמערץ און הויבט עס אויף צו דער מדרגה פון אַ היסטאָרישען כלל-וועהטאָג.

געוויס האָט דער אַלטער דור שרייבער ניט ווייניגער געליבט זיין פאָלק, ווי דער איצטיגער; נאָר פון זייערע שריפטען זעהט זיך דאָס זעלטען אַרויס. דאָס געפיהל פון פערביטערטקייט געוועלטיגט אין זיי אויף אַזוי פיל, אַז אַנדערע אַרטען געפיהלען זעהען זיך קוים, קוים אַרויס.

איך געדענק, ווי איך האָב געהערט פון צוויי בעוואוסטע שרייבער, אַז „אַבראַמאָוויטש קאָן ניט אָנקוקען קיין יודען". עס זיינען אויך בעוואוסט די ווערטער פון אַ געשעצטען יודישען שרייבער, וואָס האָט שיער ניט בעשולדיגט אַבראַמאָוויטש׳ן אין אַנטיסעמיטיזם נאָכ׳ן ערשיינען פון זיין „מסעות בנימין השלישי".

איבעריגענס, אויך דער נייער דור שרייבער איז גערעכענט געוואָרען איין צייט צווישען די שונאים פונ׳ם יודענטום, וואָס זעהען ניט איבער די חסרונות פונ׳ם יודישען אָרגאַניזם די ליכטיגע זייטען זיינע. נאָר פונ׳ם לעצטענס מויל האָט געהערט די פערצווייפלונג פון אַ נאַציאָנאַליסט, וואָס טרוימט וועגען אַ גאַנצען, געזונטען יודישען אָרגאַניזם, בעת פונ׳ם שרייבער פון דער השכלה הערט זיך דער יאוש פון אַ מענש, וואָס איז ניט בכח פּטור צו ווערען, איבערצורייסען דעם צובונד צו דער סביבה, וועלכע איז פער-

משפט צו אַ זיכערן אונטערגאַנג, לויט אַלע געזעצן פונ׳ם מענשליכן שכל.

II

נאָך דער קורצער כאַראַקטעריסטיק פון די ליטעראַטן פון אַלטן דור ווערט קלאָר פון זיך אַליין דער הויפּט־חילוק צווישן דעם היינטיגן שרייבער און זיינע פאָרגענגער. דער ערשטער איז שוין אויסגעוואַקסן אין דער געזעלשאַפטליכער אַטמאָספער, וואָס איז דורכגעדרונגען מיט די אידעען פון נאַציאָנאַליזם און סאָציאַליזם, וועלכע האָבן שטאַרק פערברייטערט זיין האָריזאָנט און געהאָלפן איהם טיפער אַריינקוקן אין דער גאַנצער קאָמפּליצירטקייט פונ׳ם יודישן אָרגאַניזם.

אינאיינעם דערמיט, ווי ס׳האָבן זיך באַוויזן די אידעען, האָט זיך אויך געהויבן די זעלבסטטעטיגקייט פון דער יודישער געזעלשאַפט. פריהער זיינען די סאָציאַלע געפיהלן פונ׳ם יודען געווען פערטויבט: עס איז ניט געווען קיין געזעלשאַפט, קיין געזעלשאַפטליך זעלבסטבאַוואוסטזיין, נאָר איינצעלנע יחידים, וואָס זיינען געווען פעראייניגט דורך דער אויסענווייניגסטער לעבענס־פאָרם. דער ווילען־עלעמענט האָט געפעהלט. דער גאַנצער יודישער אָרגאַניזם און די איינצעלנע טיילן זיינע, אין דער פאָרם פון קלאַסען און שטאַנדען, האָבן קיין שום טעטיגקייט ניט אַרויסגעוויזן.

מיט דער פערשטאַרקונג פון דעם נאַציאָנאַליסטישן שטרוים, וועלכער איז בלויז די פערשטאַרקונג פונ׳ם פאָלקס־ווילען — ווערט פערשוואונדען די פריהערדיגע פאַסיוויטעט. דער סאָציאַליזם, וואָס פערשטאַרקט דעם ווילען אינ׳ם אַרבייטער־קלאַס, פיהרט אַרויס אויף דער בימה פונ׳ם יודישן לעבן אַ זעלבסטטעטיגען עלעמענט. דער שרייבער פון דער נייער צייט איז שוין מעהר ניט קיין קינד פון אַ שוואַך־פנימ׳דיגן כלל. דער ווילען צום לעבן, צום איבעראַנדערשן די אַלטע פאָרמען, צום שאַפן נייע צילען פאַר דער צוקונפט, נעמט איהם אַרום פון אַלע זייטן און מאַכט ציטערן און וויברירן זיין גייסט.

חוץ דעם האָט דער נאַציאָנאַליזם אַרויסגעשטעלט נאָך אַ טאָפּעלטע פּראָבלעם: די דערהאַלטונג פונ׳ם יודישן פאָלק מיט

זיינע הויכע טראַדיציעס פאַר די קומענדיגע קולטור-צוועקען און די שאַפונג פון געזונטע באַדינגונגען פאַר דער ענטוויקלונג פון אַ שעפערישער יודישער פערזענליכקייט.

דאָס באַוואוסטזיין פון דער נויטווענדיגקייט צו באַשאַפען אַ סביבה פאַר אַ פאָלק, וואָס איז צעשפּרייט צווישען די פעלקער — צוזאַמען מיט דער נויטווענדיגקייט צו פערברייטערן די דאָזיגע סביבה אויף אַזוי פיל, אַז אין איהר זאָל זיך קאָנען באַוועגען אַזאַ, אויפ'ן ערשטען קוק, נישט-סאָציאַלער עלעמענט, ווי די שעפערישע פערזענליכקייט — האָט זיך ברייט באַוועגט אין דער נשמה פונ'ם יונגען דור און — אין נאָך אַ גרעסערער מאָס — אין דער נשמה פונ'ם יודישען שרייבער.

אינאיינעם דערמיט דאַרף מען דערמאָנען, אַז בשעת דאָס פאָלק ווערט דורכגעדרונגען מיט אַ נאַציאָנאַלען זעלבסטבאַוואוסטזיין, פערברייטערט עס זיין גייסט אויף אַזוי פיל, אַז עס ווערט פאַר איהם נויטווענדיג די באַריהרונג מיט אַנדערע פעלקער. דאָס, וואָס עס האָט זיך גערעכענט כמעט אוממעגליך פאַר אַ פאַטריאַרכאַלישען פאָלק, ווערט כמעט אומבאַדינגט נויטיג פאַר אַ פאָלק מיט אַ נאַציאָנאַלען זעלבסטבאַוואוסטזיין. דער פחד פאַר דער אַסימילאַציע, וואָס איז אַזוי כאַראַקטעריסטיש פאַר אָבגעשלאָסענע, ווייניג-ענטוויקעלטע פעלקער, איז כמעט ניט פאַראַן ביי אַ פאָלק, וואָס האָט זיך ענטוויקעלט ביז צום באַוואוסטזיין פון זיין נאַציאָנאַליטעט.

פון איין זייט צווינגט אונז דער נאַציאָנאַליזם טיפער אַריינקוקען אין אונזער פאָלקס נשמה, און פון דער אַנדערער — דערוועקט ער אין אונז אַ שטאַרקען, געזונטען חשק צו דערקענען דאָס לעבען פון אַנדערע פעלקער, וואָס זיינען אַזוי פערשיידען פון אונז.

אַ פאָלק, וואָס האָט זיך דערהויבען אין זיין באַוואוסטזיין ביז צו דער מדרגה פון אַ נאַציע, טרעט אַריין אין דער אינטערנאַציאָנאַלער פעלקער-משפחה, ווי אַ גלייכער צווישען גלייכע, ניט האָבענדיג קיין מורא אָנצווערען זיין איינאַרטיגקייט. עס טרעט אַריין מיט אַ געזונטען לעבענס-געפיהל און מיט אַ גרויסער סימפּאַטיע צו דער ענטוויקלונג פון גלייכע אָרגאַניזמען-פעלקער. ווי אַן עטאַפּ אין ענטוויקלונגס-לעבען פון אַ פאָלק, וואָס האָט אין אַ

משך פון יאָרהונדערטער געלעבט אין אַ פאַרגליווערטער פאַטריאַרכאַלישקייט, — איז דער נאַציאָנאַליזם ניט קיין שטרעבונג אָבצוזונדערן זיך, צו פאַרקריכען אין זיין איינענעם שאָלעכץ, נאָר, פאַרקעהרט, אַ שטורעמדיגער פאַרלאַנג אויסצוגלייכען די פאַרשטייפטע אברים פון פאָלקס-אָרגאַניזם אויף אַ מעגליך גרעסערן שטח — אין אַ נאָהענטער בעריהרונג און אין אַ נאָהענטער מיטאַרבייט מיט אַנדערע גלייכע אָרגאַניזמען-נאַציעס.

ווידער האָט דער סאָציאַליזם, וואָס איז ביסלעכווייז אַריינגעדרונגען אין דער יודישער סביבה און האָט זיך צוגלייך מיט׳ן ציוניזם אָרגאַניזירט צו קאָנקרעטע צוועקען און מאַסען-אַרויסטרעטונגען, דערנעהענטערט דאָס יודישע פאָלק צום לעבען פון ווייטע פעלקער און בעקענט עס מיט אַ קולטור, וואָס איז טיילענווייז געוועזן פאָלקומענער און רייכער. כאָטש ער האָט, לויט מיין מיינונג, ווייניגער פונאַנדערגעאַקערט דאָס פעלד פון דער יודישער נשמה, ווי דער נאַציאָנאַליזם, דאָך האָט ער, פונדעסטוועגען, אויסערליך גרינדליך איבערגעאַנדערשט דאָס פנים פון דער יודישער מאַסע.

דער יודישער מאַסען-סאָציאַליזם, אויף וויפיל ער האָט זיך אויסגעדריקט אין דער טעטיגקייט פון „בונד", איז אין אַ סך פרטים ענליך אויף דער אויפקלערונגס-עפּאָכע פון דער השכלה-צייט. ער האָט אויך בעטראַכט דאָס יודישע פאָלק ווי אַ גוף אָהן אַן איינענאַרטיגען עבר, וואָס האָט זיך טיף איינגעוואָרצעלט אין דער נשמה פון פאָלק, און אָהן אַ צוקונפט אינם ריין-פאָלקסטימליכען זין. ער איז אויך געווען נישט נאַציאָנאַל, צעפלאָסען, קאָסמאָפּאָליטיש, ער איז אויך געווען ווייט פון יעטווידען סקעפּטיציזם און האָט ניט ליב געהאַט אַזוינע שטימונגען, ווי ליריזם, ראָמאַנטיזם און ענליכע בעוועגונגען פון אַ פאַרפיינערטער נשמה.

פונקט ווי דער משכיל פון די 50-ער און 60-ער יאָהרען, איז דער יודישער בונדיסט געווען אַן עכטער ראַציאָנאַליסט, האָט בלינד נאָכגעטאַנצט דעם אויסלענדישען שאַבלאָן, האָט זיך אויסגעצייכענט דורך דער שאַרפקייט און אומבּרחמנות׳דיגקייט פון זיינע מיינונגען און בעשליסונגען, האָט אָפּטימיסטיש געקוקט אויף זיין טעטיגקייט און שלעכט בענומען די גאַנצע קאָמפּליצירטקייט און פערפלאָנטערטקייט אידרע. און אין האַרצען האָט איהם גע-

פֿײַנט יענע היסטאָרישע פֿערגאַנגענהײַט פֿונ'ם מאַסען־ייד, וואָס ער האָט דאָס גערופֿען „לאָקאַלע בעזונדערקײַטען"; און ער פֿלעגט פֿערגעוואַלטיגען די שפּראַך פֿונ'ם יודען מיט דער קאַלטבלוטיגקײַט פֿון אַ פֿרעמדען זיגער.

אָבער דער סאָציאַליזם, און דער געשטאַלט פֿונ'ם בונדיזם, האָט זיך דאָך אַרויסגעוויזען אַלס דער פֿערקערפּערטער ווילען; און דורכדעם טאַקע האָט ער זיך גרינדליך אונטערשיידט פֿונ'ם אַלטען משכּיל, מיט וועלכען ער האָט אַזוי פֿיל ענליכקײַט. די דאָזיגע נײַע כוואַליע — די ווילענס־כוואַליע, וואָס האָט זיך צעגאָסען דורך די אָדערן פֿון אַ טייל פֿון דער יודישער מאַסע, האָט שטאַרק מיטגעהאָלפֿען אויסצוגלײַכען דעם יודישען אָרגאַניזם, וואָס האָט אין אַ משך פֿון יאָהרהונדערטער געבויגען זײַן רוקען.

דער נאַציאָנאַליזם און דער סאָציאַליזם זײַנען אָבער אין דער ערשטער צײַט פֿון זייער ענטשטעהונג אין אַ סך פּרטים געוועזען אַזוי איינזײַטיג, אַז עס האָבען נאַטירליך געמוזט געבוירען ווערען נײַע שטרעמונגען פֿונ'ם יודישען געדאַנק, געפֿיהל און ווילען, כּדי עס זאָל מעגליך זײַן צו פֿעראייניגען זיי בײדע אין איין שטראָם צום נוצען פֿון דער יודישער אויפֿלעבונג.

די פֿערשיידענע פּאַרטייען, וואָס זײַנען אויפֿגעקומען צו דער צײַט, ווי די ציוניסטען־סאָציאַליסטען און פּועלי־ציון פֿון איין זײַט, די דעמאָקראַטישע פֿראַקציע און דער טעריטאָריאַליזם פֿון דער אַנדערער — האָבען זיך בעמיהט צו בעשאַפֿען דעם דאָזיגען איינציגען שטאַרקען שטרוים, וואָס איז נאָך הײַנט אויך איינע פֿון די וויכטיגסטע אויפֿגאַבען פֿונ'ם שעפֿערישען יודישען אָרגאַניזם.

דער שרײַבער פֿונ'ם נײַעם דור איז, פֿערשטעהט זיך, געשטאַנען נאָהענט צו די נײַע שטרעמונגען פֿונ'ם יודישען לעבען. ניט שטענדיג האָט ער זיך בעגעגענט מיט דער ראָלע פֿון אַ בעאָבאַכטער, און פֿיל פֿון די דאָזיגע שרײַבער האָבען אַקטיוו מיטגעהאָלפֿען בײַ דער ענטוויקלונג פֿון געוויסע אידעען אין שטרעבונגען.

און אפֿילו די, וואָס צו זיי פֿלעגט זיך נאָר פֿון ווײַטענס דערטראָגען דער אָפּקלאַנג פֿונ'ם נײַעם לעבען, האָבען אויך ניט געקענט בלײַבען גלײַכגילטיג.

מיר זעהען, אַז אפֿילו די שרײַבער פֿון אַלטען דור, וואָס האָבען

ניט אויסגעהערט צו אַרבייטען ביז'ן הײַנטיגען טאָג, האָבען אויך ניט געקאָנט זיך בעפרײַען פון דעם אײַנפלוס פונ'ם נײַעם יודישען לעבען. איך רעד שוין ניט וועגען פּרץ'ן, וואָס פערדינט שוין טייל-ווײַז אָנגערופען צו ווערען דער נביא פונ'ם נײַעם יודישען לעבען, נור אויך בײַ שלום-עליכם'ען איז ניט שווער צו בעמערקען די ווירקונג פון די נײַע כחות, וואָס האָבען זיך דערוועקט אינ'ם יודישען פאָלק.

III

אָבער ניט בלויז די אידעען-אַטמאָספער אַליין, וואָס האָט אַרומגענומען דעם שרײַבער פון נײַעם דור, איז געווען אַזוי קאָמפּליצירט; צו דער דאָזיגער אַטמאָספערע איז געווען צוגעפּאַסט דער מאַטעריעלער און דער סאָציאַל-פּאָליטישער דרוק, וואָס איז געלעגען אויפ'ן יודישען אָרגאַניזם, אויף אַלע געביטען פון זײַן פרײַער טעטיגקייט. דער אַלטער דור האָט נאָך קיין השגה ניט געהאַט וועגען עמיגראַציע, סאָציאַל-פּאָליטישען אַנטיסעמיטיזם, פּאָגראָמען, וועגען אַ בעוואוסטזיניגער שטרעבונג פון פערשיידענע שיכטען אין דער קריסטליכער געזעלשאַפט פּראַקטיש אַרויסצושטופּען די יודען פון דער געוועהנליכער ספערע פון זייער מאַטעריעלער און גײַסטיגער טעטיגקייט. אויך דער יודישער גאַס האָבען זיך בעוויזען נײַע טיפּען פון שלים-מזל'ס. דער *עמיגראַנט* און דער *עקסטערן* זײַנען געשטאַנען בײַ דער שוועל פון פערשיידענע לענדער און פון אַלע מעגליכע שולען און אוניווערסיטעטען מיט אַ שוואַכער האָפנונג אַרײַבערצוטרעטען די דאָזיגע שוועל.

אויך דער אַלטער דור האָט געקענט דעם עמיגראַנט און דעם עקסטערן. נאָר ווי גרויס איז געווען דער חילוק צווישען דעם אַלטען און דעם נײַעם! מיט וואָס פאַר אַ שמחה פלעגט פערלאָזען זײַן געבורטס-אָרט דער עמיגראַנט פון אַבראַמאָוויטש'עס צײַטען, וואָס פלעגט זיך אַריבערקלײַבען קיין ארץ-ישראל, כדי צו פערברענגען דאָרט דאָס רעשט ביסעל פון זײַנע יאָהרען; ווי פלעגט מען דעמאָלט אונטערשטיצען אַן עקסטערן, וואָס האָט אויסגעביטען די ישיבה אויף אַ גימנאַזיע און אַן אוניווערסיטעט. זיי זײַנען דעמאָלט געווען אַ פעראיינצעלטע ערשײַנונג אינ'ם יודישען לע-

בען און האָבן דעמאָלט ניט געהאַט כמעט קיין געזעלשאַפטליכע באַדייטונג.

נאָר פון אַן אַנדער מין איז די עמיגראַציע און דאָס עם־טערנעטום פון די לעצטע 25 יאָהר. די לײַדען פונ׳ם יודישן פאָלק, וואָס קעמפט פאַר פּלאַץ און לופט, פאַר גײַסטיגער ענטוויקלונג אינ׳ם פשוט׳סטען זין פונ׳ם וואָרט, זײַנען געוואָרן אַזוי מאוימדיג, אַז ס׳וואָלט געווען לעכערליך צוצולײַגען דעם אַמאָליגען עמיגראַנט און עקסטערן צום הײַנטיגען. דעריבער האָט די עפּאָכע פון אַבראַמאָוויטש׳ען און שלום־עליכמ׳ען, פון נאַראָנ׳ען, סמאָלענסקי׳ען און אַנדערע גאָרניט געקענט דעם עמיגראַנט, און אויך וויפיל דער עקסטערן פלעגט אַנטרעפען מניעות אין זײַן שטרעבונג צו גײַסטיגער ענטוויקלונג, זײַנען אין דעם געווען שולדיג בלויז אומגינסטיגע נאַציאָנאַלע סבות, אָבער ניט קיין אויסוויינגסטע מצד דער רעגירונג.

דער סאָציאַל־פּאָליטישער אַנטיסעמיטיזם האָט זיך אינ׳ם לעצטען פערטעל פונ׳ם פעריאַנגענעם יאָהרהונדערט געוואַלדיג פונאַנדערגעוואַקסען, און די פּאָגראָמען זײַנען געוואָרן פאַר׳ן רוסישען יודענטום אַ געוועהנליכע ערשײַנונג — און דאָס האָט אַרויסגערופען בײַם נײַעם דור אַזוינע שרעקען, האָט איהם אַזוי אָנגעוועהטאָגט און אָנגעפילט זײַן נשמה מיט אַזאַ גאַליגער ביטערקײַט, מיט איין וואָרט, האָט אַזוי פערפינצטערט זײַן לעבען און געדריקט זײַן זעלבסט־בעוואוסטזײַן, אַז דער אַלטער דור, וואָס האָט געלעבט בײַ זײַנע פערגליווערטע אַלטפרענקישע לעבענס־פאָרמען, האָט זיך איהם אָנגעהויבען מאָלען, ווי אַ גליקליכע גאָלדענע צײַט, און פלעגט טייל־מאָל אַרויסשווימען מיט אַ בעזונדערן ראָמאַנטישען שײַן. דער נײַער דור האָט זיך מיט פערגעניגען אָבגעוודעט פון זײַן טרויעריגען מזל, בעטראַכטענדיג ניט נאָר זײַן ווײַטען עבר, נאָר אויך דעם נאָהענטען. אויף דעם אופן לאָזט זיך דערקלערן ניט נאָר דער אינטערעס צו דעם אַלטען חסידיזם, נאָר אויך דער אינטערעס צום לעבען פונ׳ם פאַרצײַטיגען יודען, צו זײַן שפּראַך, זײַן פאָלקס־ליד און זײַן פאָלקס־מוזיק. כאָטש די אַלטע זײַנען אויך געווען בריות אויף מאָלען פאַרצײַטיגע לעבענס־פאָרמען — ס׳קאָן זײַן, אַז קיינער פון די שפּעטערדיגע האָט נישט דערגרייכט צו אַזאַ כח

ביים איבערגעבען די אַלטע לעבנס-פֿאָרמען פֿונ׳ם פֿאָלק — אָבער זיי פֿלעגען פֿערדאַרבען זייערע געמעלען מיט אַ חוזק און אַ געשפּעט, מיט אַ שטאַרקען סאַטירישען גיפֿט. פּונקט אומגעקעהרט איז די בעציהונג פֿונ׳ם שרייבער פֿונ׳ם נייעם דור; ער בעציהט זיך מיט ליבשאַפֿט צו די יודישע לעבנס-פֿאָרמען, וואָס צעפֿאַלען זיך און ווערען שוין פֿערשוואונדען פֿון זיינע אויגען. דער פֿריהערדיגער שרייבער האָט געזעהן אין די אַלטע לעבנס-פֿאָרמען אַ רעאַקציאָנערע, נאָר אַ לעבעדיגע קראַפֿט, ער פֿלעגט קעמפֿען קעגען דער דאָזיגער קראַפֿט און בעגיסען זי מיט׳ן גיפֿט פֿון זיין שפּאָט. דער היינטיגער זעהט שוין ניט אין די יודישע לעבנס-פֿאָרמען קיין לעבעדיגע כחות, ער קוקט אויף זיי, ווי אויף אַ מת, און רינגעלט זיי אַרום מיט דער וואַרימקייט פֿון מיטלייד און מיט דער טרוימעריי פֿון אַ ראָמאַנטישער ליבע. אונזער עבר אינ׳ם ברייטסטען זין פֿון וואָרט, וואָס האָט פֿערנומען אַזוי ווינציג אָרט ביי אונזערע זיידעס, איז געוואָרען דער צענטער פֿון אַ טרויעריגער ליבע ביי די שרייבער-אייניקלעך.

דאָס גיכע צעפֿאַלען ווערען פֿונ׳ם אַלטען יודישען לעבען, וואָס האָט בעשאַפֿען אַ קליינע מעגליכקייט פֿאַר דער עקסיסטענץ פֿון אַ יודישער פּערזענליכקייט, האָט איינאיינעם דערמיט אָנגענומען ביי איהר דעם נויטיגען פּלאַץ אין די נויטיגע לופֿט פֿאַר דער פֿולער ענטוויקלונג איהרער. דער צעפֿאַלענדיגער יודישער אָרגאַניזם האָט זיך אַטאָמיזירט. די בעפֿרייטע פּערזענליכקייט קאָן אָבער ניט לעבען אָהן אַ סאָציאַלער סביבה, וואָרום אָהן איהר איז דאָס לעבען פֿון דער פּערזענליכקייט — אַ שטענדיגע גסיסה. דער יודישער שרייבער, וואָס איז אויך ניט מעהר ווי אַן אַטאָם, ליידעט נאָך מעהר פֿון איהר צעפֿאַלענקייט און אָפּגעריסענקייט, ווי יעטווידער אַנדערער יוד. פּונקט אַזוי ווי דער אַמאָליגער שרייבער פֿלעגט ליידען דערפֿון, וואָס ער איז געווען צו שטאַרק צוגעבונדען צו זיין סביבה, ניט מעהר ווי „אַ קליין פֿעדימעל אין אַ גרויסען געוועב", און קאָן קיינמאָל ניט געניסען די רוה פֿון דער איינזאַמקייט — אַזוי ליידען די היינטיגע דערפֿון, וואָס זיי זיינען שטענדיג איינזאַם, וואָס זיי זיינען אַן איינציגער פֿאָדעם אין אַ צעפֿאַלענעם געוועב, וואָס דער ווינט צעטראָגט עס אין אַלע

פֿיר זײַטען. די הײַנטיגע ליטעראַטור אונזערע איז דורכגעדרונגען מיט אַ טיפֿען אײנזאַמקײַטס־געפֿיהל. איהר הױפּט־פֿאָרם — די קלײנע נאָװעלע — איז ניט קײן צופֿאַל. ס׳קומט אױס, װי זי װאָלט סימבאָליזירט די אָפּגעריסענקײַט פֿון אונזערע איבערלעבונגען, װאָס זײַנען ניט צונױפֿגעבונדען מיט די ברײטע פּערספּעקטיװען פֿון צײַט און רױם אין סאָציאַלען זין.

נאָך דעם װערט קלאָר, פֿאַרװאָס די נײַע יודישע ליטעראַטור צײכענט זיך אױס גלײַכצײַטיג מיט איהרע ליכטיגע און טרױעריגע טענער, פֿאַרװאָס זי איז גלײַכצײַטיג אַזױ גרױס בײַ זיך און פֿול מיט אַן אונענדליכען פּעסימיזם, פֿאַרװאָס זי איז דורכגעדרונגען מיט׳ן גלױבען אין אַ בעסערער צוקונפֿט און צוגלײַך אױסגעמאַטערט פֿון ספקות מכּח דער דאָזיגער צוקונפֿט; פֿאַרװאָס זי כאַפּט זיך אַזױ צו נײַע ליטעראַרישע פֿאָרמען, צום לעצטען װאָרט פֿונ׳ם אײראָפּעאישען געדאַנק און פֿון דער אײראָפּעאישער קונסט און האַלט זיך פֿונדעסטװעגען אַזױ פֿעסט בײַ אַלץ, װאָס איז יודיש, גיט זיך אָפּ מיט ליבשאַפֿט דעם יודישען פֿאָלקלאָר און בעציהט זיך ניט מיט װעניגער דרך־ארץ צו דער יונגער פֿאָלקס־שפּראַך, װי צו דער אַלטער, מיט גראָהע האָר געקרױנטער, העברעאישער שפּראַך.

די אומגעװעהנליכע פּערפֿלאָנטערטקײַט פֿונ׳ם יודישען לעבען אין אונזער דור האָט זיך ניט װעניגער אָפּגעשפּיגעלט אױף זײַן ליטעראַטור, און ס׳װאָלט געװען אַ גרױסער טעות צו שטעלען זי נידעריגער פֿון דער ליטעראַטור פֿון װעלכען ס׳איז אײראָפּעאישען פֿאָלק, דערפֿאַר װאָס זי איז אַזױ אָרעם אין ביכער און אַזױ װעניג בעדײַטענד לױט איהר קינסטלערישער בעאַרבײַטונג. לױט דער פּערפֿלאָנטערטקײַט פֿון די געפֿיהלען און שטימונגען, װאָס האָבען אין איהר געפֿונען אַן אױסדרוק, לױט דער ביטערקײַט אין די ליכטיגע האָפֿנונגען, לױט דער שװערער מיה בײַם בעאַקערן די ניט־בעאַרבײַטע פֿאָלקס־שפּראַך און בײַ דער צופּאַסונג פֿון דער אַלטער נאַציאָנאַל־שפּראַך צו די מאָדערנע פֿאָדערונגען פֿון דער נשמה — קאָן די דאָזיגע ליטעראַטור געשטעלט װערען אױף אײן מדרגה מיט יעדער אַנדערער, װאָס האָט זיך ענטװיקעלט בײַ גליקליכערע בעדינגונגען. עס איז גענוג צו דערמאָנען דעם נאָמען פֿון ביאַליק׳ן,

וואָס האָט געפונען אַן אָרט אין זיין נשמה פאַר דאָס סאַמע פינסטערע און דאָס סאַמע הויכע, וואָס איז אַזוי גרויס אין זיין קללה און אַזוי שטיל און מוזיקאַליש אין זיין ליבע, וואָס האָט אונז געגעבן פּרעכטיגע לויבגעזאַנגען צום שטראַלענדיגען ליכט און געוויזען אונז דעם גאַנצען חן פונ'ם ווינטער און פונ'ם גרינעם שטילען וועלדעל, וואָס איז געווען בכח אָנצוטון דאָס יודישע פאָלקסליד אינ'ם וואונדערליכען פורפור־קלייד פון דער ביבעל־שפּראַך — כדי אָפּצושאַצען די גרויסע כחות, וואָס זיינען פאַרבאָרגען אין אונזער נייער ליטעראַטור.

IV

די נייע שאַפונג צייכענט זיך אויס דעריבער דורך אַ רייכקייט אין פערשיידענע ליטעראַרישע פאָרמען. קודם כל דאַרף מען אָנווייזען אויפ'ן וואוקס פון דער ריין־לירישער פּאָעזיע. סיי די העבּרעאישע, סיי די יודישע שפּראַך האָט אונז געגעבן אַ גאַנצע רייה פון לירישע פּאָעטען, וואָס זיינען אין אַ קורצער צייט געוואָרען פּאָפּולער און בעליבט.

די אַלטע יודישע ליטעראַטור האָט כמעט ניט געקענט קיין לירישע פּאָעזיע. אַפילו דער ליריזם פונ'ם גרויסען פּאָעט גאָרדאָן האָט אַרויסגערופען גרויסע — און גאַנץ גערעכטע ספקות, אין דער עכטקייט זיינער. ס'וועט ניט זיין קיין גוזמא, אַז מיר וועלען אָנהויבען דעם יחוס־בריף פון דער מאָדערנער יודישער ליריק מיט'ן פּאָעט צבי מאַנע. דען צבי מאַנע, וואָס איז אַוועק פון אונז נאָך יונגערהייט, האָט שוין בלי ספק געהערט צום נייעם דור ליטעראַטען.

אויך אין דער יודישער שפּראַך האָבען מיר ביז מאָרי'ס ראָזענפעלד ניט געהאַט קיין אמת־לירישע פּאָעזיע. מיר וועלען שוין ניט רעדען וועגען דעם, אַז ניט מיכל גאָרדאָן, ניט גאָלדפאַדען, ניט צונזער, וואָס זיינען געווען אַזוי פּאָפּולער בי יודען, געהערען ניט צום מין לירישע פּאָעטען; אָבער אַפילו דער גרעסטער טייל פון פרוג'ס און פרצ'ס ווערק פון די 80־ער יאָהרען איז גיכער עהנליך צו דער אַלטער פּאָעזיע מחמת דעם סאַטירישען כאַראַקטער און איהר שקלאַפישען נאָכמאַכען נאָך היינע'ס שניט; פאַר דער אַלטער פּאָעזיע איז דער ליריזם יעדענפאַלס ניט געווען כאַראַקטע־

ריסטיש. איצט אָבער שטאָלצירט די יודישע ליטעראַטור צוגלייך
מיט אַזוינע גרויסע לירישע פּאָעטען, ווי ביאַליק, טשערניכאָוו-
סקי, שניאור און אַנדערע טאַלענטירטע שרייבער פון דער איב-
געלעבטער ביבעל-שפּראַך, —מיט איהר ראָזענפעלד, רייזען, יהואָש,
איינהאָרן א. אַז. וו. אין יודיש, און די צאָהל פון די טאַלענ-
טירטע שרייבער, וואָס זיינען ניט געוואָרען פּאָפּולער, איז, פער-
שטעהט זיך, נאָך אַ סך גרעסער.

די צווייטע ליטעראַרישע פאָרם, וואָס האָט ניט ווייניגער פון
דער ליריק אַרויסגעלעגט אַ שטעמפּעל אויף דער היינטיגער שאַפונג,
איז די קליינע נאָוועלע אויפ'ן שטייגער פון מאָפּאַסאַנ'ען אָדער
טשעכאָוו'ן. זעלטען געפינען מיר ביי אַ היינטיגען שרייבער, אַזוי
ווי ביי די פריהערדיגע, איין בעדייטענד ווערק, וואָס זאָל זיין מסוגל
מיט אַמאָל צו אַנטפּלעקען פאַר'ן לעזער די קינסטלערישע פער-
זענליכקייט פונ'ם מחבר. ווען מיר ווילען בעגרייפען טשעכאָוו'ן אָדער
מאָפּאַסאַנ'ען, דערגעהן זייער אַלגעמיינע קינסטלערישע וועלט-אַנ-
שויאונג, מוזען מיר איבערלייענען נאָכאַנאַנד צעהנדליגער נאָ-
וועלען זייערע; פּונקט אַזוי איז זיך צעפאַלען פאַר אונז אין פונקען
די נשמה פונ'ם היינטיגען יודישען שרייבער, און סיואָלט געווען
פאַלש אָפּצופּסק'ענען וועגען דעם אָדער יענעם אַוטאָר לויט צוויי
אָדער דריי איינצעלנע נאָוועלען.

דער חשק צו גראָבען זיך אָהן אַ סוף אין זיינע אייגענע
געפיהלען און דער פערלאַנג צו פעראייביגען יעדע פאַרביינגעהענדיגע
שטימונג, האָבען אַריינגעפיהרט אין דער ליטעראַטור דעם נייעסטען
זשאַנר — די מיניאַטור — מיט איהר אָבגעטאָקטער קינסט-
לערישער פאָרם. און דאָס יודישע פאָלקס-טעאַטער, וואָס עקסיס-
טירט שוין זינט די 70-ער יאָהרען, נאָר וואָס האָט ניט געהאַט
קיין שום בעדייטונג ביי דער בעשאַפונג פון אַ יודישער דראַמע, האָט
צוגעצויגען צו זיך די אויפמערקזאַמקייט פון דער יונגער יודישער
ליטעראַטור, און אין אַ קורצער צייט האָט זיך בעוויזען אַ נייע
קינסטלערישע פאָרם — די דראַמאַטישע קונסט. די יודישע
דראַמע אין דער געשטאַלט פון איהרע פאָרשטעהער י. ל. פּרץ,
(וואָס האָט ניט אויפגעהערט צו זיין דער יונגסטער אונטער די יונגע),
דוד פּינסקי, שלום אַש, פּרץ הירשביין, קאַצענעלסאָן א. ז. וו.

האָט אָנגעהויבען בעשעפטיגען ניט נאָר די יודישע ביהנע, נאָר אויך די ביהנעס פון אַ סך אייראָפּעאישע טעאַטערן. דער אינטערעס, וואָס ס'האָט זיך דערוועקט אין די אייראָפּעאישע טעאַטער־קרייזען אַדאַנק אַש'ן, האָט אַ סך מיטגעהאָלפען דערצו, אַז די דראַמאַטישע שאַפונג זאָל זיך ביי אונז ענטוויקלען אַלץ מעהר און מעהר. ווען מען זאָל נאָך צולעגען צו די דאָזיגע נייע פאָרמען, וואָס זיינען איינגעדרונגען אין אונזער ליטעראַטור, אַ נייע אָבטיילונג, וואָס פאָדערט אַ קינסטלעריש וואָרט, ווי, למשל, די עסטעטישע קריטיק און די סטילטעסיגע פובליציסטיק, וועט ווערען קלאָר, אויף וויפיל די נייע ליטעראַטור איז אין איהרע פאָרמען רייכער פון דער אַלטער.

ביים אַלטען דור פלעגט די פובליציסטיק אָבשטויסען דורך איהר צעלאָזענער און אומנאַטירליכער פראָזע. זי האָט מאַריך געווען אָהן אַ סוף, און דער סטיל איז געווען קינציג פערדרעהט און מליצה'דיג. אין דער אַלטער פובליציסטיק האָבען געוועלטיגט דער לאַנגער „מאמר" און די „מליצה". די היינטיגע פובליציסטיק, פערקעהרט, שטרעבט צו זיין קורץ, שאַרף און קלאָר און אָנגעשטאָפּט אין דער פראָזע. פונקט אַזוי האָט די אַלטע ליטעראַטור ביי דער אָרימקייט פון איהרע פאָרמען ניט געקאָנט אויסאַרבייטען קיין אמת'ע קינסטלערישע קריטיק. איך וויל בשום אופן ניט פערקלענערן די פערדינסטען פון דוד פרישמאַנ'ען אָדער ר. ברייני'נען; נאָר זיי האָבען ניט פערנומען אין דער ליטעראַטור דעם אָרט פון קריטיקער, וואָס זיי וואָלטען געקאָנט פערנעמען אין אַ מעהר ענטוויקעלטער ליטעראַטור, מחמת זייער גרויסען קריטישען טאַלענט.

דיזעלבע סבות, וואָס האָבען מיטגעהאָלפען דער ענטוויקלונג פון די פאָרמען אין דער יודישער ליטעראַטור, האָבען אויך בעשאַפען אַ נייעם מין שרייבער, דעם פּראָפעסיאָנעלען ליטעראַט. אין דער אַלטער ליטעראַטור מיט איהר קליינער געזעלשאַפטליכער דיפערענצירטקייט איז אַזאַ טיפּ נאָך ניט געווען. די געזעלשאַפט האָט זיך אין איהם ניט גענויטיגט. אויך וויפיל עס האָט עקסיסטירט אַ מעצענאַטענטום בנוגע צו מחברים, וואָס פלעגען אַרומגעהן מיט זייערע כתבים איבער רייכע הייזער און פאָרלעגען קויפען זייערע חבורים, — האָט דאָס געהאַט נאָר אַ

שייכות צו רעליגיעזע ספרים. פֿאַר דער קינסטלערישער ליטעראַטור האָט קיין מעצענאַטענטום ניט עקזיסטירט. צו איהר האָט מען זיך בעצויגען מיט פֿעראַכטונג. און אויב ס'פֿלעגען זיך נאָך געפֿינען אַמאָל נגידים, וואָס פֿלעגען האָבען אַ ביסעל דרך-ארץ פֿאַר אַ העברעאיש ביכעל מיט אַ וועלטליכען אינהאַלט, האָבען זיי אַוודאי מיט גאוה און פֿעראַכטונג געקוקט אויף דעם, וואָס האָט אויסגעקליבען פֿאַר זײַן ליטעראַרישער שפּראַך די „מיאוס'ע" פֿאָלקס-שפּראַך. עס זײַנען בעוואוסט אַבראַמאָוויטש'עס ווערטער, וואָס געפֿינען זיך אין זײַן אויטאָביאָגראַפֿיע, מכח זײַן איבערגאַנג פֿון דער העברעאישער ליטעראַטור אין דער יודישער. ער האָט זיך לאַנג געקווינקעלט, וואָרום אויסבײַטען די העברעאישע שפּראַך אויף דער יודישער האָט געהייסען דעמאָלט — אַרויסגעהן פֿון דער קאַסטע בראַהמאַנען און צונויפֿגיסען זיך מיט דער מאַסע, מיט די פּאַריאַז.

בײַ אַזוינע בעדינגונגען האָט ניט געקאָנט זײַן קיין ריידע וועגען דעם צו ווערען אַ פּראָפֿעסיאָנעלער שריפֿטשטעלער. און די, וואָס האָבען שוין „מטמא געווען זייער פּען", האָבען זיך אין זייער פּריוואַט-לעבען געהיט, אַז קיינער זאָל זיי, חלילה, ניט חושד זײַן אין זייער חטא.

דער הײַנטיגער שרײַבער פֿיהלט, פֿערקעהרט, אַ סאָציאַלען באָדען אונטער די פֿיס; ער איז גאָר ניט מסופּק אין דעם נוצען, וואָס ער בריינגט מיט זײַן אַרבייט, ער איז שוין ניט אָבהענגיג פֿון מעצענאַטענטום; זײַן מיה ווערט שוין בעצאָהלט דורך דעם קאָלעקטיווען מעצענאַטען, פּונקט ווי מיר זעהען דאָס בײַ אַנדערע, סאָציאַל-ענטוויקעלטע פֿעלקער. דער גײַסטיגער און מאַטעריעלער ערפֿאָלג פֿונ'ם שרײַבער, וואָס האָט מיט מזל דערלעבט די נײַע עפּאָכע אינ'ם יודישען לעבען, גיט איהם צו נײַע האָפֿענונגען, און די געטין פֿון רוהם איז שוין פֿאַר איהם ניט קיין פּוסטע פֿראַזע מעהר. יעדענפֿאַלס, שטעלט ער זיך שוין ניט פֿאָר זײַן צוקונפֿט אַזוי אומעטיג און פֿערלאָרען, ווי זײַנע חברים פֿון די פֿערגאַנגענע דורות. און אַזוי ווי די דאָזיגע צוקונפֿט ווערט געשמידט טיילענווייז דורך זײַן אייגענער גײַסטיגער אַרבייט, איז דער דאָזיגער שטענדיגער שריפֿטשטעלער, כאָטש ער רעכענט זיך צו צו דער קאַטעגאָריע פּראָפֿעסיאָנאַלען, — טיף פֿעראינטערעסירט אין

דעם, אַז זײַן אַרבייט זאָל זײַן מעגליך פֿולקומען, און די ווערטער זײַנע זאָלען ניט אַוועק אויפֿ'ן ווינט. און כּדי דאָס וואָרט זאָל ניט גײן לאיבּוד, דאַרף עס זײַן דורכגעטראַכט, וויכטיג און בּאַ־דײַטענד. דער פֿאַקט, וואָס אָן דער שפּיץ פֿון אונזער הײַנטיגער ליטעראַטור שטעהען פּראָפֿעסיאָנעלע שרײַבּער, האָט אויפֿגעהויבּען די הײַנטיגע ליטעראַטור אויף אַ העכערער מדרגה און פֿערטיפֿט דאָס אַחריות־געפֿיהל פֿונ'ם שרײַבּער פֿאַר'ן לעזער. כאַראַקטעריסטיש איז דער אַפֿאָריזם, וואָס איך האָבּ געהערט אַמאָל אויף אַן אַסיפֿה פֿון ליטעראַטען: „די אַלטע ליטעראַטור האָט געוואָלט דעם לעזער מאַכען לאַכען און איז בּעצם געווען לײַכטזיניג; מיר, יונגע, קענען כּמעט ניט דאָס געלעכטער און בּעציהען זיך צו דער ליטעראַטור ניט אין אַן ערך טיפֿער און ערנסטער". דער אַפֿאָריזם איז אפֿשר שוין צו שטאַרק געזאָגט, נאָר אין איהם איז בּעהאַלטען אַ קווינט אמת. ניט קוקענדיג אויף איהר שטיקלעך־און־בּרעקלעך־כאַראַקטער, איז די יונגע ליטעראַטור פֿונדעסטוועגען געוואָרען בּעדײַטענד אַדאַנק איהר טיפֿער, ערנסטער בּעציהונג צו זיך, צו איהרע געפֿיהלען און צו איהרע לעזער.

V

צו דער דאָזיגער פֿאַרטיפֿקייט קומט אויך צו די רײַפֿקייט פֿון שטימונגען און ריכטונגען. עטליכע פֿון זיי האָבּען אַרײַנגעלעגט אַ בּעזונדער שטעמפּעל אויף דער נײַכטער ליטעראַטור. קודם כּל דאַרף מען אָנווײַזען אויפֿ'ן טיפֿען ראָמאַנטיזם, וואָס האָט דורכגעדרונגען די בּעסטע פֿון די הײַנטיגע שרײַבּער; דער דאָזיגער ראָמאַנטיזם האָט זיך אַנטפּלעקט אין דער ליטעראַטור מיט אַלע זײַנע פֿערצווײַגונגען. דער טיפֿער אינטערעס פֿונ'ם הײַנטיגען יודען צו זײַן עבֿר האָט, פֿערשטעהט זיך, פֿריהער פֿון אַלץ געפֿונען זײַן אויסדרוק אין דער ליטעראַטור.

איטליכס געטרײַע קינד פֿון זײַן פֿאָלק ווייסט, אַז עס איז צוגעבּונדען צום עבֿר פֿון זײַן פֿאָלק. אָבּער די דאָזיגע פֿעדים, וואָס קניפּען צונויף מיט'ן דאָזיגען עבֿר, זײַנען ניט בּײַ אַלעמען גלײַך. אײַנעם בּינדט צונויף מיט'ן עבֿר דער שׂכל, דעם צווייטען — דאָס געפֿיהל, דעם דריטען — דאָס און יענס

אינאיינעם, און ביים מערסטן קומט נאָך צו די לעבעדיגע פאַנטאַזיע, בעת זי טרעט שוין אַריין אין אונזער געגענוואַרט, ווי אַ לעבעדיגער דמיון. דער שכל ווייזט אונז אויף יעדן טריט, אַז אונזער אמונה, אונזער מאָראַל, אונזערע מעלות און תכונות, אונזערע פשוט'ע לעבענס־פיהרונגען און אונזערע איינריכטונגען, אונזער ליטעראַטור און אונזער פילאָזאָפיע זיינען ניט קיין פרוכט פון דער אַרבייט פון דעם דור, אין וועלכן מיר לעבן. הונדערטער פון דורות האָבן געאַרבייט פאַר אונז, ביז וועלכע האָבן מיר זיך אויפגעהויבן אַלץ העכער און העכער פון אומוויסענהייט און פינסטערניש צו ליכט, פון באַרבאַריזם צו ציוויליזאַציע. נאָר כדי צו פיהלן אַ דאַנקבאַרקייט און אַ ליבע צו די, וואָס האָבן געאַרבייט אין די פריהערדיגע דורות, איז נאָך ווייניג — ריכטיג צו פערשטעהן דעם עבר; מען דאַרף נאָך עפּעס פיהלן אויך. און דער, וואָס פיהלט, בעגנוגט זיך ניט מיט דעם, אַז די געגענוואַרט נעמט זיך פון'ם עבר. זיינע געדאַנקען זיינען בעשטראַלט און בעוואַרימט מיט געפיהלן פון אַכטונג און דאַנקבאַרקייט צו יענע, וואָס האָבן שווער געאַרבייט און מיט יסורים געטראַכט פאַר אונז נאָך מיט יאָרהונדערטער פריהער, איידער מיר זיינען געבוירען געוואָרען. זעלטענער פאַר אַלץ טרעפט זיך, אַז צום שכל און צום געפיהל קומט נאָך צו די לעבעדיגע פאַנטאַזיע, וואָס שאַצט אָב די מעלות און דעם צייבער פון דער ניט־קלאָרער פערגאַנגענהייט. נאָר די דאָזיגע פאַנטאַזיע אַליין איז מסוגל אויפצולעבן אין אונזער בעוואוסטזיין אַ לעבעדיג בילד פון פערגאַנגענע צייטען. גרויס איז יענער מייסטער, וואָס איז בכח אויפצושטעלן לויט ניט־פערענדיגטע צייכענונגען דעם אמת'ן פּלאַן פון'ם בנין, וואָס זעהט די חורבה פון אַן אַלטן טעמפּעל און שטעלט זיך באַלד פאָר, ווי עס האָט אויסגעזעהן דער היכל ביי זיין חנוכת הבית. און נאָר יענער מעג זאָגן, אַז ער קען, פיהלט און שטעלט זיך פאָר זיין ווייטן עבר, וועמען עס איז געגעבן געוואָרען די מעגליכקייט אויפצולעבן די פילפאַרביגע געשטאַלט פון'ם עבר אין אַלע זיינע גרויסע און טרויעריגע זייטען — לויט אַלטע פערשטויבטע ביכער, לויט אָבגעניצטע פנקסים און פערשיידענע דענקמעלער פון דער איבערגעבליבענער אָביעקטיווער קולטור.

פאַר'ן היינטיגען שרייבער איז דער עבר שוין ניט דאָס, וואָס פאַר זיין פאָרגענגער פון דער השכלה-צייט. ווי אַ ברייטע פּאַנאָ-ראַמע, אַ פּרעכטיגע און אַ רייכע, איז אויסגעשפּרייט פאַר זיין גייסטיגען אויג די פערגאַנגענהייט. און אַלץ לעבט אויף אויף דער ריזיגער פּאַנאָראַמע: דער בלויער הימעל פון ארץ-ישראל מיט די שניי-בערג און מיט'ן ירדן; די גרויסע נביאים, ווי ישעיה, וואָס איז שטרענג אין זיין שטראָפענדיגען כעס, גרויס און ליכטיג, בעת ער זאָגט נביאות וועגען זיינע אוניווערסאַל-וועלטליכע אי-דעאַלען; דער נביא ירמיהו, וואָס גערעט אויס פון יסורים איבער דעם גרויסען פאָלקס-טרויער; די תנאים און אמוראים, די אַלטע דענקער און פילאָזאָפען, דער רמב"ם און דון-יצחק אַבּרבּנאל. יע-דער יודישער חורבן האָט זיך פאַרגעשטעלט דעם נייעם שרייבער, ווי זיין אייגענער חורבן. אינאיינעם מיט די פנים'ער פון די קרבנות, וואָס זיינען אומשולדיג דערהרג'עט געוואָרען, זעהט ער אויך די ליכטיגע געזיכטער פון די קדושים, וואָס האָבען זיך מוסר-נפש געווען פאַר זייער אמונה.

מ. ז. פייערבערג, איינער פון די גרעסטע פאַרשטעהער פון דער העברעאישער ליטעראַטור, האָט אָנגערופען דעם יודישען עבר מיט'ן נאָמען „צללים („שאָטענס"). אָבער זיי זיינען געווען פאַר איהם פ ל א ס ט י ש ע ר, איידער פשוט'ע שאָטענס. זיי האָבען איהם שטענ-דיג אַרומגערינגעלט, ווי אַ צווייטער עולם נעבען דעם אמת'ן; די דאָזיגע שאָטענס פלעגען איהם דערצעהלען פון אַ וועלט, וואָס איז גרעסער, רייכער, הייליגער פון דער אַרומיגער, און האָבען איהם געוויזען דעם היפוך פונ'ם קליינליכען, וואָכעדיגען פינס-טערן קליינשטעטלדיגען יודישען לעבען. „תמיד', שרייבט ער, „בעת מיין האַרץ פרעסט זיך צונויף און די נשמה ווערט אַרומגענומען פון אַ מאָדנעם כשוף, ציהט מיך צו עפּעס, וואָס לאָזט זיך ניט אָנרופען מיט'ן נאָמען; בעת איך פיהל, אַז מיין נשמה גאַרט נאָך עפּעס אַ זאַך, וואָס מען קאָן אין ערגעץ ניט געפינען; בעת מיינע אויגען, פול מיט טרערען, זוכען עפּעס אַ ליב בלימעל, איך וועל-בען זיי זאָלען קאָנען אויסגיסען זייער פייכטקייט, — דעמאָלט אַנט-לויף איך אין בית-מדרש, אין מיין אַלטער פערגאַנגענהייט".

„איך ווייס ניט, פון וואַנען דאָס נעמט זיך. נאָר פונדעסט-

ווענען איז אזוי: פאראן מינוטען, בעת איך זעה פאר זיך ניט קיין ביכער, נאר טויזענטער מחנות מענשען און דורות, און ווי בעדייטענד און גרויס זיינען די דאזיגע מענשען און וואס פאר א שיין עס געהט פון זיי! ניין, איך בין ניט איינער אליין... פיל אומגליקליכע, וואס זיינען געבליבען צו מיר, געפינען זיך מיט מיר אינאיינעם. דא זעה איך יענע וועלט, יענע גוטסקייט, יענע איינקייט און יענע גרויסקייט, וואס שפרייטען זיך אויס הינטער מיין רוקען. און דא זעה איך, ווי גרויס און ברייט ס'איז גאטס וועלט.

אויף ווי ווייט די לעבעדיגע וועלט ווערט פערשטעלט ביי פייערבערג'ן דורך די מחנות שאטענס פון דער פערגאנגענהייט, זעהט מען קלאר פונ'ם קליינעם ווידוי, וואס האט זיך ארויסגעריסען ביי איהם אינ'ם ניט-פערענדיגטען ווערק: „לאן?" („וואוהין?"). „די גאנצע וועלט", שרייבט ער, „פערנעמט אין מיין הארצען ניט מעהר, ווי איין פינטעלע, און מיין הארץ איז ניט מעהר ווי איין פינטעלע אינ'ם אלטען בית-המדרש, און ווען די זון פערגעהט, ווערט שוין פינסטער אומעטום. איך קוק אויף מיין בית-מדרש, ווי אויף א בנין, וועלכער שטעהט אינ'ם מיטעלפונקט פון דער וועלט, וועלכער גיסט שטראלען ליכט אויף אלע, וואס טראגט אויף זיך דעם נאמען מענש".

אזא לעבעדיג געפיהל צום עבר, ווי ביי פייערבערג'ן, וואס האט ארויסגערופען א בעדייטענדען שטעמפעל אויף דער ליטעראטור, ניט קוקענדיג אויף דער קליינער צאהל פון זיינע ווערק, בעווייזט, וואס פאר א מעכטיגע קוואליע פון ראמאנטיזם ס'האט ארומגעכאפט דעם יונגען דור. איטליכס פאלק, וואס מוז אין א געוויסען מאמענט ברעכען מיט'ן עבר, כדי אויפצונעמען נייע געדאנקען און צוצופאסען זיך צו די נייע איינפלוסען, וועלכע האבען א קליינע שייכות צו די טראדיציעס פון זיין פריהערדיגער געשיכטע, לעבט איבער אן עפאכע פון ראמאנטיזם. בלויז יענע פעלקער, וואס טרעטען אריין אין דער וועלט-געשיכטע מיט אן ארימער פערגאנגענהייט, ווייסען ניט פון די יסורים פון א ראמאנטיקער, וואס געפינט זיך צווישען צוויי וועלטען, ווי צווישען צוויי מאגנעטען, און קאן ניט געפינען קיין וועג צונויפצושמעלצען אינאיינעם ביידע פערשיידענע וועלטען.

אין א ווייניגער אלגעמיינער, דערפאר אבער שוין אין א מעהר

קאָנקרעטער פאָרם האָט זיך אויסגעדריקט דער ראָמאַנטיזם פון די נייע שרייבערס אין זייער באַהאַנדלונג פון דעם חסידיזם. די דאָזיגע וועלט, אויף וועלכער די פריהערדיגע שרייבער האָבען געקוקט מיט אַזאַ אָפענער פעראַכטונג און פאַר וועלכער זיי האָבען ניט געשפּאָרט קיין סאַטירישען גיפט, כדי זי ענדגילטיג צו פערשוואַכען, האָט געפונען אין דער נייער ליטעראַטור די שטאַרקסטע פערטיידיגער און פערעהרער. די חסידישע וועלט איז אַפילו פריהער אויך אַמאָל אָבגעשאַצט געוואָרען אַדאַנק דעם בעוואוסטען שרייבער צווייפעל, דעם פובליציסט פון „השחר“, י. בערנשטיין און שפּעטער אַדאַנק דעם היסטאָריקער דובנאָוו; אָבער זייערע איינצעלנע שטימען האָבען ניט געקאָנט אויסוואָרצלען די אַלגעמיינע אומגערעכטע באַציהונג צום חסידיזם און זיינע אידעען. נאָר אין דער ספערע פון ראָמאַנטישע שטימונגען האָט געקאָנט געשעהן דאָס, וואָס האָט ניט אָבגעהאַלטען די פריהערדיגע שרייבער.

די נייע באַציהונג צום חסידיזם איז געווען ניט נאָר די ראָמאַנטיק פונ'ם עבֿר, נאָר אויך די צוקונפטס-ראָמאַנטיק. אויפ'ן סמך פון חסידיזם, וואָס האָט אונז געוויזען אַ יודען מיט לעבעדיגע געפיהלען און מיט אַן אָפּטימיסטיש-פאָזיטיווער באַציהונג צום לעבען, מיט אַ טיפען פאַנאַטיזם, שטאַרקע ליידענשאַפטען און אַ פעהיגקייט צו אַן עלעמענטאַרער התלהבות — האָט די יונגע ליטעראַטור אָנגעהויבען צו גלויבען אין דער צוקונפט פונ'ם יודישען פאָלק, וואָס שטעלט מיט זיך פאָר אַן אייביגען קוואַל פון אַ רייכען געפיהלס-לעבען. דער יודישער נאַציאָנאַליזם, וואָס האָט פאָראויסגעזעהן די שווערקייט פון דער אַרבייט, וואָס ער האָט אויף זיך גענומען, האָט זיך גענויטיגט אין חסידות, וואָרום אַזאַ פערגאַנגענהייט פון אַ פאָלק האָט געזיכערט אויך זיין צוקונפט. חוץ דעם שאַצט די חסידישע וועלט-אָנשויאונג — אין פערגלייך צו דער אַלטער, ראַציאָנאַלער — ווי געהעריג אָב דאָס געפיהלס-לעבען, ניט אָב אַ גרויסען אָרט דעם ווילען; מיט איין וואָרט, די דאָזיגע וועלט-אָנשויאונג אָנערקענט דעם יסוד, אויף וועלכען עס איז געבויט דאָס בענייטע יודענטום. אויף אַזאַ אופן איז די ראָמאַנטישע באַציהונג צו חסידות אַ בעזונדער מין פונ'ם פייערבערג'שען ראָמאַנטיזם. אינ'ם ערשטען שטופּט די „שאָטען-וועלט“ שוין ניט אָב די רעאַלע וועלט;

פֿערקערט, זי בעלעבט די רעאַלע וועלט, מאַכט זי רייכער מיט נייע געפֿיהלען און נייע ווילענס-אימפּולסען. און דעריבער איז די התפּעלות פֿאַר'ן חסידיזם פֿריי פֿון דער פּאַראַליזירענדיגער השפּעה, וואָס נעמט זיך פֿונ'ם מעהר-אַלגעמיינעם ראָמאַנטיזם אין פּייערבערג'ס גייסט. כדי צו זעהן, ווי טיף עס איז דער אינטערעס צו חסידות אין דער מאָדערנער ליטעראַטור, איז גענוג אָנצורופֿען די בעוואוסטע נעמען פֿון יענע שרייבער, וואָס האָבען אָפּגעגעבען זייער בעלעטריסטישע, פֿילאָזאָפֿישע אָדער וויסענשאַפֿטליכע פּען צום חסידישען לעבענס-שטייגער און צו דער וועלט-אָנשויאונג פֿונ'ם חסידיזם. י. ל. פּרץ, מ. י. בערדיטשעווסקי, י. שטיינבערג, ה. צייטלין, ש. האָראָדעצקי, ה. ד. נאָמבערג, שלום אַש, ווייסענבערג א. אַז. וו. — כמעט אַלע פֿאָרשטעהער פֿון דער יונגער ליטעראַטור — זיינען געוואָרן בערימט אויף זייערע פֿאָרשונגען און שעפֿערישע, קינסטלערישע אַרבייטען וועגען חסידיזם.

דער דריטער מין ראָמאַנטיזם, וואָס האָט זיך בעוויזען אין אונזער יונגער ליטעראַטור, געהערט שוין אינגאַנצען צום צוקונפֿטס-ראָמאַנטיזם, אויף וויפֿיל די דאָזיגע צוקונפֿט איז געוואָרען דער ערשטער און לעצטער פּרינציפּ פֿון דעם יידישען נאַציאָנאַליזם. א בעזונדערן שטעמפּעל האָט דער דאָזיגער ראָמאַנטיזם אַרויפֿגעלעגט אויף דער יונגער פּובליציסטיק, ווי אחד העם, נ. סאָקאָלאָוו, דר. ש. בערנפֿעלד און אַז. וו., כאָטש ניט ווייניג פּאָעטען, מיט ביאַליק'ן אָן דער שפּיץ, האָבען ניט איינמאָל אָפּגעגעבען איהם זייער טאַלענטפֿולע פּען.

VI

איינאיינעם מיט דער ראָמאַנטישער ריכטונג פֿערנעמט אין דער יונגער ליטעראַטור אַ וויכטיגען אָרט די רעאַליסטישע און אַפֿילו די גראָב-נאַטוראַליסטישע ריכטונג, וואָס מיהט זיך אויפֿצודעקען די גאַנצע נאַקעטקייט פֿונ'ם יודישען לעבען. אין די ערצעהלונגען פֿון א. רייזען'ען און אַנדערע טרעט אַרויס דער אָפֿענער דלות פֿונ'ם יודישען לעבען, וואָס שפּילט זיך אָפּ לרוב אין קליינע שטעטלעך: דאָרט ווערט געשילדערט אַ מאַסע, וואָס בעשטעהט פֿון גייסטיגע און מאַטעריעלע קבצנים. נאָך בולטער טרעט די אָרימ-

קײַט פֿון דעם דאָזיגען לעבען אַרויס אין די ווערק פֿון יונה ראָזענפֿעלד, וואָס נעהט צו צו זײַנע טעמעס מיט אַן אומבּרחמנות'דיגען נאַטוראַליזם אין אַ טיפֿען פּסיכאָלאָגישען אַנאַליז.

מען קאָן ניט זאָגען, אַז די לעצטע ריכטונג שטעהט אין אונזער ליטעראַטור אויף אַ בּעזונדערס הויכער מדרגה. דער יונגער דור איז צו רײַך אין פֿערשיידענע אידעאָלאָגישע טענדענצען, כּדי אַ ריינער נאַטוראַליזם, וואָס פֿאָדערט פֿונ'ם מחבר אַ גרויסע קינסטלערישע קאַלטבּלוטיגקײַט, זאָל זיך קאָנען שטאַרק פֿונאַנדערבּליהען. ווי דאָס זאָל ניט קלינגען משונה'דיג: דער רעאַליזם פֿונ'ם יודישען לעבען האָט ניט בּעזונדערס שטאַרק פֿערנומען די שרײַבּער פֿון דער יונגער ליטעראַטור.

דערפֿאַר איז די פּסיכאָלאָגישע ריכטונג געוואָרען פֿאַר אונזערע יונגע שרײַבּער בּעזונדערס נאָהענט צום האַרצען. מען קאָן זאָגען אָהן אַ שום גוזמא, אַז אַ גוטער טייל פֿון די ווערק בּײַ אונזערע יונגע שרײַבּער איז בּעשטימט מיט דער קראַנקער פּסיכיקע פֿון דעם, וואָס עס ווערט אָנגערופֿען אין דער רוסישער ליטעראַטור „דער אונטערערדישער מענש". מען דאַרף זיך פֿאָרשטעלען, בּײַ וואָסערע ספּעציפֿישע בּעדינגונגען ס'איז אויסגעוואַקסען דער הײַנטיגער שרײַבּער, כּדי צו פֿערשטעהן זײַן בּעזונדערן אינטערעס צום „אונטערערדישען מענש". ער האָט זיך אָבּגעריסען פֿון זײַן פּאַטריאַרכאַלישען עבר און איז אַוועק אין דער גרויסער שטאָט ניט בּלויז נאָך אַלגעמיינער בּילדונג, נאָר אויך כּדי צו זוכען אַ נייעם אינהאַלט פֿאַר זײַן יודישער נשמה. ער געפֿינט זיך דערווײַל אין אַ פֿאָרמירונגס־פּראָצעס, פֿרעמד דערווײַל פֿאַר זײַנע אייגענע און פּונקט אַזוי פֿרעמד פֿאַר די אַנדערע. ער רײַסט זיך ניט אָבּ פֿון זײַן פֿאָלק, ווי זײַנע פֿאָרגענגער פֿון די פֿריהערדיגע דורות — ער וויל בּעשאַפֿען אַ סינטעז צווישען זײַן יודישקײַט און די אַלגעמיין־מענשליכע פֿאָדערונגען פֿון זײַן נשמה. ס'איז, ווי ער וואָלט געשוועבט צווישען צוויי וועלטען, ווי אַן אייביגער אומרוה; ער איז ניט אָבּגעשטאַנען לגמרי פֿון זײַן היימישען בּרעג און איז צו קיין אַנדערן ענדגילטיג ניט צוגעשטאַנען. סאָציאָלאָגיש שטעלט ער פֿאָר אַ פֿערדענליכקײַט, וואָס קאָן זיך מיט קיין שום סאָציאַלער סבֿיבֿה ניט צונויפֿגיסען. דער אויסגעוואַקסענער יודישער אָרגאַניזם

האָט אָפּגעטיילט פֿון זיך אַ קאַטעגאָריע מענשען, וואָס מיר רופֿען געוועהנליך א י ב ע ר ג אַ נ ג ס־ט י פּ ע ן. כּל זמן זיי זײַנען נאָך יונג, געהט זייער לעבען פֿאַרבײַ אין דער וועלט פֿון נאַקעטע געדאַנקען, אידעען, האָפֿענונגען און בטחון, און מיט אַן איבערגעטריבענער גדלות קוקען זיי אויף זיך, ווי אויף די ע ר ש ט ע פֿון אַ בעסערער צוקונפֿט. אָבער שפּעטער, בעת עס קומט זיי אויס דורכצופֿיהרען די דאָזיגע אידעען אין לעבען, געפֿינען זיי ניט קיין נאַציאָנאַלן באָדען אונטער די פֿיס, געפֿינען זיי ניט דעם מינימום שטח, דאָס ביסעלע רחבות, וואָס איז נאָר פֿאַראַן אין אַ ברייט־ענטוויקעלטען נאַציאָנאַלן לעבען. און די שאַפֿענדע יודישע פּערזענליכקייט געהט אַוועק „א ו נ ט ע ר ד ע ר ע ר ד“, ווײַל זי געפֿינט זיך ניט קיין אָרט אין דער געוועהנליכער סבֿיבֿה פֿון אַ פֿאָלק, וואָס האַלט נאָך ערשט אין ווערען, אין זײַן פֿון אַ ברייטען נאַציאָנאַלן בעוואוסטזײַן. אין דאָרט איבערצײַגט זי זיך, אַז זי איז לחלוטין ניט צוגעפּאַסט צום רעאַלן לעבען, ווײַל איהר גײַסטיגע וועלט און די מאַטעריעלע סבֿיבֿה זײַנען לגמרי פֿערשיידען. די דאָזיגע פּערזענליכקייט פֿיהלט זיך טי לאָ, ווי יענס פֿאַרמבולדיגע בעשעפֿעניש — האַלב פֿויגעל, האַלב שרץ, ווי דער אָנפֿאַנג פֿון אַ נײַעם צווײַגעל, וואָס איז נאָך ניט אַוועק פֿונ'ם שורש און איז נאָך אַווי ווײַט פֿון די וואַרימע זונען־שטראַלען.

נאָך אַלעם דעם איז קלאָר, פֿאַרוואָס די אַלע טיפּען פֿון נאָמבערג'ן, ברענער'ן, שאָפּמאַנ'ען, אָנכי'ן, דעם אַמאָליגען אַש'ן, רייזענ'ען און אַנדערע געהערען צו די „אונטערערדישע טיפּען“, וואָס זײַנען אָפּגעריסען פֿון יעדער סבֿיבֿה און פֿערברענגען איינזאַם זייער טרויעריגען לעבען מיט אַ מאָדנער בעציהונג צו זייער סבֿיבֿה, צו דער רעאַלער וועלט און צו דער אייגענער נשמה. אין די רײַכע, אייגנאַרטיגע, נישט גלאַטע פּסיכאָלאָגיע פֿון די דאָזיגע מענשען האָט צוגעצויגען צו זיך די גרעסטע אויפֿמערקזאַמקייט פֿון דער יונגער ליטעראַטור.

דיזעלבע כּחות, וואָס האָבען גענויט די יונגע שרײַבער זיך אָפּצוגעבען דער פּסיכאָלאָגישער ריכטונג, האָט אויך געשאַפֿען אַ פּרוכטבאַרען באָדען פֿאַרן וואוקס פֿון ס י מ ב אָ ל י ז ם, וואָס טרעט קלאָר אַרויס בײַ פּרץ'ן, הירשביינ'ען און עטליכע וועניגער בעוואוס־

טע שרײַבער. ניט װילענדיג, דוכט זיך, נעמט מען זיך צו אַלערלײ אַרטען פון סימבאָליזם, װיבאַלד די רעאַלע סביבה האָט אין זיך אַזוי װיניג אידעלקײַט, איז אַזוי פרעמד אַ פּאָעטישער נשמה, אַז זי גיט שוין ניט קײן שום געשטאַלטען, קײן שום אידעלן מאַטעריאַל, װאָס איבער איהם זאָל קאָנען אַרומשװעבען דער פּאָעטישער געדאַנק אָדער דאָס הױכע געפיהל.

װען מען זאָל נאָך בעטראַכטען דעם אײנפלוס פון דער סלאַװישער דעקאַדענטישער ליטעראַטור, װאָס האָט זיך אָבגעשפּיגעלט אויף דער יונגער יודישער ליריק, זעהט מען, אַז די יונגע ליטעראַטור פערמאָגט כמעט אַלע ריכטונגען פון יעדער אַנדער מאָדערנער ליטעראַטור. אײנס נאָך געהט איהר אָב — און מחמת דעם טאַקע טרעטען די אײנצעלנע ריכטונגען ניט אַרױס אַזױ בולט — דאָס איז קינסטלערישקײט, אַרטיסטישע אָבגעטאָקטקײט, עס פעהלט איהר טראַדיציאָנעלע, יאָהרהונדערטלאַנגע קינסטלערישע קולטור.

ניט אין איהרע פאָרמען, ניט אין איהרע ריכטונגען צײכענט זיך די נײַע ליטעראַטור אױס מיט איהר אָריגינאַליטעט. די פּאָעטערס פון דער יודישער נאָװעלע זײַנען שװענטאָכאָװסקי, טשעכאָװ, גאָרקי און אַנדערע, און זײער אײנפלוס אױף אונזערע שרײַבער פיהלט זיך שטאַרק. מיט אַ קלײנעם אױסנאַם האָט זיך די גאַנצע ליריק אונזערע ענטװיקעלט אַדאַנק דעם אײנפלוס פון די אײראָפּעאישע פּאָעטען. יעדע יודישע דראַמע בעזונדער װײַזט דעם אײנפלוס פון די נײַע שולען אין דער אײראָפּעאישער דראַמאַטורגיע. װעגען דער פריהערדיגער ליטעראַטור לאָזט זיך דאָס דוקא ניט זאָגען. די פאָרם פון אַבראַמאָװיטש'עס, שלום-עליכמ'ס װערק איז אַזױ אָריגינעל, אַז ס'איז שװער צו געפינען עפּעס ענליכעס אין אַנדערע ליטעראַטורען. אָבער די נײַע ליטעראַטור איז אונז הױפּטזעכליך טײַער מיט איהר אינהאַלט. אין די אַלגעמײן-אײראָפּעאישע פאָרמען האָט זי אַרײַנגעלעגט אַ רײן פאָלקסטימליכען אינהאַלט; דעם אַלטען װײַן, װאָס האָט פון דאָס-נײַ אָנגעהױבען צו יױרען, האָט זי איבערגעגאָסען אין נײַע פעסער.

שױן דאָס אַלײן, װאָס די נײַע ליטעראַטור האָט זיך אַזױ ברײט בענוצט מיט פרעמדע אײנפלוסען, בעװײַזט, אױף װיפיל עס האָט זיך ענטװיקעלט דער יודישער אָרגאַניזם, װאָס האָט ניט מורא געהאַט

צו פערלירען זיין „נאַציאָנאַלן פּנים“, בשעת ער האָט דורכגעלעבט פרעמדע איינפלוסען און בענוצט זיך מיט דער עשירות פון אַ פרעמדער קולטור. און די נייע ליטעראַטור אין געשטאַלט פון אירע פאָשטעהער — איז טיף דורכגעדרונגען מיט'ן בעוואוסטזיין, אַז די פרעמדע פאָרמען, די אַנטליהענע ריכטונגען וועלען ניט צודעקען די עכטקייט פון זייערע שטימונגען, די אייגענטימליכקייט פון זייער שאַפונג, וואָס איז עכט-פאָלקסטימליך און דערגרייכט טיילמאָל צו די שפּיצען פון אַ נאַציאָנאַלן אויסדרוק.

געוויס איז דעם יודישען שרייבער אָפט זעהר שווער און עס טוט איהם אָפט באַנג צו נעמען זיך צו גאַנץ נייע פאָרמען, אָדער ווייניגסטענס צו אַזוינע, וואָס זיינען לחלוטין פרעמד דער יודישער ליטעראַטור. ניט שטענדיג גליקט איהם אָב אַריינצופּאַסען אינגאַנצען זיין „איך“ אין דער נייער פאָרם; אָבער אַזוי ווי ער איז דורכגעדרונגען מיט'ן ווילען צו פערברייטערן די פאָרמאַלע רעמלעך פון זיינע קינסטלערישע געדאַנקען, שטעלט ער זיך פאַר קיין שום שוועריגקייטען ניט אָב. י. ל. פּרץ, דער יונגסטער צווישען די יונגע, ניט קוקענדיג אויף זיינע יאָהרען, האָט געוויזען און ווייזט נאָך עד היום די חברים זיינע, ווי אַזוי מען דאַרף דאָס טון. ס'וועט ניט זיין קיין גוזמא, אויב מיר וועלען זאָגען, אַז פאַר דער יודישער ליטעראַטור איז כאַראַקטעריסטיש אויך דער שטריך, אַז אירע פאָרשטעהער שטרעבען צו פערברייטערן די פאָרמאַלע רעמלעך אירע און צו מאַכען זי אויך אַזוי פיל פילזייטיג בנוגע צו פאָרם און ריכטונג, אַז זי זאָל ניט פערשעמט ווערען פאַר די ליטעראַטורען פון אַנדערע אייראָפּעאישע פעלקער, וואָס פערמאָגען אַ מעהר ענטוויקעלטע קינסטלערישע קולטור.

VII

אָבער ניט בלויז לויט דער פילאַרטיגקייט פון פאָרמען און ריכטונגען איז די יונגע ליטעראַטור ניט אין אַן ערך רייכער פון דער אַלטער, זי האָט אויך אַריינגעבראַכט נייע ק י נ ס ט ל ע ר י ש ע י ס ו ד ו ת, וואָס די פריהערדיגע קינסטלער פון וואָרט האָבען כמעט איגנאָרירט.

די יודישע פּאָעזיע האָט פריהער כמעט ניט געוואוסט פון

ריטמישען פערז. אפילו דער גרויסער י. ל. גארדאן האט ניט איבעריג פיל מקפיד געווען אויפ'ן ריטם פון זיינע שירים. כדי צו פערשטעהן דעם מהלך, וואס טיילט אפ אין דעם פרט די אלטע פאעטען פון די נייע, איז גענוג אוועקצושטעלען כאטש י. ל. גארדאנ'ען, דעם גרעסטען העברעאישען פאעט פון די 60-ער און 70-ער יאהרען, אין איין שורה מיט ש. טשערניכאווסקי'ן, וואס שטעהט לויט זיין ריינעם און פערשיידענארטיגען ריטם אן דער שפיץ פון דער מאדערנער העברעאישער פאעזיע. כאטש די אלטע פאעטען האבען געקענט ניט ערגער פון די היינטיגע געטע'ן, היינע'ן און די איבעריגע גדולים פון דער אייראפעאישער פאעזיע, וואס צייכענען זיך בעזונדערס אויס דורך דער אונענדליכער פערשיידענארטיגקייט פון זייער מוזיקאלישען ריטם, דאך איז ביי זיי אויפ'ן זינען ניט ארויף, אז די העברעאישע שפראך זאל אין פרט פון מוזיקאלישען פערז קאנען קאנקורירען מיט אנדערע שפראכען. זיי האבען כמעט אלע געהאלטען פונ'ם אלטען משקל-סיסטעם, וואס פאדערט פון יעדען פערז א בעשטימטע צאהל פון זילבען און אינקלינאציעס. די גאנצע מוזיקאלישע קונסט פון שרייבען שירים, אנגעהויבען פון יאמבען, כאריען און דעם אלעקסאנדרינישען פערז, האט אין זייערע אויגען לחלוטין ניט געטויגט פאר דער העברעאישער שפראך. אויך וויפיל די דאזיגע מיינונג איז געווען פאלש, בעווייזט אונז היינטיגע העברעאישע פאעזיע, וואס איז זעהר מוזיקאליש. דיזעלבע בעציהונג האט געוועלטיגט אויך בנוגע צו דער ליטעראטור אין דער יודישער שפראך — ניט מיכל גארדאן, ניט גאלדפאדען האבען ניט געהאט קיין חשק צו מאכען זייער פערז מוזיקאלישער. און די, וואס פלעגען שוין בענוצען וואסער ס'איז ריטם, פלעגען זיך שקלאפיש האלטען ביי יאמבען אדער כאריען, ניט וועלענדיג רעכענען זיך מיט דעם, אז ניט יעדע פאעטישע שטימונג קאן מען צופאסען צו א בעשטימטען ריטם. פרוג און פרץ זיינען די ערשטע, וואס האבען זיך אנגעהויבען אינטערעסירען מיט'ן מוזיקאלישען פערז; אבער ענטוויקעלט האט ער זיך אדאנק מאריס ראזענפעלד'ן, רייזענ'ען, יהואש'ן, איינהארנ'ען און אנדערע. די יודישע ליטעראטור האט נאך, חוץ דעם, אויפגעכאפט דעם ריהרענדיג-נאאיווען טאן און דעם פרימיטיווען ריטם פונ'ם יודישען פאלקס-ליד;

אויף אַזאַ אופן האָבען אַ סך מאָדערנע שרייבער בערייכערט די ייִדישע פּאָעזיע מיט אַזוינע לידער, וואָס ס'איז שווער צו אונטערשיידען זיי פון אמת'ע פאָלקס־לידער.

דער צווייטער קינסטלערישער עלעמענט אין דער נייער ליטעראַטור איז דער פּ ײ ז אַ ז ש. ניט פּרץ, ניט שלום־עליכם, כאָטש זיי זיינען שוין אַזוי נאָהענט צו דער מאָדערנער ליטעראַטור, גיבען אונז ניט קיין שילדערונגען פון דער נאַטור. און אויב מען בעגעגנט ביי זיי אַמאָל עטליכע שטריכען, וואָס בעדאַרפען אָנצייכענען עפּעס אַ פּייזאַזש, זיינען זיי אויף אַזוי ווייניג טאַלענטירט, אַז עס וואַרפט זיך תיכף אין די אויגען, ווי גלייכגילטיג דער מחבר בעציהט זיך צו זיין שילדערונג. דאָס לאָזט זיך אויפ'ן ערשטען קוק ניט זאָגען וועגען אַבראַמאָוויטש'ן, וואָס האָט אונז געגעבען ניט איין גוטען פּייזאַזש. אָבער טאַקע ווען מען קוקט זיך צו נעהענטער צום פּייזאַזש פון אַבראַמאָוויטש'ן, זעהט מען, ווי ווייט דער ייִדישער מאָלער איז געווען פאַרצייטען אָרעם אין פאַרבען און ניואַנסען. חוץ דעם האָט אַבראַמאָוויטש ביי זיינע נאַטורשילדערונגען צופיל געמוהט זיך צו פ ע ר י י ד י ש ע ן די נאַטור, ווייל ער האָט מורא געהאַט, אַז דער לעזער וועט איהם ניט פערשטעהן. דעריבער איז ער אַריינגעפאַלען אין אַזאַ מין עקסטרעם: דורך פערשיידענע סימבאָלען האָט ער געמאַכט די נאַטור אויף אַזוי פיל עהנליך צו דער נשמה פון אַ יודען פון זיין פרומער צייט, אַז אַ מענשען פון היינטיגען דור, וואָס פערמאָגט אַ מעהר דיפערענצירטע נשמה, דערמאָנט זיין שילדערונג גיכער אַ געלונגענע קאַריקאַטור, איידער אַן אָביעקטיווע נאַטורשילדערונג.

אַ פאָלק, וואָס איז אין אַ משך פון יאָהרהונדערטער געווען אָבגעריסען פון דער נאַטור, האָט, פערשטעהט זיך, ניט געקאָנט האָבען קיין ריכטיגע השגה וועגען איהר. ביי איהם אין זכרון זיינען נאָך פערבליבען פאָרשטעלונגען וועגען אַ פרעמדער נאַטור, אָדער וועגען דער, וואָס קומט פאָר אין תנ"ך, אָדער וועגען יענער, וואָס האָט זיך אָבגעשפּיגעלט ביי די מיטעלאַלטערליכע פּאָעטען מיט יהודה הלוי אָן דער שפּיץ. אין זיין כמעט אויטאָביאָגראַפישען ווערק „שלמה רב חיים'ס" גיט אונז אַבראַמאָוויטש אַ פּרעכטיגע כאַראַקטעריסטיק פון זיין דור און זיין בעציהונג צו דער נאַטור.

דער דאזיגער דור האט געוואוסט, אז ס'זיינען פאראן צעדערן פון לבנון, וועגן וועלכע ס'דערצעהלט דער תנ"ך, און האט ניט געהאט קיין ברעקל השגה וועגן דעם לעבעדיגן דעמב, וואס איז געוואקסען פינף טריט פון דער שול. אלע זיינע ידיעות וועגן זאאלאגיע און באטאניק האבן געהאט א שייכות צו א וועלט, וואס איז בעגראבען אין ספרים און וואס ער האט דאס קיינמאל ניט געזעהן; פערקעהרט, די לעבעדיגע וועלט האט דער דאזיגער דור ניט געקאנט בענעמען מיט זיינע חושים. דאס פאלק, וואס האט געגעבען דער וועלט דעם קאפ. 104 פון תהלים, דעם „ברכי נפשי", דעם התפעלות'דיגסטען הימן צו דער נאטור, האט אינ'ם משך פון די יאהרהונדערטער אויף אזוי פיל פערלארען דעם געפיהל צו דער נאטור, אז זי האט כמעט ניט פערנומען קיין ארט אין זיין נשמה.

נאר דאס געפיהל צו דער נאטור, וואס איז אדאי אמאל לעבעדיג געווען ביי דער יודישער ראסע, ווי דאס ווייזט איהר לאנגע פערגאנגענהייט, האט נישט געקאנט לגמרי פערשוואונדען ווערען; ווי נאר דער יודישער ארגאניזם האט זיך דערפיהלט אין מעהר גינסטיגע בעדינגונגען, האט דאס דאזיגע פערטריקענטע געפיהל ווידער אמאל אויפגעלעבט. עס איז גענוג צו דערמאנען אן די פייזאזשיסטען פיסארא, לעסער אורי אין איירופא און לעוויטאן, ליפשיץ און ניימאן אין רוסלאנד, אום זיך אין דעם קלאר צו איבערצייגען. דער פייזאזש איז אריינגעדרונגען אויך אין דער נייער ליטעראטור, כאטש זי האט נאך ניט אזוינע וויכטיגע פארשטעהער, ווי אין דער מאלעריי. פייערבערג, ביאליק, טשערניכאווסקי און אנדערע אין דער העברעאישער ליטעראטור; אש, נאמבערג און איינהארן — אין דער יודישער ווייזען אונז קלאר, אויך וויפיל דאס געפיהל צו דער נאטור איז אין דער יונגער ליטעראטור אויסגעוואקסען און פערפעסטיגט געווארען.

מען דארף אנווייזען נאך אויף א דריטען קינסטלערישען עלעמענט, וואס דרינגט דורך די שאפונגען פון מאנכע פון אונזערע יונגע: דאס איז די נייע בעציהונג צו שטוביגע בהמות אינ'ם יודישען לעבען. די דאזיגע שטומע עדות פונ'ם מענשליכען לעבען ווערען עפעס אונזערע נאהענטע בעשעפענישען און הערען יעדענפאלס אויף צו זיין פאר אונז גלייכגילטיג. דאס ליכט פונ'ם

אַלגעמיינעם לעבען פאַלט ווי אַן אָפּשײַן אויף אונזערע פיר-פוסיגע פרײַנד, און אַן אמת'ער קינסטלער קאָן זיך ניט בעגעהן אָהן זיי, אויב ער וויל, אַז זײַן שילדערונג זאָל זײַן אַ פולע. חוץ דעם האָט איטליך פאָלקס-לעבען זײַן ספּעציעלע היימישע חיות-וועלט, און דעריבער איז אַ געוויסער מין פון שטובּיגע בהמות בעזונדערס כאַראַקטעריסטיש פאַר זייערע בעלי-הבתים.

דער דאָזיגער דריטער קינסטלערישער עלעמענט מערקט זיך נאָך ערשט אָן אין אונזער ליטעראַטור, אָבער ער האָט שוין אַ פאָרשטעהער אין מ. סטאַווסקי'ן, וואָס האָט זיך געשטעלט פאַר אַ ציל שילדערן אונז די שטובּיגע בהמות און וואָס האָט אונז שוין געגעבען אַ גאַנצע רייה פון פרעכטיגע סקיצען, ווי עס לעבען די שטומע עדות פון אַ יודיש הויזגעזינד.

VIII

די כאַראַקטעריסטיק פון אונזער יונגער ליטעראַטור וואָלט געווען נישט קיין גאַנצע, ווען מיר זאָלען זיך ניט אָבשטעלען אויפ'ן שפּראַכען-קאַמף אין איהר. ווי דאָס זאָל ניט זײַן מאָדנע — אונזער ליטעראַטור פון די לעצטע צעהנדליג יאָהרען בויט זיך אויפ'ן פונדאַמענט פון צוויי שפּראַכען, פון דער העברעאישער און פון דער יודישער שפּראַך. די דאָזיגע אַנאָמאַליע, וואָס איז, ליידער, ניט די איינציגע בײַ אונז, איז געוואָרען די סיבה פון אַ ברודער-קאַמף. צווישען די שרײַבער האָבען זיך געפונען אַזוינע, וואָס האָבען געהאַלטען פאַר בילכער די העברעאישע שפּראַך און געקוקט מיט פעראַכטונג אויף יענע, וואָס שאַפען אין יודיש. און די לעצטע האָבען מיט חוזק געקוקט אויף זייערע חברים, וואָס מיהען זיך אַרײַנצוגיסען אין אַ ניט-גערעדטער ביכער-שפּראַך דאָס לעבעדיגע, אַלטעגליכע לעבען. די שרײַבער האָבען זיך צוטיילט אויף העברעאיסטען און יודישיסטען לויט דעם נאָך, וואָס זיי האָבען געהאַלטען פאַר דער שפּראַך פון דער יודישער צוקונפט. ביידע צדדים זענען אַרויסגעטראָטען מיט אַ גאַנצען אַרסענאַל ראיות, איטליכער פאַר דער שפּראַך, וועלכע ער פערטיידיגט. די יודישיסטען האָבען זיך געשטיצט, ווי אויף אַ שטיינערנעם פעלזען, אויף דער ראיה, אַז יודיש איז די לעבעדיגע שפּראַך פון גוטע

צווי דריטעל פונ'ם יודישען פאָלק, אַז כאָטש די שפּראַך האָט ניט קיין איבעריג וויכטיגען עבר, האָט זי זיך דאָך שוין איינגעוואָרצעלט אין דער יודישער נשמה און האָט אַלע מעלות פון אַ לעבעדיגער שפּראַך. די העברעאיסטען, פערקעהרט, האָבען אָנגעוויזען, אַז יודיש קאָן שוין דעריבער אַליין ניט זיין די שפּראַך פון אונזער צוקונפט, ווייל עס איז אָבגעריסען פון אונזער היסטאָרישען עבר און שפּיעגעלט אפילו איצט אויך ניט אָב דאָס גייסטיגע לעבען פון פאָלק, וואָס קוקט אויף יודיש, ווי אויף דער וואָכעדיגער שפּראַך, וועלכע טויג נאָר פאַר די סאַמע פּשוטע בעגריפען. די דאָזיגע מחלוקת, וואָס האָט זיך נאָך ניט געענדיגט ביז'ן היינטיגען טאָג, האָט געבראַכט דערצו, אַז די יודישיסטען האָבען אויף זייער קאָנפערענץ אין טשערנאָוויץ פּראָקלאַמירט די יודישע פאָלקס-שפּראַך פאַר אַ נאַציאָנאַלער שפּראַך. און די העברעאיסטען האָבען געגרינדעט זייער אָרגאַניזאַציע „הסתדרות", כדי צו מאַכען העברעאיש פאַר דער שפּראַך פון אונזער צוקונפט.

דער שפּראַך-קאַמף נעמט זיך ניט פון ריין-לאָגישע חקירות, נאָר גיכער פאַר אַלץ — פון דער בעציהונג פון יעדערן צום ווייטערדיגען קיום פונ'ם יודישען אָרגאַניזם. די, וואָס געפינען זיך מעהר אונטערן איינדרוק פון דער לעבעדיגער געגענוואַרט, איידער אונטער'ן היפּנאָז פונ'ם האַלב-טויטען עבר, האָבען זיך ניט ווילענדיג געשטעלט אויפ'ן צד פון די יודישיסטען, פאָלגענדיג שלמה המלכ'ס פּרינציפּ: „בעסער אַ לעבעדיגער הונט איידער אַ טויטער לייב". די העברעאיסטען ווידער, וואָס זיינען שטאַרק נוטה צו ראָמאַנטיזם און זיינען פערכּישופ'ט פונ'ם ליכטיגען עבר, אַנטקעגען וועלכען די געגענוואַרט זעהט אויס אַזוי מיאוס און אָרעם, זיינען ניט מודה, אַז „דער לייב איז געשטאָרבען", און זיינען איבערצייגט, אַז ער וועט אויפלעבען פון-דאָס-ניי. זעהר כאַראַקטעריסטיש איז דער פאַקט, אַז צו דער מחנה פון יודישיסטען זיינען צוגעשטאַנען דערהויפּט צוויי עלעמענטען פונ'ם יודישען געזעלשאַפטליכען לעבען. פון איין זייט — די קענער און ליבהאָבער פון פאָלקס-לעבען און פאָלקלאָר, קינסטלער-רעאַליסטען און אַלע די יעניגע, פאַר וועלכע דאָס וואָרט בעקומט לעבען און ווערט אַ קינסטלערישער עלעמענט בלויז דעמאָלט, ווען דאָס דאָזיגע וואָרט קלינגט טאָג-טעגליך אין מויל

פון אַ גרויסען קבוץ. פון דער אַנדער זייט שטיצט זיך דער יודישיזם אויף די יודישע סאָציאַליסטען פון פערשיידענע ניואַנסען, וואָס זיינען ווייט פון יעטווידען ראָמאַנטיזם און זעהען אין יודיש אַ פאַרטיגען פונדאַמענט, אויף וועלכען זיי קאָנען גרינג פערווירקליכען זייערע אַלגעמיינע אידעאַלען.

די העברעאיסטען ווידער זיינען לרוב די פאָרשטעהער פון דער נאַציאָנאַלער אידעע; ביי זיי איז בעזונדערס שטאַרק דאָס געפיהל צו דער פערגאַנגענהייט, און זיי לעגען ניט קיין גרויסען ווערט אויפ'ן מאַסען־לעבען און די געוועהנהייטען פון דער מאַסע.

פונ'ם דאָזיגען קאַמף, וואָס האָט צעשפּאָלטען דעם היינטיגען ליטעראַרישען דור אויף צוויי פיינדליכע מחנות, האָט די יונגע ליטעראַטור אָבער ניכער געוואונען, ווי פערלאָרען. סיי די העברעאיסטען, סיי די יודישיסטען האָבען ענטוויקעלט זייער שפּראַך, ניט געשאָנעוועט קיין אַרבייט, כדי אויסצוווייזען, איך וויפיל זייער שפּראַך קאָן בעפרידיגען די פערשיידענע פאָדערונגען פון דער צייט. די יודישיסטען האָבען בעשאַפען די מאָדערנע יודישע פּרעסע מיט איהרע פיל טעגליכע צייטונגען, זאַמעלביכער און זשורנאַלען. אויך די העברעאיסטען קאָנען שטאָלצירען מיט דער פּרעסע, וואָס זיי האָבען בעשאַפען; די דאָזיגע פּרעסע שטעהט אין פּרט פון ליטעראַרישקייט אויף אַ העכערער מדרגה, ווי די יודישע, אָבער אין פּרט פון לעבעדיגקייט, ווי אויך אין אַ סך אַנדערע הינזיכטען, שטעהט זי שטאַרק אָב פון דער יודישער. ס'איז כדאי צו בעמערקען, אַז ניט קוקענדיג אויף דער איבענדערמאָנטער צעטיילונג, איז ניטאָ כמעט קיין איין בעדייטענדער נאָמען אין דער מאָדערנער ליטעראַטור, וואָס זאָל ניט אַרבייטען אין אַ גרעסערער אָדער אַ קלענערער מאָס אויף ביידע שפּראַכען. און אַ סך שרייבער קאָנען זיך רעכענען פאַר די בעשעפער אי פונ'ם העברעאיזם, אי פונ'ם יודישיזם. ווענען אַ סך שרייבער ווידער איז בכלל שווער צו זאָגען, אין וואָסער קאַטעגאָריע שרייבער מען דאַרף זיי אַריינרעכענען. איבעריגענס, איז די דאָזיגע בעזונדערקייט כאַראַקטעריסטיש ניט נאָר פאַר'ן איצטיגען שרייבער; פאַרצייטען איז געווען פונקט דאָזעלבע. די בעסטע ראיה זיינען אַבראַמאָוויטש און פּרץ, וואָס האָבען אונז

געגעבן זייערע שאַפונגען אין ביידע שפּראַכען. זיי קאָנען רוהיג אָנגערופען ווערען די בעשעפער אי פון דער ניי-העברעאישער, אי פון דער יודישער ליטעראַטור.

ביי די היינטיגע שרייבער זיינען פאַראַן צייטען, ווען זייער פען דינט אויסשליסליך דער פאָלקס-שפּראַך; פאַראַן ווידער צייטען, בעת זיי שרייבען נאָר העברעאיש. הלל צייטלין און נאָמבערג זיינען די בעסטע ביישפּילען דערצו. און די-יעניגע שרייבער, וואָס בענוצען זיך נאָר מיט איין שפּראַך, ווי אַש און אַנדערע, בעווייזען זיך פונדעסטוועגען באַלד אין אַ גוטער איבערזעצונג אויף די שפּאַלטען פון אַ זשורנאַל אין דער אַנדער שפּראַך. די צווייספּראַכיגקייט פונ'ם היינטיגען שרייבער ווייזט בעסער פאַר אַלץ, אַז די שפּראַכען-פראַגע לאָזט זיך ענטשיידען פונקט אַזוי ווייניג, ווי יעדע אַנדערע פערשאָלטענע שאלה, וואָס איז נוגע דאָס יודישע לעבען. די פּראַקטיק פונ'ם לעבען צעקלאַפּט מיט אַ בלינדער עקשנות די פלומר'שט אייזענפעסטע ראיות און בעשאַפט אַזוינע ערשיינונגען, ווי איין-און-איינציגע ליטעראַטור אין צוויי שפּראַכען. ווארום די יודישע ליטעראַטור איז אַן איין-און-איינציגע, ניט קוקענדיג אויף איהר צווייספּראַכיגקייט. אַלע בעזונדערקייטען, וואָס כאַראַקטעריזירען די ליטעראַטור אויף איין שפּראַך, כאַראַקטעריזירען אויך די אַנדערע, און דער, וואָס וויל זיך בעקענען מיט די איבערלעבונגען פונ'ם היינטיגען יודען, קאָן זיך ניט בעגעהן ניט אָהן דער און ניט אָהן יענער. פונ'ם העברעאישען בוך דאַרף ער אַריבערגעהן צום יודישען און פערקעהרט, אויב ער וויל זיך בעקענען מיט עפּעס אַ מאָדערנעם שרייבער, וואָס האָט געשאַפען אין ביידע שפּראַכען ווערק כמעט מיט אַ גלייכען אינהאַלט און מיט אַ גלייכער שטימונג. אמת, ס'זיינען פאַראַן אויך אַזוינע, וואָס טרעטען אַרויס פאַר אונז מיט צוויי פּנים'ער — לויט דער שפּראַך, אין וועלכער זיי שרייבען. מ. י. בערדיטשעווסקי איז אין דעם פּרט אַ זעלטענער ביישפּיל. נאָר ווען מען דרינגט אַריין טיפער אין דער שאַפענדיגער פּערזענליכקייט פון בערדיטשעווסקי'ן, ווערט זיין צוויי-פּנימ'דיגקייט ביסלעכווייז פערשוואונדען.

די צווייספּראַכיגקייט אין אונזער מאָדערנער ליטעראַטור גיט

איהר אָבער צו אַ בעזונדערן ניואַנס אין גראַד װעהר אַ טרויעריגען. ניט דער העברעאיסט, ניט דער יודישיסט טראָגען ניט אין זיך קיין פעסטע איבערצייגונג, אַז זייער שפּראַך איז סוף־כּל־סוף בעשערט דער נצחון. דורכדעם דערקלערט זיך אפשר דער פאַקט, אַז ניט די, ניט יענע שפּראַך, זיינען ניט געזיכערט פון דעם, אַז עס זאָלען זיך אין זיי נישט אַריינרייסען לייכטזיניגע װענדונגען, װאָס זיינען פרעמד דעם גייסט פון דער שפּראַך.

IX

די בליהונג פון דער יונגער ליטעראַטור פאַלט צונויף מיט דער בליהונג פונ'ם יודישען געזעלשאַפטליכען לעבען. כאָטש די דאָזיגע ליטעראַטור לעבט שוין עטליכע צעהנדליגער יאָהרען, דאָך האָט זי זיך פונאַנדערגעבליהט ערשט אין דעם לעצטען צעהנדליג. די בעסטע שאַפונגען פון אַלע די, װאָס זיינען יעצט געװאָרען אונזערע געליבטע שרייבער, בעװייזען זיך כמעט אינגאַנצען אין דער דאָזיגער עפּאָכע. אָנהויבענדיג פון ביאַליק'ן אין ענדיגענדיג מיט אַש'ן, זיינען זייערע בעסטע װערק אָנגעשריבען געװאָרען גאַנץ ניט לאַנג, מיט אַ יאָהר 7—8 צוריק. אין דער אַטמאָספערע פון אַ שטאַרקער נאַציאָנאַלער בעװעגונג און אַדאַנק דעם איינפלוס פון סאָציאַליזם, װאָס איז אַריינגעדרונגען אין דעם יודישען לעבען, איז די יודישע ליטעראַטור אויפגעװאַקסען אין אַ שנעלער בלום און האָט צוגעצויגען צו זיך די אויפמערקזאַמקייט פון אַזוינע קרייזען, װאָס האָבען זיך געהאַלטען װייט פון אַלץ, װאָס דערמאָנט אָן יודישקייט. ס'קאָן זיין, אַז אַדאַנק דעם דאָזיגען פאַקט, האָט מען זיך אין געװיסע אייראָפּעאישע קרייזען אָנגעהויבען אינטערעסירען מיט דער יודישער ליטעראַטור: פּרץ, שלום־עליכם, ביאַליק, אַש, מאָריס ראָזענפעלד און אַנדערע זיינען איבערזעצט געװאָרען אויף אייראָפּעאישע שפּראַכען, און די אייראָפּעאישע קריטיק האָט זיך צום מיינסט בעצויגען צו זיי מיט אינטערעס, טיילמאָל מיט התפּעלות.

אין די לעצטע יאָהרען בעמערקט זיך אַ געװיסער שטילשטאַנד אין דער ליטעראַטור. ס'דוכט זיך, אַז אי די העברעאיסטען, אי די יודישיסטען האָבען זיך שוין אויסגעשעפּט און זיינען מעהר ניט

כּבֿח צו שענקען אונז אַזוינע ווערק, וואָס זאָלען שטעהן אויף דער מדרגה פון די אַמאָליגע אַרבייטען זייערע. ס'האָט אַ פּנים, ווי די יונגע ליטעראַטור וואָלט האָבען צו גיך אָפּגעלעבט, אַז די סימנים פון עלטער זיינען געקומען פריהער, איידער דאָס קומט פאַר נאָרמאַל. ס'איז אָבער ניטאָ קיין ספק, אַז אין דעם דאָזיגען דער-ווייליגען שטילשטאַנד זיינען שולדיג אַ סך סיבות, וואָס ליגען טייל-ווייז אין אונז גופא, טיילווייז אין די אויסווייניגסטע פּאָליטישע גע-שעהענישען. צו די אינעווייניגסטע פאַקטאָרען געהערט די עוואָלוציע, וואָס די יודיש-נאַציאָנאַלע בעוועגונג האָט דורכגעמאַכט אין די לעצטע פופצעהן יאָהר. די נאַציאָנאַלע בעוועגונג, וואָס האָט זיך צוערשט פערשפּרייט ווי אַ געוויסער און וואָס האָט בעקומען דעם קלערסטען אויסדרוק אין ציוניזם, איז אַריין צוריק אין איהרע ברע-גען, טיף ענטוישענדיג איינע און געבענדיג אַנדערע אַ בעפרידי-גונג ביי אַ בעגרענצטען פעלד פון טהעטיגקייט.

די אויסווייניגסטע פּאָליטישע געשעהענישען אין רוסלאַנד, — אין'ם לאַנד, וואו די יונגע ליטעראַטור האָט זיך הויפּטזעכליך ענט-וויקעלט, האָבען געוואַלדיג געווירקט אויף יעדען דענקענדען יודען, געגעבען איהם צו פיהלען אַזוינע שרעקענישען, אויסגעפּעגט פאַר איהם אַזאַ גיהנום, אַז ער האָט זיך ניט-ווילענדיג צוגעטשעקאָר-טשעט אין דרייען און אַוועק אויף אַ צייט לאַנג אין ענגען פּערזענליכען לעבען. ס'איז שווער גענוג אָפּצושאַצען, ווי גרויס ס'איז דער חילוק צווישען יענעם, וואָס איז געשטאַנען אויף דער שוועל פון די רעאַלע געשעהענישען פון די לעצטע יאָהרען, און דעם, וואָס האָט שוין געפיהלט דעם קלאַפּ פון דער רוסישער רעוואָ-לוציע, וואָס איז אַריבער איבער זיין קאָפּ. הגם די דאָזיגע געשע-הענישען וועלען ניט זיין בכּח אַראָפּצושטופּען דאָס יודישע פאָלק פון'ם אָנגעמערקטען וועג, דאָך האָבען זיי בעשאַפען אַזאַ פערלאָ-רענקייט, אַזאַ יאוש, אַזאַ מין צייטווייליגע געלעהמטקייט פון ווילען און געדאַנק, אַז דאָס גייסטיגע לעבען האָט זיך שוין בשום אופן ניט געקאָנט ענטוויקלען ווייטער. און בעת די געשעהענישען זיי-נען אַריבער מיט זייער שאַרפקייט, האָט זיך דער יודישער גע-דאַנק אָפּגעשטעלט פאַר אַ סך קאָמפּליצירטע פּראָבלעמען, וואָס האָבען

געמאַלט דעם פֿערפּלאָנטערטען קניפּעל פֿונ'ם יודישען לעבען נאָך פֿערפּלאָנטערטער, נאָך קאָמפּליצירטער.

מ'דאַרף אָבער ניט מיינען, אַז די ווײַטערדיגע אַנטוויקלונג פֿון דער יודישער ליטעראַטור האָט זיך איבערגעריסען. פֿון איכות־ניג, ד. ה., אין כמות, פֿערקלענערט זי זיך בכלל ניט, און ס'געדט ניט פֿאַרבײַ קיין חודש, אַז ס'זאָלען ניט פֿאָרקומען קיין נײַעסען אין איהר. ס'וואַקסט דער קרײַז פֿון יודישע לעזער, ס'פֿערגרעסערט זיך דער אינטערעס פֿון פֿערשיידענע געזעלשאַפֿטליכע קרײַזען צו דער שאַפֿונג פֿונ'ם יודישען שרײַבער, און ס'פֿערשטאַרקט זיך דער אָפּקלאַנג פֿון זײַנע ווערטער. די שטילקײַט, וואָס געוועלטיגט אין דער ליטעראַטור, איז בעמערקליך נאָר פֿאַר ווייניגע, נאָר די דאָזיגע ווייניגע ווייסען, אַז די דערמאָנטע שטילקײַט איז בלויז אַ דערוויילינע. זאָל מען זיך נאָר בעפֿרײַען פֿון די אײַנדרוקען פֿון די מורא'דיגע געשעהענישען אין די לעצטע יאָהרען; זאָל זיך נאָר אָנהויבען אַן אויפֿלעבונג פֿון דער געזעלשאַפֿטליכער ענערגיע — און די ליטעראַטור וועט זיך פֿונאַנדערבליהען פֿון דאָס־נײַ, און אפֿשר נאָך פֿרעכטיגער; וואָרום די יונגע ליטעראַטור האָט אָפּגעטאָן אַ גרויסע אַרבייט אין דער הינזיכט פֿון שאַפֿען נײַע פֿאָרמען, ריכטונגען און פֿון אַרײַנפֿיהרען נײַע קינסטלערישע עלעמענטען. זי לאָזט איבער, דעריבער, אַ רײַכע ירושה פֿאַר דעם דור, וואָס קומט נאָך איהר צײַט.

אַ גאַנצע רייה פֿון סימנים ווײַזט שוין, אַז ס'הויבט זיך אויף אַ נײַע כוואַליע פֿון געזעלשאַפֿטליכער ענערגיע. דער קאָשמאַר פֿון די לעצטע יאָהרען ווערט צערונען ביסלעכווײַז. אינ'ם יודישען לעבען קאָן מען אָנווײַזען אויף אַ גאַנצער רייה געזעלשאַפֿטליכע אונטערנעמונגען, ווי למשל, די אָרגאַניזאַציע פֿון די סטודענטען, די פּרובען צו בעשאַפֿען אַ גרויסע אָרגאַניזאַציע פֿאַר די עמיגראַנטען און, ענדליך, די פּרובען צונויפֿצורופֿען אַן אַלגעמיין־יודישען קאָנגרעס. ס'פֿערשטעהט זיך, אַז דאָס אַלץ זײַנען בלויז סימנים פֿון אויפֿלעבונג, ניט די אויפֿלעבונג גופֿא. נאָר ס'וואָלט געהייסען לחלוטין זיך אַרײַנלאָזען אין פּעסימיזם, וואָס פּאַסט אַזוי ניט פֿאַר דער יודישער פֿאָלקס־נשמה, אויב מיר וואָלטען ניט געגלויבט און געהאָפֿט.

אַז ס׳וועט קומען אין גיכען אַ געזעלשאַפטליכע איפלעבונג. אין צוזאַמען דערמיט וועט אומבעדינגט פונאַנדערבליהען זיך אויך די יידישע ליטעראַטור, וואָס בעקומט פליגלען נאָר אין טומעל פון קאַמף, אין אַ סביבה פון האָפענונגען, פון אַן אַנגסט-געפיהל פאַר דער צוקונפט, צוגלייך מיט אַ געפיהל, אַז די צוקונפט ליגט אין אונזערע אייגענע הענט און קרעפטען.

אין יאָהר 1913.

חיים נחמן ביאַליק*.

I

חיים נחמן ביאַליק, דער בעריהמטעסטער נאַציאָנאַל-יודישער פּאָעט פון אונזער צייט, איז געבוירען געוואָרען אין יאָהר 1873 אין דאָרף ראַדי, וואָס עס געפינט זיך אין וואָלינער גובערניע. זיין פאָטער, אַ יוד אַ למדן, אָבער נישט קיין בעל-מוצלח, האָט גע-האַלטען צוליב דער אָרימער פרנסה וועגען. אַ קרעטשמע ביים עק דאָרף.

די ערשטע קינדהייט פון קליינעם נחמנ'דעל איז אַריבער אין אַ פרייער ריינער לופט פון אַ ניישען דאָרף, נישט ווייט פון די גרויסע און געדיכטע וועלדער, וואָס האָבען זיך געצויגען צום טאַ-טענס קרעטשמע.

אויך שפּעטער, ווען דער טאַטע האָט פערלאָזען דאָס דערפעל און האָט זיך באַזעצט אין זשיטאָמיר אין שטאָט, נעבען די שענע און מאַלערישע ברעגעס פון טייך טעטעריעוו, איז דער קליינער נחמנ'דעל נאָך נישט געווען אַזוי דערווייטערט פון גאָטס נאַטור, ווי אַן אַנדער יודיש קינד, וואָס וואַקסט אין די שאָטענס פון יודישע שטעטלעך און שטעט.

אפשר האָט די השגחה מיט אַ כיון געוואָלט, אַז דער צוקונפ-טיגער פּאָעט זאָל אײַנזויגען שוין פון קינדהייט אויף די שענ-קייט פון גאָטס וועלט? אפשר האָט זי איהם שוין פאָראויס צוגע-גרייט דעם באַלזאַם, וואָס זאָל לינדערן זיינע שמערצען אין די טעג, ווען אויף דיינע ליפּען וועלען זיך טראָגען ביטערע קללות אויף זיך, אויף זיין פאָלק און אויף דער גאַנצער וועלט?

* געשריבען אַלס איינלייטונג צו דער אויסגאַבע פון פּאָעטס יודישע לידער און פּאָעמען.

צו זיבען יאָהר איז ביאַליק געוואָרען אַ יתום. כל זמן דער טאַטע האָט נאָך געלעבט, איז די נויט נישט געווען אַזוי גרויס; נאָכ'ן טויט אָבער פון זיין פאָטער איז באַלד אַריין דער דלות אין הויז פון קליינעם נחמן און האָט זיך דאָרטען ברייט צעזעצט, ווי אַ צווייטער בעל-הבית.

ווער עס וויל זיך פאָרשטעלען די שוידערהאַפטע אָרימקייט, וואָס האָט געהערשט אין שטוב פון קליינעם ביאַליק'ן, דער זאָל דורכליינען זיין ליד „שירתי" (מיין ליד), וואו דער פּאָעט דער־קלערט דעם לעזער אין אַ ביזען טאָן, פול מיט עקעל און ביטער־קייט, פון וואַנען עס האָט זיך גענומען ביי איהם דער קוואַל פון זיין ליד. זיין לעהר־מייסטער איז געווען דער גריל, וואָס גרילצט תמיד אין די אָרימע היזער, וואו דער אויווען איז שטענדיג קאַלט, און וואו די שטילע געדריקטקייט פון נויט און צרות־ליידען, פון שטענ־דיגען אָנגעווענהטאָגט זיין — מאַכט הילכיגער און גרילצענדיגער דעם גריל אונטערן אויווען.

דער גריל איז געווען דער זינגער, וואָס האָט איהם אויסגעלערנט דינגען, און וואָס האָט קיינמאָל נישט געפעהלט אין כאָר, ווען זיין אומעטיגע שטים האָט אָנגעהויבען עפּעס טרויעריג צו טע־רעלייקען. — —

„ווען מיין טאַטע האָט מחמת אָרימקייט געמאַכט פון אַ שבת אַ וואָכעדיגען טאָג; בשעת אויפ'ן טיש האָט געפעהלט דער וויין צו קידוש און די ווייסינקע חלות; ווען מאָגערע הלבנע, רויבער־דיגע, ברודנע ליכטלעך האָבען געוואָרפען מיאוסע שאָטענס איף די ווענט; און זיבען קינדער, האַלב פערהונגערט, האַלב פערשלאָפען, זיינען געזעסען אָנגעשפּאַרט אָן טיש, און די מאַמע האָט אַ פער־אומערטע געהאָרכט, ווי זייערע מאַטע שטימען בעגריסען די „מלאכי־השרת"; ווען דער טאַטע, ווי אַ פערשולדיגטער, אַ דערשלאָגענער און אַ פערצאָרנטער האָט געשניטען מיט אַ טעמפּען מעסער דאָס שוואַרצע ברויט און דעם עק פון הערינג...

„מיר האָבען נאָך נישט צעקייט דאָס שוואַרצע שטיקעל ברויט, איינגעטונקט אין זאַלץ, און שוין אָנגעהויבען נאָכצוזינגען דעם טאַטען מיט אַ פּוסטען בויך און אַ ליידיגען מאָגען די זמירות, — דעמאָלט האָט זיך אויך דער גריל בעהעפט צו אונזער זמירות־

לאָר, און האָט זמירות'דיג געגרילצט פון זיין פינסטערן שפּאַלט" (שרתי).

נאָכ'ן פאָטערס טויט איז ביאַליק אַריבער צו זיין זיידען, אַ שטרענגען, פאַנאַטישען יודען, וואָס האָט פיינט געהאַט די פרעהליכע נאַאיווע שטיפעריי פון אַ יונג קינד. ביאַליק, זייענדיג אונטער דער שטרענגער השגחה פון זיין זיידען, האָט גענומען שטאַרק ענטוויקלען זיין כח-הדמיון און פּאָעטישע איינבילדונגס-קראַפט, אום צו קאָנען פאָטש אין דער פאַנטאַזיע לעבען, אַזוי ווי איהם געלוסט זיך אַליין, נישט ווי עס געלוסט זיך זיין זיידען. זעהר אָפט פלעגט ער זיך ראַטעווען פון זיין זיידענס שטרענגע לעבענס-געזעג דורכדעם, וואָס ער פלעגט אַוועק ווייט-ווייט הינטערן שטאָט און זיך אָפגעבען אינגאַנצען אַזוינע נאַטור-אַיינדרוקען, וואָס ביים זיידען איז דאָס געווען אַ גרויסע עבירה און אַ מיאוסער חטא.

חיים נחמן ביאַליק האָט זיך זעהר שנעל ענטוויקעלט. שוין צו צוועלף יאָהר האָט ער אָנגעהויבען זיך בעקענען מיט'ן „כוזרי", „מורה נבוכים", מיט די מיטעלאַלטערליכע יודישע פילאָזאָפען, מיט'ן „זוהר", מיט ספרים פון קבלה און חסידות א. אַז. וו. צו דרייצעהן יאָהר האָט ער פערלאָזען דעם חדר מיט די רביים און איז אַוועק אין בית-המדרש לערנען פאַר זיך.

דאָס בית-המדרש'ל, וואו ער האָט געלערנט, איז געווען ביים עק שטאָט. זעלטען ווען עס פלעגט דאָרט אַריינקומען ווער, חוץ בשעת דאַוונען. די פערשיידענאַרטיגע געפיהלען פון אַ בחור, וואָס לערנט אַליין פאַר זיך, עלענד און איינזאַם אין ערגעץ אַ פערוואָרפענעם בית-המדרש'ל, האָט געפונען שפּעטער ביים דיכטער אַ וואונדערליך פּאָעטישען און טיפען אָבקלאַנג אין זיין פּאָעמע „דער מתמיד", וואָס איז אַרויס אין יודיש אין דער איבערזעצונג פון שוואַרץ און וועגען וועלכער עס וועט נאָך אונז אויסקומען צו רעדען.

דורך אַ צופאַל האָט נחמן זיך בעקענט מיט איינגע ספרים פון דער נייע-העברעאישער ליטעראַטור, און דער דאָזיגער צופאַל האָט געמאַכט אַן איבערקעהרעניש אין זיין געפיהלס-לעבען. ביאַליק'ן האָט זיך שטאַרק פערוואָלט אַריינדרינגען אין די נייע אידעען און קענטענישען, און אַזוי ווי וואָלאָזשין האָט דעמאָלט געשמיט, אַז אינאיינעם מיט גמרא און יורה דעה לערנט מען אין דער בעריהמ-

טער ישיבֿה אַלגעמיינע למודים — האָט זיך ביאַליק אַוועקגעלאָזן קיין וואָלאָזשין.

אין סוף פֿון די אַכציגער יאָהרען און אין אָנהייב פֿון די נײַנציגער אין פֿאָריגען יאָהרהונדערט, ביז צו דער צײַט, ווען די רעגירונג האָט צוגעמאַכט די וואָלאָזשינער ישיבֿה — איז איך וואָלאָזשין געווען דער אָרט, וואו ס'זײַנען אַרײַנגעדרונגען די נײַעסטע אידעען, וואָס האָבען שפּעטער אַזוי בעפרוכפּערט דאָס יודישע לעבען. אין דער דאָזיגער בעריהמטער ישיבֿה האָבען שטענדיג געקעמפּט בײַ די ישיבֿה-בחורים צוויי געדאַנקען-וועלטען: די קאָנסערוואַטיווע אַלטע יודישע אויפפאַסונג פֿון לעבען און די נײַע רעוואָלוציאָנערע, וואָס האָט געוואָלט צופּאַסען די נײַע מאָדערנע אידעען צו דער אַלטער יודישקייט. אין דער צײַט פֿון השכּלה און שפּעטער זײַנען עס געווען די פֿערבעהאַלטענע משׂכּילים, וואָס זײַנען „פֿערשטאָכען" געוואָרען פֿון אַ ריב״ל, אַ ר' מרדכי אהרן גינצבורג, און אבֿרהם מאַפּו, וועלכע האָבען אויסגעדריקט די נײַע אידעען. אין דער צײַט פֿון חבת-ציון זײַנען עס געווען די פֿערבעהאַלטענע חובֿבי-ציון אונטער די יונגע-לײַט, די תּלמידים פֿון ליליענבלום און שפּעטער פֿון אַחד-העם, וואָס האָבען געקעמפּט קעגען דער פֿערגליווערטער אַלט-אָרטאָדאָקסער יודישער אויפפאַסונג און מיט דער גאַנצער עהרליכקייט און התלהבֿות פֿון אַ יונגער נשמה געאײַלט זיך איבערצואַנדערשען די אַלטע אָבגעלעבטע פֿאָרמען דורך נײַע, פֿרישערע, געזוכט צו פֿערבינדען דאָס אייביגע פֿון יודענטום מיט דעם נוצליכען און גרויסען פֿון דער לעבעדיגער צײַט.

ח. נ. ביאַליק איז גראָד געקומען אין דער וואָלאָזשינער ישיבֿה, ווען דאָס נײַע, לעבעדיגע אין יודענטום אין געשטאַלט פֿון חבת-ציון האָט צעשפּרייט זײַנע פֿליגלען אויך איטליכען פֿיהלענדען און דענקענדען יונגמאַן, פֿערכאַפּט מיט דעם צויבער פֿון זייער שענקייט און וואָהרהאַפֿטיגקייט.

ס'איז אַ גרויסער שאָדען, וואָס קיינער פֿון ביאַליקס ביאָגראַפֿען שטעלען זיך גענויער נישט אָב אויף דער וואָלאָזשינער עפּאָכע פֿון זײַן לעבען. ווען מען נעמט די יאָהרען פֿון ביאַליקס לערן-צײַט אין דער וואָלאָזשינער ישיבֿה פֿון היסטאָרישען שטאַנדפּונקט, פֿיהלט מען, אַז די דאָזיגע צײַט האָט געמוזט האָבען אויפֿ'ן דיכ-

טער דעם טיפסטען איינפלוס; אז די מענשען און די חברים פון דער ישיבה, וואס האבען דורכגעלעבט דעמאלט די פרישע, לעבעדיגע צייט פון חבת־ציון האבען געמוזט געוואלדיג ווירקען אויף ביאליקס צארטער פאעטישער נשמה, האבען איהם געמוזט, אומבעוואוסטזיניג, געבען דעם ערשטען גרויסען שטויס צו דער ארט פאעזיע, אין וואס ביאליק האט בעוויזען שפעטער אזוינע גרויסע וואונדער.

נאר ווי געזאגט, די וואלאזשינער עפאכע פון ביאליקס יוגענד־צייט איז נאך ווייניג אויסגעפארשט געווארען, און מיר מוזען זיך נאר בעגנוגענען מיט דער פאלגענדער בעמערקונג.

ס'איז אנגענומען צו שרייבען, ווען מען דערצעהלט ביאליקס ביאגראפיע, אז דעם ערשטען און שטארקסטען איינפלוס האט געהאט אויף ביאליק'ן דאס, וואס ער האט זיך בעקענט מיט אחד־העמ'ס ארטיקלען (אחד העמ'ס „על פרשת דרכים" אלס בוך איז ארויס א סך שפעטער). דער, וואס האט אבער א קליינע פארשטעלונג פון דעם לעבען אין וואלאזשינער ישיבה אין דער צייט, ווען ביאליק האט דארטען געלערנט, מוז אבער, נישט ווילענדיג, זוכען פריהערדיגע איינפלוסען אויף דעם דיכטערס צארטער נשמה.

אודאי האט אחד־העם געשפילט אין ביאליקס לעבען א גרויסע ראלע, אבער, ווי מיר דוכט, האבען נאך געמוזט פאר אחד־העם קומען אנדערע השפעות, ווען מען בעדענקט, אז אין דעם קרייז פון די ישיבה־לייט, וואס האבען געלערנט אינאיינעם מיט ביאליק'ן זיינען געווען פול אויסגעצייכענטע קעפ, וואס האבען שפעטער א גרויסען אנטייל גענומען אין דער יודישער אויפלעבונגס־בעוועגונג.

ביאליק איז אין דער ישיבה לאנג נישט געבליבען. ער האט זיך גיך איבערצייגט, אז דאס, צו וואס ער שטרעבט, וועט ער אין דער ישיבה נישט בעקומען, און באלד האט ער זיך טאקע גענומען צו אלגעמיינע קענטענישען, לעבעדיגע שפראכען און מאדערנע וויסענשאפטען.

פון דער נייע־העבראישער ליטעראטור האבען שטארקער ווי אלץ געווירקט אויף איהם די שריפטען פונ'ם חבת־ציון־דענקער אחד־העם (א. גינזבערג).

אין זיין בעקאנטען שיר צו אחד-העמען רופט ער איהם מיט דער דאנקבארקייט פון א פאעט „מיין לעהרער", „מיין וועג-ווייזער", „מיין שטערן".

ביאליק האט זיך מיט התמדה גענומען לערנען די רוסישע שפראך. דאס ערשטע רוסישע בוך, וואס ער האט געליינט, איז געווען דעם בעקאנטען רוסיש-יודישען דיכטער שמואל פרוגס לידער. באלד דערויף האט ער אנגעשריבען זיין ערשט נאציאנאל-יודיש ליד „אל צפורי" (צו מיין פייגעלע).

ביאליק איז אוועק קיין אדעס, זיך פערפולשטענדיגען אין אלגעמיינע למודים, אבער ער איז דארט לאנג נישט געבליבען. דער טויט פון זיידען האט איהם געצוואונגען אהעקצופאהרען קיין זשיטאמיר. נאכ'ן זיידענס טויט (1891) איז די ארימקייט פון ביאליק שוין געווארען אזוי נישט צו דערהאלטען, אז ער האט זיך געמוזט נעמען פאר עפעס א מסחר, צו פערדינען אויף היונה. צוערשט האט ער געהאנדעלט מיט וואלד, דערנאך איז ער אוועק קיין כאסנאוויט, וואו ער האט געגעבען שטונדען און זיך ביסלעכווייז בעשעפטיגט פאר זיך מיט ליטעראטור. פון צייט צו צייט פלעגט זיך בעווייזען א געדיכט פון זיין פעדער, וואס פלעגט ווערען געדרוקט מעהרסטענטיילס אין אדעסער העברעאישע אלמאנאכען און אין „השלח", אחד-העמ'ס מאנאט-זשורנאל. אין א קורצער צייט האט ביאליקס פאעזיע געמאכט אזא טיפען איינדרוק אויף די בעסערע קענער פון דער ליטעראטור, אז זיינע פריינד און פערעהרער האט זיך איינגעגעבען איהם אריבערצופיהרען קיין אדעס און איהם שאפען די מעגליכקייט צו ארבייטען אויף דעם פעלד, וואס פאסט פאר זיין טאלענט און טיפע פעדאגאגישע נייגונגען.

פון דעמאלט אן לעבט ביאליק שטענדיג אין אדעס.

אינאיינעם מיט רבניצקי און בן-ציון האט ער שפעטער געגרינדעט אין אדעס דעם אויסגעצייכענטען העברעאישען פערלאג „מוריה". גלייכצייטיג איז ער געווארען צוערשט א נאהענטער מיטארבייטער פון „השלח" און דערנאך דער צווייטער רעדאקטאר, צוזאמען מיט ד"ר יוסף קלויזנער.

זיין פאעמע „מעיר ההרגה" (אויף יודיש — „די שחיטה-שטאדט", פון דיכטער אליין איבערגעארבייט), געשריבען אין 1903,

נאָכ'ן קישינעווער פּאָגראָם, האָט ביאַליק'ן געמאַכט פאַר דעם גרויסען פּאָעט נישט נאָר פאַר קענער, נאָר פאַר איטליכען לעזער פון דער גאַס. מען קאָן זאָגען, אַז ביאַליק איז דער איינציגער אין דער געשיכטע פון דער יודישער ליטעראַטור, וואָס האָט אין איין נאַכט און מיט איין ווערק בעקומען אַזאַ געוואַלדיגע און כשר-פערדינטע פּאָפּולאַריטעט אין אַלע קלאַסען פון יודישען פאָלק. זינט דעם וואַקסט ביאַליקס פּאָפּולאַריטעט מיט יעדען יאָהר.

אין יאָהר 1904 איז ביאַליק געווען אין פּאַלעסטינע און האָט דאָרט געהאַט אַזאַ קבלת-פּנים, וואָס דאָס קאָן נאָר בעקומען אַ מענש, וועלכער האָט מיט זיין גייסט אויסגעדריקט דאָס בעסטע אין פערבעהאַלטענסטע, וואָס ליגט אין די טיפענישען פון דער פאָלקס-נשמה. די העברעאישע פּאָעזיע האָט געהאַט אַ סך טאַלענטען; דעם נאָמען „נאַציאָנאַלער פּאָעט" האָט נאָר עהרליך פערדינט א י י נ ע ר, און דאָס איז — ח י י ם נ ח מ ן ב י אַ ל י ק.

II

„פון שטאָהל און אייזען, קאַלט אין האַרט אין שטום שמיד אויס אַ האַרץ פאַר זיך, דו מענש — אין קום!" — מיט די דאָזיגע מוראדיגע ווערטער הויבט אָן ביאַליק זיין בעריהמטע פּאָעמע „אין שחיטה-שטאָדט". די דאָזיגע ווערטער כאַראַקטעריזירען אויך שטאַרק דעם פּאָפּולערסטען טייל פון ביאַליקס פּאָעזיע. ער האָט אויסגעשמידט פון זיין האַרץ עפּעס אַ שטאָהלערנס, האַרטס, עפּעס געמאַכט פון דעם אַזאַ געדיכטען, פעסטען עקסטראַקט פון פערביטערטקייט, צאָרן, שמערץ און כעס, אַז איטליך וואָרט, וואָס קומט פון דעם דאָזיגען האַרצען, ווירקט, ווי אַ קלאַפּ פון אַ דונער, ווי דער סם פון אַ שטאַרק פערקאָכטען גיפט. זיינע נאַציאָנאַלע פּאָעטישע שאַפונגען „גראָז איז דאָס פאָלק", „הימעל, בעט פאַר מיר רחמים", „דאָס לעצטע וואָרט", „די שחיטה-שטאָדט" און אַנד. פיהרען אַזאַ שפּראַך, געברויכען אַזוינע ווערטער, וואָס קריצען זיך איין אין דער נשמה פון לעזער, ווי מען וואָלט מיט אַ שאַרפען גריפעל זיי פערצייכענט אין זיין מאַרך. דאָס זיינען נישט פּאָעטישע בילדער אין געוועהנליכען זין פון וואָרט; אַ סך פון זיי צייכענען זיך בכלל

נישט אויס מיט דער גרויסער בילדער-פאנטאזיע (ווי, למשל, „די שחיטה-שטאדט", וואו די פאנטאסטיק פון די בילדער איז גארנישט אזוי רייך און מאכט דעם איינדרוק פון הערצהאפטע אמת'ע פאקטען), ווי מיט דעם געפיהלס-טאן, מיט וועלכען די בילדער זיינען דורכגעדרונגען. אין דער טאן איז אזוי פערביטערט, אזוי פול מיט דעם גיפט פון צער און צארן, אזוי גאליג, פערצווייפעלט און ווילד אין זיך פערביסען, אז זיי ווירקען פיל שטארקער, ווי מאנכע פון די גרעסטע פאעטישע פאנטאזיע-בילדער.

אין זיי ליעגט דער אטעם פון דעם, וואס איך וואלט אנגערופען נביא'ישע פאעזיע. דאס בילד בליצט מעהר אויף אינ'ם איינצעלנעם ווארט, ווי אין גאנצען געמעל, די קראפט פון זייער פאעזיע ליגט מעהר אין דעם שטארקען מעכטיגען געפיהל פון פאעט, ווי אין די נישט-ערווארטעטע בילדער, וואס דארפען ארויסרופען דאס געווינשטע געפיהל.

ווען מיר לייענען „אין דער שחיטה-שטאדט": „די זון וועט דיר מיט שפיזען אויסשטעכען די אויגען, אקאציען מיט פרישע גרינס- און ווייס-בעצווייגען, וועלען סמ'ען מיט'ן ריח פון בלוט און בליטען", — זעהען מיר נישט קיין בילד פאר זיך, נאר מיר דערשפירען דאס טיפע ביטערע געפיהל פון אן אנגעוועהטאגטען געמיט, אנגעוועהטאגט איבער אלע גרעניצען. ווען ביאליק זאגט דארטען:

„און מארגען געה ארויס אין גאס, בן-אדם, —
און זעה! א מארק פון לעבעדיגע בראכווארג!
דערשלאגענע, האלב-טויטע מענשען-ווערים,
צובראכענע און איינגעקרימטע רוקענס" א. אז. וו.

זעהען מיר ווידער נישט פאר זיך קיין בילד אין געוועהנליכען זין, נאר מיר פיהלען דעם גרויסען עקעל און די קאלט-ביטערע פעראכטונג, וואס דער פאעט פיהלט צו די מענשען, וואס פטר'ן אב זייער אייביגע שאנד מיט אן „אל מלא רחמים" פאר די אומשולדיג געשאכטענע קרבנות. ווען דער פאעט, אלס נביא, דערהערט גאטס ווארט, וואס זאגט:

„צו שווער דער יאך, איך קען נישט מעהר!...
געה רייס פון זייער הארץ אן „אוי",
שיס אויס פון זייער אויג א טרעהר!

און שיוער זאָל זײַן די טרערה און ביטער,
און הויך זאָל זײַן דער לעצטער קרעכץ
אַזוי — אַז דיערד זאָל טון אַ ציטער
און אָפּטרייסלען פון זיך דאָס שלעכטס" —

גיט ער אונז דאָ נישט קיין בילד, וואָס צייכענט זיך אײן מיט זײַנע ליניעס אין אונזער דמיון, נאָר ער מאָלט אונז מיט ווערטער אַ געוואַלדיג מאָראַליש געפיהל, וואָס רײַסט זיך אַרויס פון אַ שטאַרקער מעכטיגער ברוסט מיט אַ נישט-מענשליכען כח.

ווען דער נביא האָפט נאָך, אַז זײַן וואָרט פון טרייסט וועט ברענגען אַן איבערקערעניש אין דער נשמה פון זײַן פאָלק, וואָס ווייסט און פיהלט און ווערגט זיך שטיל מיט טרערען און זוכט אַהילף אין בעט אַ טרייסט, אין ער צעגיסט זיך אין די ווערטער:

„איך גיעה, איך קום, — כ'וועל היילען וואונדען,
מיט אײַך איינאיינעם וועל איך בלוטען,
און וואו מען דאַרף, וועל איך פערבינדען,
און וואו מען מוז, וועל איך אָפּלעקען
דאָס בלוט, וואָס טריכט פון אײַער וואונד.
כ'וועל טרייסטען, בעטען, ווײנען, וועקען —
און וועל ניט לאָזען גיעהן צום גרונד!
איך גיעה, איך קום, — איך טראָג אַ טרייסט,
איך טראָג אַ בשורה פון נחמה"! —

דעמאָלט זעהען מיר פאַר זיך נישט קיין בילד פון אַ נביא, פון אַ מענשען, נאָר דאָס בילד פון געפיהלען, וואָס צעגיסען זיך מיט אַ גרויסער קראַפט און ווילען מיט דעם אייגענעם פײַער דער-וואַרימען אַ צעבראָכען, פערדאַרט האַרץ.

ח. נ. ביאַליק איז נישט דער פּאָעט פון זעהונגען און בילדער, נאָר דער פּאָעט פון געפיהלען. די איינצעלנע בילדער, וואָס וואַרפען זיך דורך, זײַנען ביי איהם נישט די הויפּט-זאַך. נישט אין דער אָבגעטאָקטער אויסאַרבייטונג פון געמעל ליגט ביאַליקס הויפּט-קראַפט, נאָר אין דעם, וואָס ער זוכט שטענדיג אַרײַנצופּאַסען זײַן רײַך, שטאַרק געפיהל אין די געוועהנליכע ווערטער פון דער שפּראַך. נאָר אַזוי ווי די געוועהנליכע ווערטער פון דער שפּראַך

קלעקען נישט פאַר זיינע שטורעמדיגע געפיהלען — בענוצט ער זיי, ווי מען בענוצט די גראָבע גאַנדיגע ברוקיר־שטיינער, ווען מען וויל בויען אַ טורעם אָדער אַ בערגעל צו אַ מזבח. ער נעמט צעהנדליגער ברוקיר־שטיינער אויך אַמאָל, ער נעמט אַ סך ווערטער, — שוין אפשר צופיל ווערטער אויך אַמאָל, — נאָר אַזוי, אַז פון זיי אַלעמען צוזאַמען זאָל אַרויס עפּעס עהנליכעס צו דעם, וואָס ער פיהלט אין זיין שטורמענדיגען געמיט. דען אויך אין גראָבע ברוקיר־שטיינער לעבט גאָטס אָטעם.

ווען מען זאָל וועלען קורץ אָבשאַצען דעם הויפּט־ווערט פון ביאַליקס פּאָעזיע, קאָן מען זאָגען, אַז ער איז דער ערשטער פּאָעט ביי אונז, וואָס האָט אַנטפּלעקט און געפונען די פאָרם פאַר דער פּאָעזיע פון די שטאַרקסטע, מעכטיגסטע געפיהלען אין אונזער געפּייניגטער נשמה. דאָס איז נישט די געוועהנליכע ליריק, וואָס האָט שטענדיג צו טון מיט אַ געפיהל פון אַ שטילערן טאָן, און וואָס קאָן זיך לייכט צופּאַסען צו אַ קאָנקרעטען ליניעס־געמעל, און וואָס איז מעהרסטיילס שטאַרק סוביעקטיוו.

ביאַליקס פּאָעזיע איז די העכסטע ליריק, וואָס וויל אָביעקטיוו אויסדריקען נישט נאָר דאָס סוביעקטיווע ליידען, נאָר די ליידען און קוואַלען פון אַ גאַנצען פאָלק, וואָס איז צוגלייך זיין פאָלק.

דעריבער איז ביאַליקס פּאָעזיע אַזוי עהנליך צו דער נביאישער. עס פלאַקערט אין איהר אַ שטורעמדיגע נשמה, עס צאַפּעלט אין איהר שטענדיג אַן אומרוהיג, צעבליטיגט האַרץ, וואָס וואַרפט אַרום זיך מיט אַ קראַנץ פון שטראַלען, פון אַ שטראַהלענדיגען געפיהלס־לעבען.

ווען איך האָב געזאָגט, אַז ביאַליק איז דער ערשטער פּאָעט ביי אונז, וואָס רעדט מיט אונז אין געפיהלען, נישט אין בילדער, וויל איך דערמיט נישט זאָגען, אַז ער האָט איבערגעשטייגט די נביאים; דער חילוק צווישען זיי און ביאַליקן איז צו גרויס, אַז איך זאָל וועלען דורכפיהרען דעם פערגלייך ביז צום סוף. שוין דאָס אַליין, וואָס די נביאים האָבען אונז צוגלייך מיט זייער רייכען געפיהלס־לעבען איבערגעגעבען בירושה אייביגע מענשליכע אידע־

אַלען, שוין דאָס אַליין, וואָס חוץ דער קללה זייערער, הײַנט דעם עקעל זייערן, וואָס זיי האָבן געפֿילט צו די מענשען, וואָס ווילען נישט הערן גאָטס וואָרט, האָבן זיי אונז אָנגעצייכענט דעם וועג, וואָס פֿירט צו דעם איינציג ריכטיגען לעבן, — שוין דאָס אַליין שיידט ביאַליקן אָב מייל־ענווייט פֿון די נביאים. דען ביאַליק, בײַ אַלע זיינע גרויסע גייסטיגע און פּאָעטישע מעלות, בײַ דעם גאַנצן כח פֿון זיין נאַציאָנאַל־פֿיהלענדען האַרץ, נישט קוקענדיג דערויף, וואָס גאָט האָט איהם געבענשט און פֿערשאָלטען צו טרינקען פֿון דעם פֿילען, איבערפֿולען „בעכער פֿון צער און „צאָרן", — בײַ אַלעם דעם, איז ביאַליק אַלס געדאַנקען־מענש (נישט אַלס געפֿיהלס־מענש!) אַ קינד פֿון אונזער צײַט, דער גדול, וועלכער איז געשטאַנען אין איין וואוקס מיט דער עפּאָכע, וואָס האָט איהם אויסגעהאָדעוועט, — אָבער נישט דער גרויסער גייסט, וואָס צייכענט אָן דעם וועג פֿאַר קינפֿטיגע צײַטען, וואָס שפּרייט אויס זיינע פֿליגלען איבער דער ווײַטער צוקונפֿט, וואָס פֿיהלט נישט דעם ציטער פֿון די שאָטענס, וואָס קומען שוין פֿון די צוקינפֿטיגע וועלטען.

די נביאים אָבער זײַנען געווען נישט נאָר דאָס גרויסע האַרץ פֿון פֿאָלק ישראל — זיי זײַנען אויך געווען די גרויסע מענשען, וואָס האָבן געפֿיהלט די שאָטענס פֿון די קומענדיגע פֿעלקער און די קומענדיגע וועלטען; זיי זײַנען אויך צײַטענווײַז געווען דאָס גרויסע האַרץ פֿון אַלע פֿעלקער, וואָס „בשם ה' יקראו".

ח. נ. ביאַליק איז נישט דער גאַנצער נביא, ווען מען קלערט וועגען אַ ישעיהו. אָבער ווען מען פֿערגלײַכט איהם מיט די שפּע־טערדיגע נביאים, מיט אַ חבקוק, מיט אַ מלאכי, אַפֿילו מיט אַ יחזקאל — שײַנט שוין נישט צו זײַן דער דאָזיגער פֿערגלייך אַ גוזמא פֿון אַ בעגײַסטערטען ביאַליק־פֿערעהרער.

איצט, ווען מיר קעהרען זיך צוריק צום אָנהייב פֿון אונזער קאַפּיטעל, ווערט אויך פֿערשטענדליך, פֿאַרוואָס ביאַליק האָט זיך גע־פֿיזט אויסשמידען אַ האַרץ פֿון שטאָל, פֿערשטעהען מיר שוין, פֿאַרוואָס איז דאָס בילד פֿון פּאָעטס האַרצען אַזוי כאַראַקטעריסטיש פֿאַר איהם. ביאַליקס געפֿיהלס־לעבן איז צו שטאַרק, צו שאַרף,

צו רייך, אַז אַ געוועהנליך האַרץ, וואָס איז ווייך און נישט פעסט, זאָל דאָס קאָנען אויסהאַלטען. דער עקעל, דער כעס, דער צער, די פעראַכטונג, איז צו גיפטיג, אַז אַ פשוט האַרץ זאָל נישט ווערען פערסמ'ט פון דעם ביטערן געפיהל־שטרוים.

ס'איז אויך שטאַרק כאַראַקטעריסטיש פאַר ביאַליקען, וואָס ער האָט ליב אַזוי אין זיינע פּאָעטישע זעהונגען די ווערטער „שטום", „איינגעהאַלטען", „אַ נישט־אויסגעוויינטע טרער".

לי דמעה אחת נאמנה
שבסתר לבי אסבלנה
ובשולי נפשי היא נצפנה

(„דמעה נאמנה.").

עוד דמעה כבירה בלבבי נצפנה

(„לא תמח במהרה)".

אָפטמאָל איז דער שמערץ אַזוי גרויס, אַז מיט אַ זיפץ, אַ טרער קאָן מען נאָר פערשוועכען די גרויסקייט.

אָפטמאָל איז די פערביטערונג, דער צאָרן אויף זיך, אויף דער וועלט, אויף גאָט אַזוי געוואַלדיג, אַז מען קאָן נאָר מיט פיבערדיגע טרוקענע אויגען קוקען אויף דער ווילדער בלינדער עלעמענטאַרער קראַפט, וואָס צעשטערט אַזוי אומברחמנות'דיג בליהענדיגע לעבענס און אידעל פיהלענדיגע הערצער.

אָפטמאָל צעוואַקסט זיך אַזוי גרויס דאָס אוממאָראַלישע, די אומגערעכטיגקייט, אַז מען הויבט אָן זיך מיאש זיין אין דער גערעכטיגקייט פונ'ם האַר פון דער וועלט — און מען שעמט זיך פאַר דעם קאַלטען אַכזר זיך פערמיאוסען מיט אַ טרער.

ביאַליק פערגראָבט דענסטמאָל זיינע ביטערע געפיהלען טיף אין שטאָלערנעם האַרצען און ברייט פון זיי אויס אַ שרעקליך געטראַנק, וואָס זאָל זיך אַמאָל צעגיסען איבער דער קאָרע פון דער ערד, אַז זי זאָל אין שטיקער צעשפּאָלטען ווערען, וואָס זאָל אַמאָל זיך צעשפריצען און צעפליהען אין דער לופט מיט איהר שטיקענדען אָטעם און פערגיפטען די בלאָהע הימלען, וואָס האָבען נאָר אַ ליבען שמייכעל פאַר די גרעסטע אַכזריות'ען, וואָס קומען טאָג־טעגליך פאָר אין דער מענשען־וועלט. („די שחיטה־שטאָדט", „בקשו רחמים עלי", „מגילת האש").

אַפילו אויך דעמאָלט, ווען ביאַליק צעגיסט זיך אין ווערטער מיט אַזאַ בערעדונגס-קראַפט, אַז עס דוכט זיך — ער וועט קיינמאָל נישט אויפהערען — אויך דעמאָלט פיהלען מיר, אַז עס רעדט צו אונז אַן אָנגעפילטע האַרץ, וואָס מ'ז נאָך אַ סך מעהר איבערלאָזען, איינהאַלטען, איינשטומען אין זיך, ווי דאָס, וואָס עס רעדט זיך אַרויס.

ווען דער נביא רעדט, פערפולט פון צער און רחמנות:

„איך געה און קום, כ'וועל הײלען וואונדען" א. אַז. וו. (זעה אויבען) —

פיהלט מען נאָך דעם גאַנצען טאָן נאָך, אַז דאָס גיסט זיך נאָר אַרויס אַ קליינער שטרוים פון דעם גרויסען געפיהלס-קוואַל, וואָס שטורעמט אין נביא'ס האַרצען. אויך ווען ער צערעדט זיך אַזוי שטאַרק, פיהלען מיר, אַז דאָס גרעסטע, וואָס איז געבליבען אינעווייניג, איז נאָך נישט אַרויסגעזאָגט געוואָרען.

דען דאָס איז שוין די פּסיכאָלאָגישע נאַטור פון דעם געפיהלס-מענשען, אַז דער גרעסטער אוצר פון ווערטער איז נישט בכח איבערצוגעבען דאָס גאַנצע פון זיין האַרצען. גראָד ווען אַזוינע מענשען שיטען מיט ווערטער אָהן אַ ברעג און אָהן אַ סוף — זעהט מען, ווי שטום איז זייער לשון פאַר דאָס טיפסטע פון זייער האַרץ.

ביאַליק, אַלס דער גרויסער געפיהלס-מענש, פערוואונדערט אונז מיט זיין איינגעהאַלטענקייט, שטומקייט, מיט דער קורצקייט פון זיין בילד, קנאַפּקייט, וואונדערליכער אָבגעוואויגענקייט און אָבגעמאָסטענקייט פון זיין וואָרט אין פּאָעטישען זאַץ — און צוגלייך דערטרינקט ער אונז אין אַ מבול פון ווערטער און בילדער, וואָס מאַכען אויף אונז אָפטמאָל דעם איינדרוק פון אַ צוזאַמען געוואָרפען בערגעל פון בריליאַנטען, דימענטען, שטיינער און זאַמד.

אָבער דאָ, ווי דאָרטען איז עס דער איינענער ביאַליק, וואָס רעדט מיט אונז די שפּראַך פון געפיהלען, אַ שפּראַך, וואָס קאָן זיין שטום, ווען זי צעגיסט זיך אין אַ ים ווערטער, און וואָס קאָן זיין געוואַלדיג בערעדעוודיג, ווען זי זאָגט נאָר איין וואָרט, אַ וואָרט, האַרט, פעסט, געשליפען און שטראַלענדיג ווי אַ בריליאַנט.

ווען ביאַליק איז שטום, קורץ און קנאַפּ, קלינגט טיילמאָל זיין וואָרט, ווי דער איינאיינציגער קלונג אין דער שטילער פינסטערע נאַכט פון אַ גלאָק אין אַ טורעם.

ווען ביאַליק צעגיסט זיך אין אַ סך ווערטער, ברויזט פאַר דעם האָרכענדען אויער הינטער דעם שטרוים ווערטער — אַ גרויסער ברייטער טייך, וואָס איז איינגערודערט געוואָרען ביז צו זיינע גרונדען.

עס איז, לויט מיין מיינונג, נישט ריכטיג, ווען מען בעשולדיגט ביאַליק'ן אין דעם, וואָס זיינע פּאָעמעס זיינען נישט האַרמאָניש אין דער ליניע אין געביי, אין בילד. זיי האָבען אַן אייגענע האַרמאָניע, די האַרמאָניע פון טיפע געפיהלען און ליידענשאַפטען, וואָס האָבען בעקומען לשון. און זיי איז די האַרמאָניע פון אַ פערצווייטען טייך, וואָס רייסט זיך דורך אַ קליינער עפענונג אין אַ שטיינערנער וואַנט.

ווער עס ווערט נישט מיטגעריסען מיט'ן שטרוים, האָט פון זיין קראַפט נישט גענאָסען, פערלאַנגט פון איהם *עסטעטישע האַרמאָניע*, קורץ, פערלאַנגט פון איהם רוה, אין דער צייט, ווען ער איז די קראַפט, די *בעוועגונג*, דער שטורעם...

III

ווען מיר לייענען ביי ביאַליק'ן:

„אונטער די גרינינקע בוימעלעך
שפּילען זיך משה'לעך, שלמה'לעך;
ציצית, קאַפּאָטקעלעך, פּאה'לעך —
יודעלעך פריש פון די אייעלעך.
גופ'עלעך — שטרוי, רויך און פעדערלעך,
נעם און צובלאָז זיי איך גליהעלעך —
כאַפּען זיי אויף גרינגע ווינטעלעך
און עס צוטראָגען זיי פייגעלעך“. — —

אָדער:

„עס האָט מיך פערפלאָנטערט מיט גרינס און מיט בלומען
וואו באַבאָטשקעס צאַפּלען אין נעצען פון שטראַלען,
וואו ס'ציטערט די לופט פון דעם גרילצען און זשומען —

און איך בין פערכשופט צו דר'ערד צוגעפאלען". — —

אדער ווען מיר נעמען זיינע בעריהמט־געווארענע „צפרירים", „ווער ווען „איבער מיין פענסטער־געזימס כאפן זיך איך די נעסטען פייגעלעך און זילצען אין צווישערן „צווישש"! „צווישש"! אהן א סוף, און אין דעם גלאנץ פון מיין שייב היבען אן די מארגענדיגע שרילעך צו פינטלען און ווינקען מיט אזא שטיפערישען חן, זיי טאנצען און פונקלען מיט א זילצענדער ווילדקייט, בעהעפטען זיך ווי טויבען אן גלאז פון מיין שייב, גלעטען און דרינגען אין מיט א ליכט, וואס עס שטרוימט און וואס עס צעגיסט און צישפליצט זיך איבער מיר". (צפרירים). אדער זיין „עם פתיחת החלון" וואו „עס ברעכען זיך דורך טויזענדער גלאנצען, פעריזען מיט ליכט די באלקענס, די ווענט, אלע ווינקעלעך, וואס ווערען מיט אמאל כולו געמאלט איטליכס לאך מיט דעם גאלד זייערן"... — — האבען מיר נישט קיין פעסטע ליניעס פון א בילד, וואס מען קאן מאלען, נאר בעקומען דורך דעם פאעטס ווערטער א בילד פון עפעס א בעוועגליכער זאך, וואס רופט ביי אונז ארויס עטוואס ענליכעס צו דעם געפיהל, וואס עס האט איצט דורכגעלעבט דער פאעט.

ח. נ. ביאליק, וואס מיהט זיך שטענדיג אויסצודריקען אין פ א ע ט י ש ע ווערטער א ג ע פ י ה ל, עפעס אזוינס, וואס איז שטענדיג אין שטרוימענדיגען צושטאנד, וואס האט נישט קיין קלארען אנפאנג און קיין קלארען סוף, וואס איז תמיד אין דער בחינה פון אן עצם (אן אביעקט), וואס ווערט געווארפען און געשליידערט, געיאגט און געטריבען, קורץ — ב ע ו ו ע ג ט אויף א ל ע אופנים — איז געווארען דער מאלער פון דער ב ע ו ו ע ג ו נ ג אין דער נאטור, און כמעט נאר פון דער ב ע ו ו ע ג ו נ ג.

ביאליק קען נישט די רוהיגע מאלערישע ליניע, ווי ער קען נישט, מיט זעלטענע אויסנאמען, דעם ר ו ה י ג ע ן צושטאנד פון עפעס א זאך אין דער נאטור. און ווען מיר געפינען ביי ביאליק'ן עפעס אזוינס, וואס איז ענליך צו מאלעריי — וועט איהר דעמאלט בעמערקען באלד, אז נישט מחמת דעם איז ביי איהם ארויס דאס בילד מאלעריש קלאר, ווייל ער האט גענומען א ווייניגער טאנצענדיגע ליניע, נאר דערפאר, ווייל זיין ג ע פ י ה ל איז שוין

אזוי שוואך אין דער בעוועגונג, אזוי מעלאנכאליש-מאט, כמעט קריכענדיג, אז דאס געפיהל קומט כמילא ארויס מאלעריש אין רוהיגער אין זיינע מאטע ליניעס. (זעה „מכתב קטן לי כתבה", „הכניסני תחת כנפך" א. אנד.).

אין דעם ליגט אויך דער גרויסער אונטערשייד צווישען די געוועהנליכע לירעקער אין דער ליטעראטור און דער ליריק פון ביאליק'ן. ביים רוב ליריקער ווערט דאס געפיהל איינגעפאסט אין א רוהיגער מאלערישער ליניע, וואס מחמת דעם פערלירט דאס געפיהל אפט אין זיין קראפט, דערפאר אבער טרעט דאס ארויס, כאטש אבגעשוואכט, נאר אנגענעם און עסטעטיש פאר'ן גענוסער פון דער קונסט. ביי ביאליק'ן אבער איז זיין לירישע שטימונג די הויפט-זאך; ער וועט דאס געפיהלטע קיינמאל נישט וועלען אנטון א קליידעל, כאטש פון א פרינצעסין, ווען דאס וועט ליידען אין דער בעוועגליכקייטס-קראפט. ער וועט בעסער בלייבען ביי דעם „יא"-באר" אין דער קונסט, לויט דעם אייראפעאישען פערפיינערטען גע-שמאק, נאר ער וועט נישט מוותר זיין אויף איין צאפעל אין ציטער פון זיין אינעווייניגסטען געפיהל.

וויל מען ביאליק'ן געניסען, ווי עס דארף צו זיין, מוז מען זיך זעצען אויף די פליגלען פון זיין שטורמישען דארצען, מוז מען זיך אבזאגען פון די ווייכע זעסלען אין פאעטישען סאלאן-וואגאן, וואס זיינען מיט א כיון ביי די עסטעטישע ליריקער אויסגעבעט מיט גוטע שפרינג-פעדערן.

ביאליק אלס פאעט איז נאטירליך, עלעמענטאר און האט נישט די קליינע הילפס-מיטלען, די קליינע פיילעכלעך מיט וועלכע עס בענוצט זיך אזוי שטארק דער מאדערנער אייראפעאישער פאעט, וואס איז אזוי מורא'דיג אנגעשטיגט מיט קונסט, עסטעטיק און נאך אזוינע גשטיקייטען, אז עס קומט שוין ביי איהם ארויס ווי א קלייד פון גרויסען פאריזער מאדען-שניידער, וואס ווארימט מעהר דאס אויג, ווי דעם פרירענדיגען גוף, וואס קיצעלט מעהר אונזערע מאנסבילשע געפיהלען, ווי ס'דערוועקט א טיפע, שטומע ליידענשאפט.

טיילמאל שטעלט זיך מיר ביאליק פאר, ווי דער גבר אין דארף, וואס פערלאזט זיך מעהר אויף די מוסקלען פון זיינע גע-

יונגע קרעפטיגע הענט, ווי אַן אַנדער בחור איך זײַן שטעקען און דובינקע. ער גלייבט מעהר אין זײַן אייגענעם כח, ווי אין דעם כח פון דער דובינקע, וואָס ער צעברעכט דאָס לײַכט, ווי אַ שוועבעלע.

ס'וועלען זיך אפשר געפינען מענשען-מבֿינים, וואָס וועלען זיך באַקלאָגען דערויף, וואָס אונזער ביאַליק האַלט נישט פון אייראָפּעאישען פּראַק. פאַר דעם אָבער, פאַר וועמען די עכטע פּאָעזיע איז די קראַפט פון אויסדרוק, איז די מאַכט אײַנצוצוימען אַ שטורמיג עכט געפיהל אין האַרטע גלאַנציגע ווערטער פון אַ שפּראַך — וועט זיך פרעגען, וואָס דער אייראָפּעאישער פּראַק ווערט צעשפּאַרט פון ביאַליקס מעכטיגער, שטענדיג באַוועגליכער ברוסט.

ווען איך זאָל פּרובען וועלען אין קורצע ווערטער אָנזאָגען דעם הויפּט-פּונקט אין ביאַליקס פּערזענליכקײַט, וואָלט איך זאָגען, אַז ער איז איינער פון די ווייניגע גרויסע פּאָעטען, וואָס געפינען אין דעם קינסטלערישען וואָרט דעם אויסדרוק פאַר די קאַפּריזע וועלען-באַוועגונג אין דעם מענשענס נשמה, ווי אין אַ טייל פון דער נאַטור.

אַקוראַט ווי, למשל, דער גרויסער יודישער מאָלער איזראַעלס, און דערנאָך ליבערמאַן, האָט צוערשט באַוויזען, אַז מיט אַ פּענזעל פון אַ מאָלער איז מעגליך איבערצוגעבען די באַוועגונג פון אַ ווינטעל, אַ ווינט, אַ שטורעם אויף אַ טויטען האַרטען לײַוונט, — אַט אַזוי האָט אונז ביאַליק געגעבען אַ מוסטער, ווי מען קאָן אין האַרטע טויטע ווערטער אײַנבלאָזען דעם ריטם פון אַ נשמה, וואָס צאַפּעלט זיך אין דער שטורמיגער באַוועגונג פון אַ טיף געפיהל, דעם טאַנצענדיגען ריטם פון אַ גאַרב ליכט-שטראַלען, וואָס רײַסען זיך אַרײַן דורך אַ שפּאַלט פון אַ פערמאַכטען פענסטער, אָדער וואָס פערפּלאָנטערן זיך אין די שאָטענס פון אַ געדיכטען וועלדעל בײַ אַ שטיל פערבעהאַלטענעם טײַכעל.

ביאַליק איז דער מײַסטער פון דער באַוועגונג אין וואָרט, ווי טייל גרויסע מאָלער אין בילד.

און ווען מען באַדענקט נאָך, אַז איבערצוגעבען די באַוועגונג אין דער נאַטור איז איינע פון די הויפּט-אויפגאַבען און הויפּט-פּראָבלעמען פון דער מאָדערנער קונסט, פון דער גאַנצער קינסט-

דערשער וועלט — פון די אימפּרעסיאָניסטען ביז צו די לעצטע פוטוריסטען — זעהען מיר, אַז ביאַליק, דער עלעמענטאַרער באַרבאַרישער ביאַליק, דער ביאַליק, וואָס ווייס אַפילו נישט, פון די קלאַסישע גריכישע מיסטערן און וויל פון זיי נישט וויסען (לייען דר. יוסף קלויזנערס אַרטיקעל וועגען ביאַליקן), איז דער מאָדערנסטער פּאָעט נישט נאָר ביי אונז, נאָר אויך אין דער אַלגעמיינער אייראָפּעאישער ליטעראַטור.

IV

אין די פריקע קאַפּיטלען האָבען מיר געפּרובט אַרויסצושיילען דעם קערן פון ביאַליקס פּאָעטישער פּערזענליכקייט, מיר האָבען געזוכט איהם אָבצוגרעניצען פון אַנדערע פּאָעטישע נאַטורען, און הורכדעם איהם בולט'ער אַרויסצושטעלען פאַר דעם לעזערס אויגען. מיר האָבען געמיהט זיך, אַז מיט'ן נאָמען ביאַליק זאָל דער לעזער פערבינדען די פאָרשטעלונגען, וואָס האַרמאָנירען מיט דעם כאַראַקטער פון זיין פּאָעזיע.

איצט אָבער וועלען מיר אין קורצען בעהאַנדלען ביאַליק'ן אַלס דיכטער סתם, וואָס פערמאָגט, ח'ץ זיינע אויבענדערמאָנטע גענילע מעלות, נאָך אַ סך אַנדערע פּאָעטישע מעלות, וועלכע שטעלען איהם אין איין רייה מיט אַלע בעגאַבטע איפּריכטיגע דיכטער פון זיין צייט און פאַר זיין צייט.

ביאַליק האָט אונז געגעבען אַ גאַנצע רייה פון אויסגעצייכענטע לירישע לידער. די פּאָעמע „המתמיד“ צייגט אונז ביאַליק'ן אַלס גוטען ליריקער און אַלס העם, וואָס איז צוגלייך מיט פייערבערג'ן און אַנדערע פון זיין יוגענד־צייט געשטאַנען אויף דער גרעניץ פון ראָמאַנטיק און רעאַלער קריטיק. ביאַליקס „מתמיד“ איז נישט די שילדערונג פון אַ געוויסען כאַראַקטער אָדער טיפּ, נאָר די אימעטיגע, ווייכע, ראָמאַנטישע און צוגלייך רעאַל־קריטישע, פערביטערטע בעציהונג צום יודישען בית־המדרש, וועגען וועלכען פייערבערג האָט אַמאָל געזאָגט, אַז „עס איז דאָס פינטעלע פון דער וועלט“.

אין אַ גאַנצען ציקל שירים האָט ביאַליק אונז געשילדערט

די אָרימקייט, עלענדקייט פון אַ יודישער יונגעלשער נשמה, און אויך דאָ האָט ער נישט געהאַט אַזוי אין זינען די אָרימקייט פון איינצעלנעם פון אַ קלאַס, ווי די אָרימקייט בכלל, וואָס צעטרעט מיט איהר ברודיגער לאַפּע די שענסטע בלומען און שפּראָצונגען אונטער גאָטס הימעל.

מיר געפינען אויך ביי ביאַליק'ן אַ סך פּאָעטישע ווערק, וואו ער לאַפּט אַזוי קונציג דעם טאָן פון דעם פאָלקס-מענשען מיט זיינע קליינע ליידען אין דער סביבה פון אַ קליינשטעטלדיגען לעבען (זעה „מיין גאָרטען" א. אַנד.).

ביאַליק האָט געוויזען דאָס מייסטער-שטיק אַריינצופּאַסען דאָס נאַאיווע יודישע פאָלקס-ליד אין דער אַלטער העברעאיש-אַראַמעאישער שפּראַך פון אונזערע אורעלטערן, און דערביי נישט צו פערלירען קיין איין טאָן פון דעם דאָזיגען פאָלקס-ליד, וואָס ווערט געזונגען פון דעם יודישען שוסטער און שניידער, פון דעם פּראָסטיודישען כלה-מיידעל.

עס געפינען זיך אויך הומאָריסטישע לידער ביי ביאַליק'ן, וואָס פערוואונדערן אונז מיט דער בייגיגקייט פון דער שפּראַך און מיט דעם געזונטען הילכיגען לאַכען, וואָס קייקעלט זיך אין זיי.

חוץ דעם האָט ביאַליק אונז בעשענקט מיט עטליכע נאָוועלען, פון וועלכע „אַריה בעל גוף" איז געוואָרען זעהר פּאָפּולער.

ווען מען נעמט נאָך ביאַליק'ן אַלס פּראָזא-שרייבער, וואָס איז אין אַ געוויסען זין דער גרויסער תלמיד פון דעם זיידען ר' מ ע נ ד ע ל ע, און אַ טייל פון זיינע פּובליציסטישע זאַכען, — דעמאָלט קאָן מען זיך אומגעפעהר פאָרשטעלען, ווי רייך און פילזייטיג איז ביאַליק אַלס פּאָעט, פּראָזאַאיקער און פּובליציסט.

V

ביאַליק האָט זיינע גרעסטע און בעדייטענדסטע ווערק געשריבען אין העברעאיש. דער לעזער, וואָס האָט די געזאַמעלטע פּאָעזיע פון ביאַליקס פעדער אין יודיש, וואָס איז אַרויסגעגעבען פון פערלאַג „צענטראַל", זעהט שוין, ווי וועניג ביאַליק האָט זיך גענוצט מיט יודיש פאַר זיינע פּאָעטישע געפיהלען און איבערלעבענישען.

ווייל מען ריכטיג בעגרייפען, וואס פאר א גרויסע ראָלע ביאַליק האָט געשפּילט פאַר די שאַפונג פון דער ניי־העברעאישער שפראַך — מוז מען לייענען ביאַליק'ן אין אָריגינאַל.

איטליכער, וואס וויל קענען גענוי דעם גייסט פון אונזער לעצטער צייט, קען בכלל נישט אויסקומען אָהן העברעאיש. דער, וואס וויל אָבער אריינדרינגען ספּעציעל אין דעם גייסט פון ביאַליק'ן, מוז שוין אַוודאי גרינדליך קענען די שפראַך פון פּאָעט.

נישט דאָ איז דער אָרט זיך אַריינצולאָזען אין אַ שמועס וועגען ביאַליק'ן אַלס דעם גאונישען שעפער פון דער מאָדערנער העברעאישער שפראַך.

מיר ווילען נאָר אָנווייזען, אַז כאָטש ביאַליק האָט אַזוי ווייניג געאַרבייט אויפ'ן אָרימען, קוים בעאַקערטען פעלד פון פּראָסט־יודיש, פונדעסטוועגען האָט ער אויך מיט דעם ווייניגען שטאַרק בעפרוכפּערט די יודישע שפראַך.

מען דאַרף נאָר נעמען דאָס ביסעלע, וואָס מען האָט געזאַמעלט פון יודישען ביאַליק, אום דאָס קלאָר צו זעהן.

ביז ביאַליק'ן איז יודיש כמעט נישט געווען מסוגל אויף אויסצודריקען שטאַרקע, מעכטיגע געפיהלען. פון דער שפראַך האָט געשמעקט מיט דעם „נעבעכעל", וואָס ליגט פערבעהאַלטען הינטער איטליכען יודישען ביכעל.

אַזאַ געוואַלדיג־קרעפטיגע, מוראדיג־גבורה־דיגע שפּאַך האָבען מיר צוערשט כמעט דערהערט אין יודיש, דערנאָך ווי עס איז אַרויס זיין „שחיטה־שטאָדט", איבערגעאַרבייט פון פּאָעט אַליין אין יודישען. אויך „דאָס לעצטע וואָרט" האָט אַריינגעבראַכט אין יודיש אַ שטאַרקען געזונטען דויך פון בערג־לופט, האָט אונז געוויזען, אַז אויך יודיש איז פעהיג צו קלינגען אַמאָל אַזוי גרויס און מעכטיג, ווי די שפּראַך פון אַ נביא.

איטליכער פּאָעט, אַפילו דער ווייניג־בעגאַבטער, פּאַטשט אין העלפט ווייטער שאַפען די שפּראַך, וואָס איז איהם געקומען בירושה. דער גרויסער פּאָעט אָבער גיט דעם שאַפונגס־פּראָצעס פון דער שפּראַך אַמאָל אַזאַ געוואַלדיגען שטויס, אַז אין אַ קורצער צייט פון עטליכע דורות ווערט זי נישט צו דערקענען, מחמת דער נייער רייכקייט, די נייע אוצרות, וואָס זיינען איהר צוגעקומען.

די דײַטשען געדענקען נאָך ביז היינט לוטערן, געטען, ניצשען, וואָס האָבען איטליכער בעזונדער געגעבען דער שפּראַך גאָר אַ נײַע געשטאַלט.

פאַר דער ענטוויקלונג פון העברעאיש וועט ביאַליק שפּילען נישט קיין קלענערע ראָלע, ווי ניצשע פאַר די דײַטשען.

אָבער אויך די יודישע שפּראַך האָט ער געהאָלפען אין איהר שווערען ענטוויקלונגס־וועג.

דען בײַ דעם פּאָעט איז די שפּראַך, ווי דער לייהם בײַם סקולפּ־טאָר; ריהרט ער זיך נאָר צו צו איהר צו, מוז זי שוין ווערען עפּעס אַנדערש, מוז זי שוין בעקומען אַ פאָרם.

ביאַליק האָט אויך דער יודישער שפּראַך געגעבען זײַן פּאָ״ם, האָט אויך אין איהר אַרײַנגעלעגט אַ שטיק פון זײַן גבורה.

ז. שניאור.

(א קריטישע שטודיע צו זיין פּאָעמע „חזון השממון")

I

זאָג מיר, ליבער לעזער, וואָס איז דער חילוק צווישען אַ מרה־שחורה׳דיגען מענשען, און אַזוינעם, וואָס ליידעט פון דער נודנער לאַנגווייליגקייט (ספּלין, скука) אָדער פון „שממון", ווי מען רופט דאָס אין העבּרעאישען?

צי פיהלסטו נישט, אַז אַ מעלאַנכאָלישע שטימונג, אַז אַ מעלאַנכאָלישע וועלט־אַנשויאונג איז עפּעס צוזאַמענגעקניפּט ביי דיר מיט דער פאָרשטעלונג פון אַ פאַרטיגען, אויסגעוואַקסענעם מענשען, פון אַ מענשען מיט אַ געוועהנליכער באָרד און שיטערע האָר אויפ׳ן שאַרבען?

און צי שפּירסטו נישט, אַז „לאַנגווײַלען" קאָן זיך אויך אַ קינד, אַז דאָס וואָרט „שממון" פּאַסט מעהר פאַר יונגע קרעפטען, וואָס געפינען קיין שטח נישט פאַר זיך, וואָס האָבען קיין אָרט נישט זיך פונאַנדערצושפּילען, איידער פאַר דעם אויסגעמאַטערטען מענשען, וואָס איז שוין אַריבער די יאָהרען פון „בינה"?

אויך קליינע קינדער ליידען פון דער לאַנגווייליגקייט, אָבער זעלטען ווען וועט איהר געפינען אַ יונגען מענשען, אַן אמת׳ן יונגען פרישען קערפּער, וואָס זאָל ליידען אויף מעלאַנכאָליע.

די יונגע נשמה, וואָס לאַנגווייליגט זיך, איז געגליכען צו דער שטאָלענער ספּרוזשינקע, וואָס איז צופעליג צוזאַמענגעדריקט אין אַן ענגען קעסטעל. זאָל נאָר אָבשפּרינגען דאָס דעקעל, וואָס האַלט די פערשפּאַרט, און זי גלייכט זיך אויס מיט אַ קנאַלענדיגען שפּרונג אין איהר גאַנצער גרייס.

די מעלאַנכאָליע, פֿערקעהרט קאָן מען פֿערגלײַכען מיט אַן אָבגעניצטער ספּרוזשינקע, וואָס האָט שוין נישט די מעגליכקייט זיך אויסצוגלײַכען אויף אין דער גרעסטער פֿרײַהייט.

דו דאָזיגע אָבגעניצטע ספּרוזשינקע איז אַוודאי מעהר אָנגעפּראַקטיקירט, ווי די יונגע; זי האָט שוין געפֿיהלט אויף זיך יאָהרען־לאַנג דעם דרוק פֿון לעבען אינאיינעם מיט זײַן מאוימדיגער אַכזריות, — זי איז אַ גרעסערער דעתן פֿאַר די יונגע, אָבער אויסגלײַכען קאָן זי זיך שוין נישט. זי קאָן נאָר זײַן אַן אײַנגעשפּאַרטע, אָדער אַ פֿרײַע, פֿילאָזאָפֿירען און טרויערן, אָבער אייביג וועט זי שוין בלײַבען אַ צעקנייטשטע, אַ געבויגענע.

די מעלאַנכאָליע לייקענט אָב דאָס לעבען, זינגט, ווי עקביה בן מהללאל, „מאין באת“; זי זעהט דעם אָנפֿאַנג, דעם מיטען און דעם סוף, זי איז ווי דער בעל־הבית פֿון אַ באַנקראָטירטער פֿירמע, וואָס מאַכט שטענדיג דעם סך־הכל פֿון די חשבונות און ענטדעקט שטענדיג אַ דעפֿיציט. זי איז דער רעוויזאָר פֿון אַ צעמישטען אָבגעלעבטען לעבען, אָדער, נאָך בעסער, דער קרבן פֿון אייגענעם לעבען.

און נאָך עפּעס צעשיידט די נשמה, וואָס לײַדט פֿון דער נודנער לאַנגווײַליגקייט, פֿון דעם מעלאַנכאָלישען. ווען דער מעלאַנכאָלישער ציטערט נאָך אַמאָל אָן זײַנע צעקנייטשטע נערווען; — איז דאָס שטענדיג נאָר צוליב עפּעס אַ ציל, וואָס ער האָט נאָך נישט אינגאַנצען מבטל געווען, צוליב זיך, אָדער צוליב אַנדערע, יונגערע נשמות.

די נשמה אָבער, וואָס וויים נאָר פֿון „שממון“, זוכט נישט קיין ציל פֿאַר זיך, אום זיך אויסצוגלײַכען. איטליכען אויגענבליק איז זי גרייט אַרויסצושפּרינגען מיט אַ יוגענדליכען קנאַל, ווי נאָר מען עפֿענט אויף דאָס דריקענדיגע דעקעל.

II

דער פּאָעט שניאור האָט אונז געשריבען די פּאָעמע פֿון „שממון“. כאָטש מיר האָבען נאָך נישט די גאַנצע פּאָעמע, אָבער שוין די ערשטע פֿיר טיילען ווײַזען אונז שניאורן אין זײַן גאַנצען פּאָעטישען וואוקס.

שניאור איז יונג, ער איז בעגאַבט מיט אַזאַ זעלטענער יוגענד־

קריגט, אַז מיר אַלע, אויך די יונגסטע נשמות פון אונז, שטעהען די פערשעמטע פאַר איהם. אויך ביאַליק, אונזער געליבטער ביאַליק מיט זיין האַמער־פויסט, ווייזט אונז נישט אַזעלכע אַטלעטישע קונ־צען, ווי שניאור.

זיין פּאָעטישע פאַנטאַזיע איז ווי אַ מעכטיגער וואַסערפאַל, וואָס טראָגט זיך פאַר אונזערע בליקען מיט אַ ווילדען כח, און דערביי איז יעדער טראָפען פון דעם דאָזיגען וואַסערפאַל אַ שיי־מערירענדיגער פּעריל, האַרט און קאַנטיג, כאָטש אָנצוטאַפּען מיט די הענד.

זיין בילדער־שפּראַך איז אַזוי רייך, אַז מען זעהט באַלד, אַז ער בענעמט די לעבעדיגע וועלט סיי מיט איהרע פאַרבען (אין פאָרמען ווייניגער), און סיי אין דער בעוועגונג איהרער*.

די געזונטע, הייסע עראָטיק, געזונט און הייס, ווי די געפיהלען פון אַ חיה („אני מסור לילדה כעבה ומושל בעריץ על בשרה, ולילה אתחטא בחיקה". II, קוצות), דרינגט דורך דעם פּאָעטישען וואַסער־פאַל מיט אַ גליהענדיגען פייער, און דער נערוועזער יוגענדליך־אומ־געדולדיגער קאַפּריזנער ריטם פון דעם דאָזיגען וואַסערפאַל נעמט צו פון איהם די לאַנגווייליגע פון די געוועהנליכע וואַסערפאַלען, וואָס קלאַפּען אָב שטענדיג איין־איינציגע נודנע מעלאָדיע.

זיינע דמיונות פון אַ מענשענס לעבען אויף דער גראָהער ער־ זיינען אַזוי שטאַרק דורכגעוועבט מיט די געפיהלען פון קיניגליכער מאַכט, פון דער שטאַרקסטער עראָטיק, זיינען אַזוי ענג פערקניפּט מיט די נערווען פון אַ שענעם, שטאַרקען ע ר ד י ש ע ן מענשען, אַז ניט ווילענדיגערהייט ערשיינט אונז דער פּאָעט אין דער קי־ניגליכער געשטאַלט פון אַ גריכישען גאָט (אַפּאָלאָן פון בעלוועֿ־

* והבהב העולם לזהבי, והועם לאור אכטיסי,
והבהיל לנגה ספירי וחור לזיו מרגליותי;
וחטף ההמון וגעה הבקר וצהלו סוסים,
ומי אשר יד לו ומחא, ומי אשר רגל לו ירקע
הנשים תכלטנה שוקיהן, הנערות תמימות עיניהן...
(III על הבמה, „העברי החדש" ז. 19.

דער) מיט דער נערוואָזיטעט פון אַהײַנטיגען יונגען „וועלט־אײַבערמאַכער".

זײַן לעבענס־געפיהל, דער געפיהל פון דער נאָך נישט אָבגעניצטער יוגענד, ווען מען ווערט איטליכע מינוט געבאָרען מיט אַ „נשמה יתרה", מיט אַהאַרץ פול פון „מותרות" פאַר דער גאַנצער וועלט, סײַ פאַר דעם „זקן", דעם געפאַלענעם אײַכענבוים, סײַ פאַר דער פראָסמיטוטקע, וואָס קעהרט די גאַסען מיט'ן ברודיגען זוים פון איהר קלייד — אָט דאָס דאָזיגע יוגענד־געפיהל, וואָס שוימט אײַביג, ווי דער שאַמפּאַניער־גאַז, בײַ שניאור'ן, טראָגט זיך ווי אַ טיפע ברומענדיגע מעלאָדיע איבער יעדען קאַפּיטעל פון דער פּאָעמע „שממון"*.

מיר שטעהען דאָ אפשר פאַר דעם ערשטען יודישען פּאָעט, וואָס איז די יוגענד אַליין, וואָס האָט נאָך כמעט נישט די קנייטשען פון גלות און וואָס וועט זי אפשר קיינמאָל נישט האָבען.

פאַר מעדרערע יאָהרען, בעת עס האָט ערשיינט זײַן ערשטער באַנד שירים**, האָב איך כאַראַקטעריזירט שניאור'ס פּאָעזיע אַלס יוגענד־פּאָעזיע, ד. ה., אַז די גאַנצע פּאָעזיע, וואָס עס געפינט זיך דאָרט, כאַראַקטעריזירט מעהר דעם עלטער פון פּאָעט, ווי דאָס פּערזענליכע, אינדיווידועלע אין איהם.

איצט אָבער, נאָכדעם ווי ז. שניאור איז אויסגעוואַקסען, אויסגעוואַקסען נישט נאָר אין יאָהרען, נאָר אויך אין דער פּאָעטישער קראַפט — קלעקט שוין נישט די אַלטע כאַראַקטעריסטיק און איך מוז, מיט ווילענדיגערהייט, אָנהויבען דערקלערען, אַז דאָס פּערזענליכע אין איהם, דאָס, וואָס שיידט איהם אַזוי אָב פון פון אַלע זײַנע פאָרגענגער אין דער יודישער פּאָעזיע, איז זײַן יוגענד.

עס זײַנען דאָ בומער, וואָס זײַנען נאָר גרין אין דעם זומער

* חדש בניני ואיתן וטמירי אולמי נשאים,
מבוא ומבוא „ומזוזה" ופרחים בכל הזוית,
הביטה !
אש עתרה בעעי דרענן ולהב ארגמן בדמי
ובעיני מרקד הער. (1 הנני).

** עם שקיעת החמה.

פון זייער לעבען; עס זיינען אָבער פאַראַן אַזעלכע, וואָס פערלירען אויך אין ווינטער נישט זייער גרין קלייד. די לאָרבער-בלעטער פערלירען נישט די גרינקייט זייערע אויך דאַן, ווען זיי ליגען אויף קברים.

צי איז שניאור נישט אַזאַ לאָרבער-קראַנץ צווישען זיינע פּאָעטישע חברים, וואָס גרינקייט איז זיין טבע, וואָס זיין פערזענליכקייט איז די ריין-פערקערפּערטע יוגענד?

III

ווען די וואָלקענס אויפ'ן הימעל, וואָס פליסען און צעפליסען, וואָס קומען זיך צונויף און צעשיידען זיך באַלד, וואָס פיהלען אַמאָל דעם טאַנץ פון די בליצען, וועלכע בעריהרען אין זייער טאַנץ דעם צעפלאָסענעם זוים פון זייער לופטיגען גוף, וואָס קריכען און ווערען צעקראָכען, וואָס ווערען טייוואָליש געטראָגען פון דעם שטורעם-ווינט און ווערען דערביי צעריסען אין איינצעלנע אַטאָמען, וואָס וואַרימען זיך פיל ביי די שטראַלען פון אַן אונטערגעהענדיגער זון אין בעגעגענען מיט אַזאַ שטילער מתיה'דיגער פרישקייט די ערשטע שטראַלען פון מאָרגען — ווען די דאָזיגע וואָלקען וואָלטען מיט אַמאָל בעקומען לשון, — ווער ווייסט, וואָס פאַר אַ וואונדערליכע פּאָעזיע דאָס וואָלט געווען.

און זייער פּאָעזיע וואָלט נישט נאָר געווען וואָלקען-פּאָעזיע, נאָר אויך פערזענליכע, אינדיווידועלע פּאָעזיע. די פּאָעטישע פערזענליכקייט וואָלט געווען דער וואָלקען.

טיילוויז האָט שוין די וואָלקען-נשמה בעקומען אַ שפּראַך. דער רוסישער אַנטאָן טשעכאָוו, דער פראַנצויז פּאָל ווערלען זיינען די בעסטע ראיה דערפאַר.

ווען די יוגענד, נישט אַלס עלטער, נאָר אַלס נשמה, וואָס בייט זיך נישט ביז צו די גראָהע האָר, בעקומט לשון, קאָן זי נאָר בעקומען דעם לשון פון אַ לערמאָנטאָוו, פון אַ בייראָן, פון אַ שניאור א. ד. גל.

ווען די נערווען זיינען שטענדיג אָנגעשפּאַנט, שטענדיג גרייט אויפצונעמען נייע איינדרוקען, ווען די מוסקלען זיינען שטאַרק אין דער גומען איז פריש פאַר אַלע זיסיגקייטען און גוטיגקייטען פון לעבען, ווען דאָס אויג איז שטענדיג יונג צו שלינגען דעם טאַנץ

פון די פארבען ארום, ווען דאס אויער איז אזוי פיין צו הארכען אין יעדען גערויש א וועלט-מעלאדיע, ווען דאס הארץ איז אזוי ציטעריג, אז עס פיהלט מיט יעדע לעבעדיגע בעוועגונג אין דער נאטור — ווען א מענש קומט מיט אזא געשפאנטען שטאלענעם קערפער אויף דער וועלט, דעמאלט עפענט זיך אויף ביי איהם צוגלייך דער וואונדערבארער קוואל פון דער פאעזיע, וואס איהר נאמען איז *יוגענד*.

פאר מעהרערע יאהרען האב איך זיך געזאגט: דאס זינגט דער יונגער בחור, וואס איז נאך אין דעם פריהלינג פון זיין לעבען. אלע יונגע בחורים זיינען אין געוויסען זין טאלענטפול. שניאור איז געווען טאלענטפול'ער אפילו. איך האב געווארט אויף דער צייט, ווען ער וועט אנהויבען שמידען זיין אייגען *פערזענליך* ליד, נישט דעם כלל'שען בחור'שען.

איצט זעה איך, אז ער האט שוין דעמאלט געהאט זיין אייגענע מעלאדיע. דאס טיטאנישע, כאאטישע, דאס ציללויזע איז נישט געווען ביי איהם די יוגענד-פראזע, נאר די יוגענד אליין, וואס בעזעצט זיך אמאל ביי א מענשען אויף לאנג, לאנג.

IV

צוזאמען מיט דער לעבענס-קראפט, וואס שטראמט אין אלע אונזערע גלידער, — קומען אפט אן די צייטען פון מידיגקייט און מאטיגקייט, ווען עס דוכט זיך אונז, אז עפעס א טייוואלאנישער כח האט אויסגעדריקט דעם גאנצען זאפט פון אונזערע אברים און האט שטילערהייט ארויסגעגנב'עט דעם גאנצען רייכטום פון אונזער נשמה.

וואס יונגער עס איז אונזער נשמה, וואס מעהר מותרות זי פערמאגט, אלץ *תרייגיביגער* זיינען מיר, אלץ גרעסער איז דער רצון צו *פערשענקען* און צו *פערשווענדען* אונזער יוגענד-קראפט.

אבער דערפאר איז אויך צוגלייך שטארקער איהר שמערץ, ווען עס קומען אויף איהר די צייטען פון מידיגקייט און פוסטקייט.

רעדענדיג מכח שניאורס פאעזיע, בעת עס האט ערשיינט זיין „עם שקיעת החמה"*, האב איך פערגליכען זיין לעבענס-

* זעהן מיין באנד II.

ריטם מיט אַן אומרוהיגער וואָגשאָל, וואָס ווינט זיך כּסדר אַרויף און אַראָפּ. אַט שפּאַנט ער אָן זײַנע נערוועז אין פֿליהט אַוש ביז צו די שטערען, אַט קומט די געוואַלטיגע מידיגקײַט נאָך דער גרויסער פֿ ע ר ש וו ע נ ד ו נ ג, און ער פֿאַלט אַרונטער כּמעט „עד שאול תחתיה“.

נישט אומזיסט האָט ער נאָך אַלס אַ יונגער פּאָעט געזאָגט אויף זיך: „אַ העלפֿט פֿון מיר באָדט זיך אין ליכטיגקײַט, אַ העלפֿט — אין טונקעלע שאָטענס“. מיט אַ נביאישען בליק, מיט אַ שאַרף אָפּגעטאָקטען עפּיגראַם האָט ער זיך אין זײַן פּאָעזיע אָפּ-געכאַראַקטעריזירט איינמאָל פֿאַר אַלע מאָל.

ז. שניאורס „שממון“ איז די מידיגקײַט און מאַטיגקײַט פֿון אַ גרויסער יוגענד-קראַפֿט, וואָס האָט געלעבט אין דער גרעסטער פּזרנות (פֿערשווענדערישקײַט), וואָס דאָט פֿײַנט צו נ ע מ ע ן, און איהר גרעסטע הנאה איז צו זײַן פֿערשווענדעריש פֿרײַגיביג, תמיד צו ש ע נ ק ע ן.

דער דבוק אין „שממון“ מיט „די גרויסע אײַנגעשטאַרצטע אויגען-אַפּעל, וואָס גלויערן און חוזקן שטילערהייט“, וואָס איז אַזוי הויך און דאַר, „אַז זײַן פֿליכער קאָפּ מישט זיך צונויף מיט די שאָטענס פֿון צימער-דעק, בעת זײַנע שטראַיענע פּיס פֿליכען צונויף מיט דער פֿינסטערקײַט פֿון דעם צימער-דיל“ — קאָן נאָר האָבען אויף איהם אַ שליטה אין די צײַטען פֿון דער גרויסער מידיגקײַט, נאָכדעם ווי ער איז געווען דער ווילדער פֿערד. און אויך דעמאָלט איז זײַן שליטה נאָר אויף אַ ווײַלע. עס קלעקט נאָר איהם אַ קוק צו טון אין דעם סקעלעט-פּנים פֿון דבוק, אַז זײַן גאַנצע יוגענד-קראַפֿט זאָל אויפֿשפּרינגען און זאָל זיך צעגיסען אין איהר גאַנצער שטאַרקײַט.

V

אין ערשטען קאַפּיטעל פֿון דער פּאָעמע „שממון“ גיט אונז שניאור אַ בילד פֿון דעם פּסיכאָלאָגישען מאָמענט, ווען עס האָבען זיך געעפֿענט די טויערן פֿון זײַן נשמה פֿאַר דעם דבוק „שממון“. דאָס בילד איז אַזוי קלאָר, אַזוי שטאַרק, וואָס אָנבלאָנגט דער ווירקונג פֿון איהם אויפֿן לעזער, אַז שוין פֿון איהם אַליין קאָן

טען זעהן, וואָס אַ יונגע, בלוטיג־רויטע קראַפט עס פליסט אין דעם פּאָעטס אָדערן. נאָר ווער עס איז יונג, באמת יונג, יונג, ווי די יונגע געטער פון אַמאָליגען גריכענלאַנד — קאָן אַזוי שטאַרק פיהלען די אייגענע פּוסטקייט, די אייגענע מאַטיגקייט, די צייטען פון אייגענער „שקיעת החמה“.

דער פּאָעט קעמפט מיט דעם דבוק, וואָס מאַכט פול זיין צימער. ער זאָגט מיט שטאָלץ צום שממון: „דו האָסט אַ טעות; דו זוכסט שטענדיג אַ חורבה; האָסט דערזעהן, אַז מיין טיר איז צעבראָכען — ביסטו אַריין. אַ טעות! ניי איז מיין בנין, אין ערגעץ נישט פּסול, און בלימען אין אַלע ווינקעלעך. זעה! אַ שוואַרץ פייער בעשטראַלט מיינע האָר, און אַ פורפור־רויטע פלאַם פליסט אין מיין בלוט, און אין מיין אויג פלעמעלט און טענצעלט די יוגענד“.

דער שממון מאַכט זיך אָבער נישט וויסענדיג, בוקט זיך און שעפּטשעט: איך בין געקומען!

אין צווייטען קאַפּיטעל שפּעט ער פון אומגעלומפּערטען שד, און מיט אַ שטילער גאוה דערצעהלט ער איהם, וואָס פאַר גליקליכע צייטען ער פערברענגט אין די אָרעמס פון זיין יונגער געליבטער: „איך בין צוגעבונדען צו מיין ליבהאַרציגער, ווי אַ קנעכט, אין קניג אויף איהר לייב, ווי אַ טיראַן, אין פּיעשטשעט זיך אין איהר שוים, ווי אַ קינד!“ פאַר דיר איז קיין אָרט ניטאָ אין מיין פערפולטען געמיט. דער שממון אָבער מאַכט זיך אַ ווײַלע צוהאָרכענדיג, געניצט דערנאָך און חורט איבער זיין שפּריכעל: איך בין געקומען!

אין דריטען קאַפּיטעל דערצעהלט ער דעם אומעטיגען שד וועגען אַלע די שטאָלצע פלענער און געדאַנקען, וואָס מאַכען פול דעם בעכער פון זיין נשמה, אַזוי פול, אַז עס גיסט זיך שוין דער זאַפט איבער די גאָלדענע קאַנטען פון בעכער. ער גיבט פאַר איהם איס אַלע די שטאָלצע געפיהלען, וואָס ציהען פונאַנדער דעם ברוכט־קאַסטען פון אַ גאונישער יוגענד, וועלכע פיהלט זיך שטענדיג קיניגליך גרויס, קיניגליך פריי און קיניגליך רייך, וועלכע פיהלט זיך שטענדיג אין דער בחינה פון אַ ליכטיגער זון, וואָס לייכט, וואַרימט און דערפרעהט טרוקענע הערצער... דער שממון אָבער פערקריכט זיינע דינע ליפּען אין אַ שמייכעלע און האָט נאָך איין ווערטעל: איך בין געקומען!

דער מערטער קאַפּיטעל, „ווענוס“*, דאָס בילדער־רייַכסטע, וואָס מיר האָבען ביז איצט אין דער העברעאישער פּאָעזיע — געהט נאָך אַ טריט ווייַטער, גראָבט נאָך טיפער אין האַרצען פון דעם פּאָעט, וואָס איז די „יוגענד אַליין, אין אַנטפּלעקט פאַ״ן „שממון“ דאָס לעבעדיגסטע „קניפּעלע“, וואָס פערבינדט איהם מיט׳ן לעבען, מיט דער וועלט, מיט דעם „אייביגען גאָט“ פון זייַן אומשטערבליכער יוגענד־נשמה. ווענוס — די גריכישע געטין פון ליבע — איז פאַר איהם דער סימבאָל פון דעם לעבען אַליין; די פעהיגקייַט צו געניסען מיט אַ טיפער געטליכער גאַנצקייַט דאָס לעבעדיגע אין מאָמענט פון זייַן געבוירען ווערען, וואָס ווייס נישט פון קיין צוקונפט און קיין עבר, וואָס איז אייביג דאָ, אין חשבונ׳ט נישט מיט אַ געוועזן און מיט אַ ווערען.

די דאָזיגע ווענוס, ד. ה. איהר גייַסט, איז פול אין דער גאַנצער וועלט. דער פּאָעט געפינט זי אומעטום: „אין די בייטען פון איטליכען בלומען־גאָרטען, אין דעם צאַרט־אויסגעבויגענעם גרעזעל אין איטליכען וואַלד, אין די געלע וועלען פון די זאַנגען, אין די פעדערן פון שטרויס־פויגעל אין מדבר און אין די שפּאַלטען פון קאַלטען פעלזען־בערג“. אומעטום זעהט ער די ווענוס, וואָס איז נישט נאָר דאָ, נאָר וואָס איז שטענדיג גרייט זיך עראָטיש מיתה צו זייַן, און וואָס שאַפט דורכדעם דאָס אייביגע זייַן, די אייביגע געגענוואַרט, וואָס ווייס נישט פון קיין עבר און קיין צוקונפט.

די עראָטיק איז פאַר׳ן פּאָעט נישט קיין הפקרות, נישט דער לוקסוס אין לעבען. זי איז דער גרונד־פּרינציפּ פון דעם לעבען אַליין. עס איז נישטאָ קיין געגענוואַרט אָהן דער עראָטיק פון אַ ווענוס, עס איז נישטאָ קיין פריהער און שפּעטער, ווען די ווענוס וואָלט זיך נישט אייביג מיתה געווען אין די פעלזען פון די בערג, אויף די בייטען פון די גערטנער.

אָדער מיט אַנדערע ווערטער: דער גרונד־פּרינציפּ פון לעבען איז צו זייַן אַ שטענדיגער שעפער, שטענדיג צו פיהלען דעם גליקליכען געגענוואַרטס־אויגענבליק, וואָס ווערט געבאָרען אין די

* אונזערע יודישע פּאָעטען וואָלט גאָרנישט געשאַד ווען זיי וואָלטען אויספּרובען זייער איבערזעצונגס־קראַפט אויף שניאורס פּאָעמע.

הייליגע מאָמענטען פון אַ גייסטיגען אָדער אַ קערפּערליכען יחוד, ווען צוויי זוימען אין זייער פינסטערער איינזאַמקייט טרעפען זיך צונויף מיט אַ געטליכען גליקס־געפיהל.

זיין יוגענד־געפיהל חלומט שטענדיג פון דער דאָזיגער ווענוס. ער זוכט זי אומעטום, און ער גלויבט, אַז ער וועט זי געפינען. דער זין פון זיין לעבען איז נאָר צו געפינען זיין ווענוס. „דעמאָלט וועט ער צעטרעטען דעם נעכטען און מאָרגען. עס איז נישטאָ קיין עבר, נישטאָ קיין צוקונפט, — פאַראַן נור דער אין־סוף (די אונענדליכקייט), נישטאָ קיין זינד און קיין וואוילטאַט — עס איז נאָר דאָ דאָס געפיהל; נישטאָ קיין שלעכטס און קיין גוטס — ס'איז דאָ נאָר די פלאַם פון ליידענשאַפטען, וואָס מאַכט זיך אַ וועג דורך שטאַרקע מויערן".

ער מעסט די מענשליכע וועלט (און די וועלטליכע אָרדנונג) מיט דעם מאָסשטאַב פון זיין אינעווייניגסטען טיפסטען לעבענס־פּרינציפּ — און זי עקעלט איהם אָב. זי איז איהם שוין אַ „זקן" אין זיינע אויגען. ער גלויבט נישט דערין, וואָס מענשען זאָגען, אַז די „ווענוס איז טויט". די קיניגין לעבט, ער זוכט זי שטענדיג, און ער וועט זי געפינען. ס'איז נישטאָ קיין אָרט אין זיין האַרצען פאַר'ן „שממון". דען איביג טרייבט איהם די שטאַרקע אינערע ליידענשאַפט צו געפינען זיין קיניגין, די געטין ווענוס.

און איך דעמאָלט, דערנאָך, ווי ער וועט שוין געפינען די ווענוס, וועט דער שממון נישט האָבען קיין שליטה אויף איהם, דען אין דעם טאָג, ווען ער וועט זי געפינען, וועט ער אַזוי שטאַרק געניסען דאָס לעבען מיט אַלע זיינע אָבגרונדען, אַז ער וועט ווערען לויטער פלאַם־פייער. „איך וועל זי, מיין קיניגין, פאַר־ברענען מיט דעם פלאַקער פון מיין האַרצען און אַליין וועל איך ווערען אַ גליהענדיגע קול: אָט דעמאָלט וועסטו קומען און טאַנצען אויף מיין הייסעלע אַש, שממון, און זיצענדיג אויף דעם קאַלטען גראָהען הייפעלע, וועסטו אַרומנעמען דיינע טונקעלע ברודיגע קניה".

דער שממון אָבער ווערט שוין מיד דאָס צו הערען, ווערט שוין מיד צו הערען די בעריהמעדיי פון דער „יוגענד", דרעדט אים ווי אַ שלאַנג זיין דינינקען האַלז און שושקעט איין דעם פּאָעט אין אויער: „איך בין געקומען!"...

כל זמן מיר האָבען נאָך נישט דעם צוגעזאָגטען אַלטען היפּש-קאַפּיטעל „דאָס ליד פון שמשון" — פערנעמט דער שמשון אַליין אַ גאַנץ קנאַפּען אָרט אין דער פּאָעמע. ער טרעט נאָר אַרויס אַלס אַ בליץ-שנעלער קאָנטראַסט קעגען דעם יוגענד-ריטם, וואָס זינגט אין דער פּאָעמע זיין שטאַרק ליידענשאַפטליך ליד.

שניאור וויגט זיך אויף זיין פּאָעטישער וויג; מיר זעהען, ווי זיין וויג הויבט זיך אויף ביז צו די וואָלקענס, און לאָזט ער זיך אַרונטער ביז צום שמשון — און דאָס גאָר אויף אַ קורצען, קורצען אויגענבליק... און כאָטש דער שמשון איז שטענדיג דער פינאַל, אָבער ביים לעזער בלייבט דאָך פאָרט איבער דאָס געפיהל, אַז ער איז געפלויגען הויך, הויך, ווערענדיג געטראָגען פון דער בשמים-דיגער לופט, וואָס מיר רופען דאָס יוגענד, לעבען, נישט פערניצטע קראַפט.

אַוודאי, לעבט דורך שניאור צייטען פון שמשון. אָבער צי איז דאָס נישט די אָרימקייט פון אַ יונגען פרינץ, וואָס האָט אויפ'ן שפּאַציר-וועג צעטיילט די גאָלדענע מטבעות מיט'ן גאָלדענעם זעקעל צוזאַמען?

געוויס שפּירט אָפט שניאור די גרויסע שטומקייט, וואָס לויפט נאָך ווי אַ שאָטען איטליכע לאַרעמדיגע בעוועגונג. נאָכמעהר, ער שפּירט דאָס עפּעס טיפער, ווי אַנדערע, ווייל אין איהם האָט זיך בעזעצט דער שד פון יוגענד, וועלכער איז דאָס לעבען, דער לאַרים, די אייביגע אומרוהיגע בעוועגונג.

אָבער דער שמשון איז פאָרט נאָר דער *שאָטען*, נישט די ממשות'דיגע *פערזענליכקייט* פון שניאור'ן.

און דאָס איז טאַקע דער גרויסער חסרון פון דער אויסגעצייכענטער פּאָעמע. מיר בעקומען אַ טיטעל אָהן אַן אינהאַלט. דעם לעזערס דמיון קעהרט זיך צוליב דעם טיטעל צו אַ געשטאַלט, וואָס איז כמעט נישט פאַראַן אין דער פּאָעמע און פערלירט די נאַטירליכע בעציהונג צו דעם, וואָס איז דאָ.

איבערהויפּט איז שניאור נישט קיין בעל-מזל אין טיטלען אויסקלויבען. פאַר זיין ערשטען באַנד פּאָעמע, וואָס ער פלאַקערט

פון יוגענד־קראַפט, האָט ער אויסגעקליבען דעם נאָמען „ווען די זון גייט אונטער“, וואָס פּאַסט גיכער פאַר דער פּאָעזיע פון אַן אײנהאָרן.

צי איז דאָס אויך נישט אַזאַ וואָ.שאָל־בעוועגונג — די דאָזיגע ליבע צו קאָנטראַסט־שטעלען?

אין דער פּאָעמע טרעט אַרויס מיט אַ בעזונדער קראַפט דאָס כּאַאָטישע, ציללויזע פון שניאורס נשמה. אַ מענש, וואָס וויל נישט וויסען פון צוקונפט און עבר, קאָן נישט האָבען פאַר זיך קיין ציל. אַ ציל זעצט פאָראויס שטענדיג אַ צוקונפט. און די לעצטע איז אוממעגליך אָהן אַן עבר.

שניאור וויל זיין אַ שטיק געגענוואַרט, ער וויל שטענדיג פיהלען דעם פייף פון ריט־בייטש אין די הענד פון דער נאַטור, וואָס צווינגט שטענדיג, ווי אַ צירק־דירעקטאָר, אָנצושפּאַנען די מוסקלען און נערווען פון שענעם אַראַבישען פערד. ס'איז נישט וויכטיג די ריכטונג פון דער בעוועגונג, ווי די בעוועגונג אַליין. ער וויל זיין ווי די עלעמענטאַרע קרעפטען אין דער נאַטור, וואָס ווייסען נישט און ווילען נישט וויסען פון די געדאַנקען און מאַטעמאַטישע פאָרמולען, אין וועלכע עס שפּאַרען זיי איין אַלערליי חכמים און חרטומים, פּראָפעסאָרען און געלעהרטע. ער וויל זיין ווי די נאַטור אַליין, ווי די ביימער אין פעלד, ווי די חיות אין וואַלד.

אין פערטען קאַפּיטעל „ווענוס“, ווי געזאָגט, דריקט ער אויס קלאָר דעם גרונד־פּרינציפּ פון זיין לעבענס־אויפפאַסונג.

שניאור וואָלט געוויס געמאַכט אַ קאָמישען איינדרוק אויף אונז, ווען מיר וואָלטען נישט געפיהלט, אַז הינטער איטליכער שורה פון זיין ליד שטעהט אַ קראַפט, וואָס איז נישט קיין געמאַכטע, נאָר אַ נאַטירליכע, אַן עכטע, ווען מיר וואָלטען נישט געהערט אין דעם ריטם פון זיין פּאָעזיע דעם ריטם פון אַ יוגענד, וואָס מיר האָבען אַלע אַמאָל טיילווייז דורכגעלעבט.

און מיר שטעהען פאַר איהם, ווי פאַר אַ וואונדער: מיר, די לייט מיט די צילען און די צוקונפטס־בויער, ווערען בעכשופט פון זיין יוגענד־קראַפט, וואָס איז ביי איהם נישט פערבונדען מיט דער געוועהנליכער עלטער.

אין דער יודישער פּאָעזיע איז שניאור דער ערשטער, וואָס פערקערפּערט אזוי שטאַרק די יוגענד, אַלס עלעמענטאַרע קראַפט אָהן פּלענער, אָהן צילען, אָהן פּאַרטיי־פּאָליטיק און צוקונפטס־מוזיק, אָהן דעם וואונש אפילו צו געניסען די תענוגים פון עולם הזה, (דאָס אינטערעסירט מעהר מענשען, וואָס האָבען שוין קיין יוגענד נישט פאַר זיך), גרייט צו געניסען און גרייט צו שטאַרבען, צו זיין צוגלייך סיי דער תלין און סיי דער קרבן, נישט צו וויסען פאַר זיך קיין ציל, נאָר צו פיהלען אין זיך דאָס שטאַרקע קרעפטיגע שפּיל פון אַן אייביגער עליה און ירידה, און צו טראָגען מיט זיך, ווי אַ פאַקעל, דעם אידעאַל פון אַן אייביגער גרינענדיגער יוגענד.

אָנגעהויבען האָט שניאור מיט זיין „עם שקיעת החמה". די לעצטע פּאָעמע „שממון" ווייזט אונז, אַז דער וועג, וואָס ער האָט אויסגעקליבען, איז זיין וועג, וואָס האָט שוין קיין שייכות נישט מיט די יאָהרען פון ענטוויקלונג, מיט די קורצע יאָהרען פון דער געוועהנליכער „פּובערטעט" (בגרות), ווען איך וועניגער בעגאַבטע זינגען מאַנכמאָל נאָכ׳ן פּיפּעל פון יוגענד־שר. שניאור זינגט נישט נאָכ׳ן פּיפּעל; אין איהם אַליין האָט זיך בעזעצט דער שר פון דער יוגענד...

צום שלום מוז איך נאָך בעמערקען, אַז פאַר דעם ליטעראַרישען קריטיקער איז שניאור איינע פון די אינטערעסאַנטסטע געשטאַלטען נאָך דערפאַר, וואָס עס איז זיך שווער פאָרצושטעלען זיין ווייטערדיגע ענטוויקלונג.

ער איז עפּעס געקומען צו אונז אַ גאַנצער, אַ פאַרטיגער. זיין טעכניק האָט זיך אויסגעבעסערט, אָבער אין זיינע גרונד־שטימונגען און אידעאַלען איז ער געקומען פאַרטיג, ווי פון פרעם אַרויס.

אַזעלכע ערשיינונגען אין דער ליטעראַטור קומען פאָר זעהר זעלטען. און זיי זיינען שטענדיג פאַר אונז אַ רעטעניש. ווען מען בעטראַכט נאָך, ווי נישט מאָטיווירט און ניי עס איז אַזאַ ערשיינונג אין אונזער צעריסענעם יודישען לעבען — הויבט מען אָן נאָך מעהר צו בעגרייפען די שווערקייט פון דעם רעטעניש, וואָס טראָגט אויף זיך דעם נאָמען ז. שניאור.

און איך בין איבערצייגט, אַז אונזער אָרימע ליטעראַטור וועט נישט אַזוי גיך מיד ווערען זיך צו בעשעפטיגען מיט אונזער צוויי־טען גרויסען פּאָעט, נאָך ביאַליקן, מיט שניאור'ן, וואָס טייל קריטיקער זעהען אין איהם נאָר דעם פּוסטען רעטאָר און בעל־מליצות און וואָס לייקענען אַפילו אַמאָל אָב ביי איהם די עכטקייט פון זיין שטורמישער פּאָעטישער פעדער.

ווען מ. י. בערדיטשעווסקי שרייבט יודיש.

יודישע כתבים א. אז. וו. פון מ. י. בערדיטשעווסקי.

עס וועט ניט זיין קיין גוזמא, ווען מיר וועלען זאגען, אז כמעט אַלע העברעאישע שרייבער זיינען צוגלייך אויך יודישע שרייבער, ווענינסטענס די שרייבער, וואס האבען געהאט דעם גרעסטען איינפלוס אויף דער ליטעראַטור אין די לעצטע 30 יאהר, זיינען צוגלייך העברעאישע און יודישע ליטעראַטען: ש. י. אבראַמאָוויטש און י. ל. פרץ זיינען די בעסטע ראיה דערצו.

עס איז אויך קיין גוזמא נישט, ווען מיר וועלען זאגען, אז גראָד דער דאָזיגער מין שרייבער, וואס קנעלט מיט אַ צווילינגס-שפּראַך, האט גרונטיגער ווי אַנדערע רעפאָרמירט סיי די העברעאישע, סיי די יודישע שפּראַך, און ווידער זיינען אַבראַמאָוויטש און פרץ די בעסטע ראיה דערצו. אפילו ח. נ. ביאַליק, וואס האט גאָר זעלטען בענוצט זיין פעדער צו שאַפען אין יודיש, האט מיט זיינע ווענינע געצעהלטע אַרבייטען שטאַרק געבראַכט דערצו, אַז דער שוואַכער, אָרימער „זשאַרגאָן", וואס איז מעהר נוטה צו מאַכען אַ רחמנות-פּנימ'ל און איז אַזוי נישט געוועהנט געווען צו רעדען אַ שטאַרקע, שאַרפע, קרעפטיגע און גאַליג-ביטערע שפּראַך — זאָל בעקומען מיט אַמאָל אַ נייַ בעוועגליכען פּנים. דאס קליינע ווערקעל זיינס „פון צער און צאָרן" איז, חוץ זיינע אַנדערע מעלות, אַ מוסטער פון אַ נייַער קרעפטיגער שפּראַך, וואס איז צוגלייך יודיש אין טיפסטען זין פון דעם דאָזיגען שפּראַך-געפיהל.

אַבראַמאָוויטש האט אַריינגעבראַכט די יודישע תנועה, דעם

יודישען גלות=קנייטש אין העברעאיש, און ממילא האָט ער די דאָזיגע שפּראַך=מומיע געמאַכט ווידער לעבעדיג.

פּרץ, וואָס איז אייגענטליך קיינמאָל נישט געווען פאָלקס־טימליך אין וואולגאַרען זין פון דעם וואָרט, האָט פער'בית=המדרש'ט, פער'חסיד'ישט דעם יודיש, איראָפּעאיזירט דעם העברעאיש אין סיי דאָס, סיי יענס האָט ער נישט בעגריפען אַלס אַ פּאַרטייאישען געביי, נאָר אַלס אַ ווייכע מאַסע, וואָס דאַרף געקנאָטען ווערען פון אַ קינסטלער=האַנד.

ביאַליק האָט נאָך אַן אַנדער קונסט=שטיק בעוויזען: די אַלטע געהויבענע קרעפטיגע מעלאָדיע פון תנ"ך האָט ער איבערגעגאָסען אין די וואָכעדיגע ליים=גרויע כלי פון פּשוט'ן יודיש, אין נאַאיווע שטילע טענער פון אַ יודישען פאָלקס=ליד האָט ער בעדעקט מיט דעם פּורפּור=מאַנטעל פון אַ טויזענד=יעהריגער מומיע און דערביי זיי נישט דומפּער געמאַכט, נאָר זיי נאָך צוגעגעבען אַ וואונדערליך=ליבען הינטער=גרונד (ח. נ. ביאַליק, „שירי עם").

אַן אויסנאַם מאַכט בערדיטשעווסקי. אויך ער געהערט צו אונזערע אָריגינעלסטע שרייבער, וואָס האָבען אַריינגעבראַכט אין דער העברעאישער ליטעראַטור אַ נייעם סטיל, אַ נייע שפּראַך. אויך ער געהערט צו די פּובליציסטען=קינסטלער, וועלכע צילען נישט נאָר צו געבען אַ געדאַנקען=אינהאַלט, נאָר ווילען אויך מיט זייער וואָרט וועקען ביים לעזער זיין געפיהל פאַר שענקייט, ריטם און פאַר די טיפענישען פון שפּראַך=גייסט.

דאָס איז ער אַליין אין העברעאיש. הויבט ער אָבער אָן צו שרייבען זיינע „יודישע כתבים", ווערט ער אַן איבערגעזעטענער, פערוואונדערט ער דעם לעזער מיט דער אומגעלומפּערטקייט פון זיין פעדער, וועבט=אויס ביי איהם זיין גאַנצער ליריזם, וואָס האָט אַמאָל (לשון קודש, נאַטירליך) געשריען: „איך וועל דיך, לע־זער, אַננעמען פאַר דיינע טשופּרינעס און וועל דיך שלעפּען פאַר דיינע האָר אַזוי לאַנג, כל זמן איך וועל דיך נישט צושלעפּען צו דער וועלט, וואו די שענקייט זיצט אויפ'ן טרון און הערשט איבער דעם מענשענס נשמה!"

דער לעזער, וואָס לייענט בערדיטשעווסקי'ן אין יודיש, שטעהט ווי פאַר אַ רעטעניש. דער לשון=קודש'דיגער „ניטשעאַנער",

וואָס האַלט שטאָל און אײַזן פאַר די „פריצים“ און פירט תמיד אַ מלחמה מיט די רב יוחנן בן זכאי'ס און די „יבניקעס“ — קריגט פּלוצים אַ פּנים פון אַ נאַרישען, תמעוואַטען קליין־שטעטעלשען יודעל, וואָס איז אַרויס אָקאָרשט פון דער מקוה, און עס קײַקלען זיך נאָך די טראָפּענס פון זײַנע „קאָרקען־ציהער“, ווי די דײַטשען רופען די פּיאות.

ער פערנעמט זיך מיט אַזוינע מאָראַלישע און „הויך־פילאָזאָפישע“ געדאַנקען, אַקעגען וועמען יעדע יודינע מיט'ן טשאָלענט־טאָפּ אין האַנד קאָן זיך דרייסט האַלטען פאַר אַ חקרנ'טע. און דערבײַ פירט ער אַ לשון... נאָר איידער מיר וועלען רעדען וועגען בערדיטשעווסקי'ס יודישען לשון, שאַדט נישט זיך צו דערמאָנען, וואָס ער שרײַבט מכח יודיש און יודישער ליטעראַטור אין זײַן ספר'ל „בשירה ולשון“ (הוצאות „תושיה“).

II

בערדיטשעווסקי איז זעהר אומצופרידען, דערמיט, וואָס איטליכער יודישער שרײַבער קנעלט מיט אַ צווילינגס־שפּראַך. ער געפינט, אַז ביידע שפּראַכען, לויט זייער גײַסט נאָך, אונטערשיידען זיך אַזוי געוואַלדיג, אַז אַ מענש, וואָס קאָן היינט שרײַבען דאָס אייגענע אין איין שפּראַך און מאָרגען אין דער אַנדערער, איז בכלל אַ מין נאַקעטע נשמה, וואָס איז אויסגעטאָן פון העברעאיש און יודיש, ממש ווי אָקאָרשט פון דער מוטערס לײַב אַרויס. ער איז אפשר אַ פּאָעט, נאָר אַ פּאָעט אָהן אַ שפּראַך, און דאָס איז דאָס אייגענע, וואָס אַ מאָלער אָהן הענד אין אַ מוזיקער אָהן אַן אינסטרומענט. נאָך ערגער, ער איז ווי אַ בלינדער מאָלער, ווי אַ טויבער מוזיקער.

לויט בערדיטשעווסקי'ן, האָט העברעאיש צו טון מיט דער טײַערער ירושה פון די יודישע דורות, גיט זיך דער עיקר אָב מיט די יחידים, די גרויסע פּערזענליכקײַטען פון דער יודישער געשיכטע. אין יודיש, פערקעהרט, האָבען מיר צו טון נאָר מיט'ן פאָלק (אונטער פאָלק פערשטעהט בערד. דעם פעבעל, דעם המון), מיט'ן פּשוט'ן יודען. „העברעאיש — איז אונזער עשירות, אַן עשירות אין ווערטער און אין השגות; מיר האָבען טויזענדער (?)

אויסדרוקען, טויזענדער (?) ניואַנסען פאַר יעדען געדאַנק און פאַר יעדען געפיהל, פאַר יעדען זאַנפטען ווינקעל אין אונזער גרויסען וועלט און אין אונזער נשמה. יודיש, פערקעהרט, איז אַן ענגע, צוזאַמענגעצויגענע שפּראַך, אַ קורצע, אַ צו־קורצע, כמעט אַ שפּראַך אַ רעטענישׁ"...

דער חילוק צווישען יודיש און העברעאיש איז הערבאַר אַזוי גרויס, אַז ווער עס וויקעלט זיך איין אין דעם טעַת פון דער העברעאישער שפּראַך, קאָן שוין נישט אַרומגעהן אין דער גלייכער צייט אין דער סערעמיאגע פון דער יודישער. העברעאיש איז די שפּראַך פון אונזער פערגאַנגענהייט, וואו עס איז מעגליך צו פעראייניגען, צוזאַמענשמעלצען דעם אַמאָל מיט דעם היינט. אין איהם איז צוגלייך נאַטירליך און מעגליך אַן אָריגינעלע שעפּערישע ליטעראַטור. שרייבען מיר אין העברעאיש, גיבען מיר נישט נאָר איבער די קבלות פון פאַרצייטען, נאָר מיר גיבען אויך אייגענע. אין יודיש איז דאָס אָבער נישט מעגליך. די שפּראַך לעבט מיט דעם טאָג, האָט נישט קיין עבר (?) און דאָס איינציגע, וואָס זי מוז און דאַרף געבען, איז דאָס, וואָס עס דערצעהלט איהר דער טאָג. דער יודישיסט דאַרף, חס וחלילה, נישט וועלען זיין קיין געבער פון אייגענע געדאַנקען, געפיהלען און שטימונגען. זיין חוב איז צו זיין אַ האָרכער, דאָס אויער פון'ם פּשוט'ן פאָלק. ער דאַרף נישט זיין מעהר, ווי אַ פאָנאָגראַף־פּלאַסטינקע, וואָס פערצייכענט אָהן שום קינסטלערישע פּרעטענזיעס די שטימען פון גאַס, פון טאָג, פון פערשמייעטע פאָלקס־מענשען. „וויבאַלד דער יודישיסט וויל עפּעס צולעגען אייגענס, ד. ה. שאַפען, פערדאַרבט ער נאָר די שפּראַך", — זאָגט בערדיטשעווסקי, און האָט זעהר ליב איבערצוחזר'ן דעם לעצטען געדאַנק עטליכע מאָל אין זיין אַרטיקעל „שניות" (ז. 59 און ווייטער).

„העברעאישע פּאָעזיע קאָן נאָר געבוירען ווערען אין העברעאישען, און זי זויגט פון העברעאישען (?) גייסט און פון דער העברעאישער שפּראַך־ירושה. ווי נאָר די דאָזיגע פּאָעזיע עפענט איהרע אויגען, איז זי שוין אַ העברעאישע. אין דאָס אייגענע איז מיט דער יודישער פּאָעזיע, וואָס טראָגט אויף זיך די חתימה פון אַ ספּעציעל יודישען תוך, איז זי אויך דורך און דורך יודיש (שלום

עליכם, למשל); זי קומט שוין אויף דער וועלט מיט איהר אייגענער שפראַך; איטליך קרימעלע, איטליך ווערטיל איז אַן אייגענס, אַן אָריגינעלס; איטליך בוקעלע, איטליכע האַרצענס-בעוועגונג איז גענומען פון לעבען, איז גענומען פון די רעאַלע לעבעדיגע מענשען און פון דער מאַסקע, וואָס זיי טראָגען אין לעבען. איהר האָט דאָ נישט קיין שמועסען מכח דעם, וואָס מיט דעם פּאָעט אַליין האָט זיך געטראָפען, אָדער וואָס האָט מיט „אַנדערע" פּאַסירט, נאָר איהר זעהט דאָ די „אַנדערע", וואָס קומען און רעדען זיך אויס אויף אַן אייגענעם שטייגער, זיי שמועסען און געהען אַוועק, און מיר זיינען נאָר די צוהאָרכער... איהר האָט דאָ וועניג פאַרבען, דאָס פאָלק ווייסט נישט פון קונסט, פון פערשענערן. פאַראַן דאָרט אַ שטיק לעבען, וואָס מען טאַפּט עס מיט די הענד און מען דאַרף נישט דערצו די ברילען פון דער קונסט".

אַזוי זאָגט בערדיטשעווסקי. און עס געפעלען איהם נישט פרץ, נאָמבערג, אַש, אַלע, וואָס האָבען אויפגעהערט צו זיין די האָרכער און האָבען אָנגעהויבען אַרבייטען מיט די קונסט-ברילען, וואָס קודם כל ווילען זיי נישט זיין קיין פּשוטע עטנאָגראַפען (דען צו דעם פיהרט דאָך בערדיטשעווסקי'ס מיינונג וועגען יודיש, וואָס טאָר נישט זיין ליטעראַריש, שעפעריש), נאָר יודישע קינסטלער, יודישע ליטעראַטען.

„נישט קיין פאָלק-יודיש האָבען זיי אונז געגעבען, צום מיינסט, שרייבענדיג וועגען פאָלקס-לעבען און זיינע האַרץ-בעוועגונגען — און דאָס איז דאָך די הויפּט-זאַך און גיט יודיש דעם נעטיגען הכשר, — נאָר אַ יודיש, אַ פערפולקומענט און אַן אויסגעבעסערט, אַ יודיש, וואָס וויל זיך אַליין איבערוואַקסען און צערייסט דורך-דעם די פעהים, וואָס פערבינדען איהם מיט'ן פאָלק"...

די יודישע שפראַך צייכענט זיך אויס מיט איהר רעאַליזם, (ווי איבעריגענס, איטליכע פאָלקס-שפראַך); קומען אָבער די אַשם, די רייזענס, די ראָזענפעלדס, די איינהאָרנס און צעגיסען זיך אין ליריק.

„אין דער פאָלקס-שפראַך הערען מיר דאָס פאָלק, דעם יודישען קיבוץ, וואָס האַלט דעם שטעקען אין האַנד, דעם זאַק אויף

די פליצעס און גרייט אויפ׳ן איינגעבויגענעם רוקן איסצוטראָגען אַלערליי פורעניות; און דאָ, אין דער יודישער ליטעראַטור שטעהט זיך אַ חזן (און אַש אָן דער שפּיץ) און ציקעלט זיך אויפ׳ן קול, און קיין עולם איז נישטאָ. דער יודישער עולם ציקעלט זיך נישט מיט, פון פּאָעטס ציקלען הערט זיך נישט די שפּראַך פון פאָלק״.

קורץ, בערדיטשעווסקי׳ס אַנזיכטען מכח יודיש זיינען קלאָר. דער יודישער שרייבער דאַרף זיין דער עהרליכער קאָפּיסט פון דעם פאָלק. דער גאַנצער כח זיינער דאַרף בעשטעהן אין דעם, צו וויסען, וואָס צו קאָפּירען. שלום-עליכם, למשל, לויט בערדיטשעווסקי׳ן, איז אַ טייערער קאָפּיסט, און ער גיט איהם טאַקע דערפאַר עטליכע מאָל אַ יישר-כח. אַבראַמאָוויטש, — שוין נישט אינגאַנצען, נאָר טיילווייז. מן הסתם דערפאַר, וואָס ער האָט ליב געהאַט צו פּיילען די פאָלקס-שפּראַך, דערפאַר אפשר, וואָס ער האָט זיך צייטענווייז „צעציקעלט״, ווי אַ קינסטלער, נעביך.

איך האָב דאָ ניט בדעה צו פּאָלעמיזירען מיט בערדיטשעווסקי׳ן. זיינע אָנשויאונגען איבער יודיש זיינען ניט ניי, גאָר ניט ניי. זאָל ער מיר מוחל זיין זיין כבוד, ווען איך וועל איהם דערמאָנען אָן די אַלטע משכילים, וואָס האָבען כמעט געגעבען דעם אייגענעם הכשר אויף געדרוקטע יודיש, ווי היינט בערדיטשעווסקי.

אמת, בערדיטשעווסקי רעדט וועגען „יודישער פּאָעזיע״ (יהודה ליב גאָרדאָן רופט עס אָן „שיחת חולין״). בערדיטשעווסקי וויל נאָר זיין אַ האָרכער, אַן אויער פון דער יודישער גאַס, בעת די אַלטע משכילים האָבען געוואָלט זיין מלמדים, מדריכים פון דער יודישער גאַס. אָבער דאָס, וואָס בערדיטשעווסקי חזר׳ט אַ סך מאָל איבער, אַז מען זאָל נאָר נישט וועלען געבען אייגענס, אַז מען זאָל נאָר נישט וועלען שאַפען אין יודיש — דערנעהנטערט איהם שטאַרק צו דעם אַלטען משכיל-טיפּ, וואָס האָט אָבגעלייקענט איטליכע צוקונפט פאַר יודיש.

און מחמת נאָך אַ טעם האַלט איך פאַר איבעריג צו פּאָלעמיזירען מיט בערדיטשעווסקי׳ן. דער שטרייט צווישען די יודישיסטען און העברעאיסטען איז שוין אַזוי אַלט, אַז עס איז פשוט נישטאָ

קיין איין זאַץ פֿון בערדיטשעווסקי'ן וועגן יודיש, וואָס איז שוין נישט צעגלידערט געוואָרען אין די קרייזלעך פֿון דער נאַציאָנאַלער יודישער יוגענד, נאָך איידער בערדיטשעווסקי האָט פֿערעפֿענטליכט זיין בוך „בשירה ולשון". און ווען מיר האָבען זיך אָבגעשטעלט אויף דער לעצטער בראָשורע פֿון בערדיטשעווסקי, איז עס נאָר דעריבער, אום צו זעהן, ווי בערדיטשעווסקי שרייבט יודיש לויט זיין אייגענעם רעצעפּט.

III

געטריי זיין אייגענעם רעצעפּט, האָט דער מחבר פֿון די יודישע כתבים" נישט אונטערגעשריבען „פֿערפֿאַסט פֿון... א. או. וו.", נאָר „געדרוקט על ידי מיכה יוסף בערדיטשעווסקי". דען ווי זאָל זיך דאָס דערוועגען אַן עהרליכער קאָפּיסט, אַ מענש, וואָס האָט אונטערגעהאָרכט, זיך צו געבען דעם טיטעל פֿון „אַ פֿערפֿאַסער?"

דער זיידע רב מענדעלי פֿלעגט אויך אַרויסגעבען זיינע ביכלעך נישט אַלס פֿערפֿאַסער, נאָר „בהשתדלות מענדעלי מוכר ספרים". ביי רב מענדעלע'ן אָבער פֿיהלט זיך דאָס פיינע שמייכעלע אין דעם טיטעל. ביי בערדיטשעווסקי'ן, פֿערקעהרט, פֿיהלט זיך די הוילע פּשטות אָהן פֿעפֿער און זאַלץ. נאָר שוין אין פֿאָדערבלעטעל האָט בערדיטשעווסקי פֿערגעסען אַ ביסעל אָן זיין רעצעפּט. איך לייען:

יודישע כתבים פֿון אַ וויטען קרוב.

(נישט שלעכט; אונטערגעהאָרכט).

ערשטער באַנד.

(סטייטש! „באַנד". וואו האָט ער דאָס דערהאָרכט, אָדער ציהויבט ער זיך שוין אויך אָן צו ציקלען?)

פֿון היינט און אַמאָל.

(עס שמעקט אַ ביסעל מיט ליטעראַטור דער נאָמען).

פֿיעראונצוואַנציג געשיכטען צום לייענען.

(וואויל, „פֿיעראונצוואַנציג" אין איין וואָרט; נאָכגעמאַכט די תחינות-אויסלעגעכץ; אַפֿילו נישט אונטערגעהאָרכט).

געדרוקט
על ידי
מיכה יוסף בערדיטשעווסקי

(בעסער וואָלט געווען, ווען ער וואָלט זיין נישט־יודישען פאַמיליען־נאָמען פערביטען מיט אַן אונטערגעהאַקטען, למשל, יאַ־קעלע דער בית־דין־שמש אָדער עהנליכעס).

איך ומיש־איבער דאָס פאָדער־בלעטעל און לייען: אַלטע מעשׂיות, נייע מעשׂיות, און מיט אַמאָל דערזעה איך „פער־שיעדענע געשיכטען און (קאַראַאול!) בילדער". זאָגט, וואָס איהר ווילט, קאָלעגע בערדיטשעווסקי, איהר הויבט זיך שוין אָן צו ציקלען. אין טונעיאַדעווקע און קאַבצאַנאָווקע האָט איהר דאָס וואָרט „בילדער" אויף אַייער לעבען נישט געהערט. היינט צו וואָס טוט איהר נאָך אַזאַ שייגעץ ווי אַש אָדער איינהאָרן, איך וועמען איהר זייט שטאַרק אין כעס, וואָס ער האָט אַריינגעבראַכט אין יודיש דאָס וואָרט „טיול", בשעת ער האָט בעשריבען די נעפלען פון זומערדיגע אָווענדען?

אָבער סוף כל סוף האַלט זיך בערדיטשעווסקי פעסט אָן זיין רעצעפט. ער שרייבט נאָר דאָס, וואָס זיין אויער האָט דער־האָרכט. ער וויל, חלילה, נישט געבען קיין אייגענס, אייגענס גיט ער אין „השׂפה העבֿרית" — ווי ער רופט אָן די העברעאישע שפּראַך—כאָטש „עבֿרית", וויסענשאַפטליך גענומען, עקסיסטירט שוין נישט, און עס איז אויסדריקליך פאַלש דעם היינטיגען העברעאיש צו רופען „עבֿרית". גיכער לויט דעם שפּראַך־גייסט איז דאָס אַמיש־מאַש פון פערשיידענע שפּראַכען, ווי דער גאַנצער יוד איז אַ מיש־מאַש פון פערשיידענע קולטורען, נאָר זיינע וואָרצלען זיינען סעמי־טישע. נאָר נישט דאָס בין איך אויסען.

איצט וועלען מיר זעהן, וואָס עס דערהאָרכט בערדיטשעווסקי אין יודישען, צווייטענס — ווי ער האָרכט, צי האָט נישט זיין יודיש אויער אַ פּגימה, און, דריטענס, צי האָרכען אַליין איז גענוג, אַז דאָס געהאָרכטע זאָל מסוגל זיין צום דרוק און, פער־טענס, פאַרוואָס זיינען די „כתבֿים" פון „אַ וויטען קרובֿ", ליטע־ראַריש גענומען, אַלס בוך, וואָס פרעטענדירט אַריינצוגעהן אין אַ יודישער שטוב, נישט פיל ווערט און זיינען בכח צו פער־

שוועבֿען דעם נאָמען פֿון דעם קריטיקער („נאָווי וואָסחאָד“), וואָס האָט געהאַט די אומפּאַרזיכטיגקייט צו פֿערגלייכֿען בערדיטשעווסקי׳ס „כּתבֿים“ מיט „די פֿאָלקסטימליכֿע מעשׂיות“ פֿון י. ל. פּרץ און מיט אַנכּי׳ס „רבֿ אַבֿאַ׳ס“, שטעלענדיג זיי מיט די דערמאָנטע ביכֿער אין איין שורה, נאָך די „פֿאָלקסטימליכֿע“ און העכֿער פֿון די „רבֿ אַבֿאַ׳ס“.

IV

דערהאָרכֿט האָט מ. י. בערדיטשעווסקי אַ מעשׂה מיט אַ יודען, וואָס האָט אַמאָל אָבגעלאָזען דעם שדוך מיט אַן אָרימער כּלה, און וואָס האָט דערפֿאַר געמוזט אָבקומען שפּעטער „אַן עונש“: איבערבעטען די געשטאָרבענע כּלה בײַם קבֿר, וואָרום אַז נישט, וועט זיך בײַ איהם נישט האַלטען קיין קינד.

דערהאָרכֿט האָט ער אַ מעשׂה וועגען אַ קרומען און אָרימען בחור, וואָס איז כּל ימיו געווען אַן אונטער־שמש נישט נאָר אין קלויז, נאָר אויך בײַ אַלע יודענעס; אַ דערשלאָגענער שטומער בחור, וואָס איז שטיל געשטאָרבען, ווי ער האָט שטיל געלעבט, און אין גן־עדן איז ער געוואָרען בײַ דוד המלכ׳ן דאָס אויבערשטע פֿון שטייסעל. און דער מעשׂה־דערצעהלער הייסט זיך אַראָבנעמען אַ מוסר דערפֿון. און ווידער האָט ער דערהאָרכֿט אַ מעשׂה פֿון חורבֿן (אין „מנורת המאור“ איז דאָס אויך צו לייענען, מן הסתם), אַ מעשׂה פֿון מדרש, אַ צווייטע מעשׂה פֿון חורבֿן א. אַז. וו., וואָס טײַטשט אײַן צום סוף אַ פּסוק שטאַרק געשמאַק, טאַקע ווי אַ „פּעכֿאָטנער“ מגיד.

צווישען די „נײַע מעשׂיות“, וואָס ער האָט דערהאָרכֿט, געפֿינט איהר די מעשׂה מיט׳ן אורח, וואָס האָט אַמאָל בדעה געהאַט צו געבֿען זײַן טאַטען אַ שנעל אין נאָז. אַ מעשׂה נורא מיט אַ קאָוואַל (אַ שמיד), וואָס האָט פֿער׳סמ׳ט זײַן ווײַבֿ. איהר געפֿינט אויך אַ רמז׳ל אויף דער „סאַמאָאָבאָראָנע“ אין די פּאָגראָם־יאָהרען, וואו דער „האָרכֿער“ האָט דערהאָרכֿט „דבֿורה׳ס הספּד“, ווען מען האָט מקבֿר געווען איהר זוהן. די פּשוט׳ע יודענע האָט געזאָגט: „איך בין די מוטער פֿון דעם דער׳הרג׳עטען, וואָס איהר בעגראָבט אַצינד, איך האָב איהם געשיקט (!) צו אײַך. איך וויל נישט וויינען, וואָס

גאָט האָט מיר צוגענומען מײַן זוהן. קיינער (!) האָט איהם נישט צוגענומען. איך האָב איהם אַליין (!) געגעבען. דאָס האַרץ האָט מיר געזאָגט, אַז ער וועט נישט קומען אַ לעבעדיגער, אָבער איך האָב איהם געשיקט, ער זאָל זײַן מיט אײַך און ער זאָל שטאַרבען פאַר אײַך (!)".

פריץ, אַש, נאָמבערג! איהר, פערבלאָנדזשעטע שעפעלעך, אָט וואָס מען דערהאָרכֿט, ווען מען וויל נישט געבען קיין ליטעראַטור, נאָר די פאָלקס־נשמה אין איהר פאָלקס־שפּראַך. שעמט זיך אין אײַער ווײַטען האַלז, וואָס איהר האָט אַזוינס קיינמאָל נישט דערהאָרכֿט!

מילא, בערדיטשעווסקי אַרבייט כּלומרשט לויט'ן רעצעפּט זײַנעם, אָבער צי גיט זיך איהם אויך אײַן געניי זיך צוצוהאָרכֿען? אפשר האָט זײַן אויער נישט קיין אַבסאָלוטע שמיעה, אין האָט אָפטמאָל טעות'ן, ווען ער נעמט זיך צו זײַן קאָפּיר־אַרבייט, אָדער צו דעם נאָכבאַמקענען? צי איז זײַן שפּראַך טאַקע די אמת־יודישע?

למשל, אין דער ערשטער מעשה געפינען מיר, אַז דער פרומער יוד, בײַ וועמען עס האָבען זיך נישט געהאַלטען קיין קינדער, איז אַוועק אַן עצה פרעגען... בײַ וועמען מיינט איהר? בײַם רבּי'ן, בײַ אַ גוטען יודען, בײַם רבֿ אפשר, בײַם פרוש, בײַם גרויסען בעל־תּשובֿה? האָט איהר נישט געטראָפען. ער איז אַוועק צום חוזה. יאָ, יאָ, צום הוזה. פערשטעהט איהר מיך, לויט בערדיטשעווסקי'ן, איז מן הכּתם „חוזה" דאָס פאָלקסטימליכסטע וואָרט, מען וואַרפט זיך דערמיט אַרום, ווי מיט שטעכֿעלקעס תשעה־באָבֿ.

און ווײַטער: זײַן פרומער העלד בעט בײַ גאָט: „ער זאָל איהם העלפען אויסגלײַכֿען איטליכֿס קנייטשעל". רעדענדיג וועגען אונטער־שמש אין אינטערגעהאָרכֿטען יודיש, זאָגט ער: „די נעגעל זײַנען (בײַ איהם) פערגעלבט און קינמאָל נישט גערייניגט, און די הויט זײַנע איז האַרט און געדראָלען, ווי אַ ריבאײַזען", זײַן גדי „פוצט דעם הענג־לײַכֿטער און נעהמט אַרויס דעם פערגרינטען חלבֿ". דער פשוט'ער דערצעהלער זאָגט: „אַ מענש, וואָס האָט קיינמאָל נישט געגעסען רעכֿטס". און ווײַטער: „זיי האָבען געביסען די שענע רויטע עפּעל, וואָס פון

זיי האָט געשפּריצט דער זאַפּט". אָדער: „ער האָט דאָך כּאָרט געדיענט דעם כּלל און דעם פּרט אַלע זיינע יאָהר".

אַזעלכע אויסדרוקען, ווי „ס'האָט איהם געוויינט אין האַר־צען", „מענשען, וואָס האָבען ליב געהאַט די שענקייט און זיינען טאַקע דערין גרויס", „מתתיהו און זיין ווייב האָבען זעהר שטאַרק געהאַלטען פון יודישקייט (אין צייט פון חורבן), אין ביי זיי אין שטוב האָט מען נאָר גערעדט אויף לשון קודש" — „אין דער וועלט מוז זיין רעכט, פּלעגט זי זאָגען. קיינער טאָר נישט קרימען דעם אַנדערן אויף אַ האָר", זאָגט אַ 3000־יעהריגע אַלמנה פון מדרש דברים מיט דעם מויל פון פשוט'ן פאָלקס־ערצעהלער, — אַזעלכע דערהאָרכטע „נישט־ליטעראַרישע רייד" געפינט איהר אויף איטלי־כער זייט פון דעם, וואָס האָט זיך אַ הסכם געגעבען נאָר צו זיין דער געטרייער האָרכער. און אויף זייטעל 89 געפינען מיר עפּעס אַזאַ טשי־קאַווע זאַך, אַז איך מוז דאָס איבערגעבען וואָרט ביי וואָרט:

„אַז איך בין געווען אַ קליין יונגעל, האָט מיך דער טאַטע מיינער גענומען ביי ביידע אויערן און האָט מיך אַריינגעפיהרט אין די תורה הקדושה (ווי געפעלט אייך דער דאָזיגער „יודישער" זאַץ?) און האָט מיר געגעבען אַ ספר'ל, וואָס עס שטעהט אין דעם גע־שריבען פון גן־עדן התחתון מיט די גאָלדענע ברונעם (?), מיט די טייכען בוימאייל. עפּעס זאָגען מלאכים אַ מין שורה, וואָס עס איז גאָר נישט פאַר אַ ילוד איש. אַלץ, וואָס איך האָב היינט אין מיר, איך, אַ יוד אָהן באָרד און פּאות און ווייט וואו אין דער פרעמדע, צווישען עם אשר לא שמעתי את לשונו, קומט אַלץ פון דאָרט, פון דער מאַמען און פון דעם טאַטען, און וואָס זיי האָבען מיר אַלץ דערצעהלט... אַ הול־טאַי בין איך, אַז איך האָב דאָס אַוועקגעוואָרפען און בין געוואָרען אַ גוי..."*

V.

פון אַלע די געבראַכטע ווערטלעך און ציטאַטען זעהען מיר, ווי ווייט בערדיטשעווסקי'ס אויער איז מסוגל צו כאַפּען דעם שפּראַך־גייסט פון פאָלק, ווי ווייט זיין פיינע שמיעה איז זיך אָפט טועה. נאָר

* דער קורסיוו איז מיינער.—ב. מ.

דאָס וואָלט נאָך געווען אַ האַלבּ אומגליק, — ווי די דרוק־פעדער אין אַ נוצליכען און אינטערעסאַנטען בוך, — ווען די טעות'ן וואָלטען זיך נישט גענומען פון אַ טיפערן קוואַל.

בערדיטשעווסקי, שרייבענדיג, לויט זיין רעצעפּט נאָך, יודיש, בעמערקט נישט, אַז נישט ער דערהאָרכט די פאָלקס־שפּראַך, נאָר אַז ער מישט זי איבער.

ער איז, איבער זיין רעצעפּט, נישט דער פּאָעט, דער קינסטלער, נאָר דער געוועהנליכער אַקטיאָר, וואָס פּרובּט נאָכמאַכען.

דער פּאָעט לעבט זיך געוועהנליך איין מיט לייב און זעל אין דער נשמה פון אַ פאָלקס־טיפּ, ווערט אַליין פליש פון זיין פליש און ביין פון זיין ביין און, נישט טראַכטענדיג און נישט האָבענדיג קיין שום רעצעפּטען, רעדט ער ממילא אינסטינקטיוו מיט דער שפּראַך פון דעם דורכגעלעבטען פאָלקס־טיפּ, מיט אַלע זיינע קנייטשעלעך, מיט דעם גאַנצען ריטם פון זיין זעל. דער מיטעלער אַקטיאָר אָבער קלערט נאָר, ווי נאָכצומאַכען, ווי זיך אויסערליך צוצופּאַסען צו דעם טיפּ, וואָס ער דאַרף היינט פאָרשטעלן. דער מיטעלער אַקטיאָר איז אַן איבערמישער, ער איז קיינמאָל נישט דער עכטער, ער איז שטענדיג אַ קאָמעדיאַנט.

אום קלערער צו פערשטעהן דעם חילוק, זאָל דער לעזער טאַקע נעמען פּרצ'ס „פאָלקסטימליכע געשיכטען" אָדער די „רבּ אבּא'ס" פון אָנכי אין די „כּתבים" פון בערדיטשעווסקי. אין אַלע פּרצ'ס מעשות, וואָס האָבען אַזוי פערכאַפּט דעם לעזערס געמיט, לעבט אין איינציגער טיפּ, רבּ יוחנן, למשל. דער מענש פּרץ ווערט איינגאַנצען צעשמאָלצען אין דער נשמה פון רבּ יוחנן. דאָס אייגענע איז מיט די רבּ אבּא'ס. אנכי, אַלס מענש, עקזיסטירט נישט. בעת מיר לייענען רבּ אבּא'ס מאָנאָלאָגען, שטעהט פאַר אונז אין איינציגער רבּ אַבּא מיט אַלע זיינע גייסטיגע קנייטשען. ביי בערדיטשעווסקי'ן איז דאָס גאָר אַנדערש. אין ערגי'ץ האָבען מיר נישט קיין פּאָעטיש דורכגעלעבטען פאָלקס־טיפּ, כאָטש אַלע דערצעהלער פון דער „מעשה נורא" זיינען כלומרשט פאָלקס־מענשען, נאָר אַזוינע, וואָס האָבען נישט קיין כאַראַקטעריסטיש פּנים, אַזוינע, וואָס זיינען גראָה, ווי דער זאַמד, גראָה ווי אַ פּראָטאָקאָל פון אַ געריכט. קיינער פון זיי האָט נישט זיין אייגענע נשמה, זיין אייגען

פֿערהעלטעניש צום לעבען, ווי מיר זעהען דאָס ביי פּרץ׳ן אין ביי אָנכי. זיי זיינען גראָבע נאַטוראַליסטישע קאָפּירונגען אָהן אַ שום פּאָעטישער אַרבייט, אפשר מיט אַ ביסעל סענטימענטאַליטעט. און צום קלערסטען בעווייזט דאָס, ווען מען זעהט מיט אַמאָל „דעם יודען אָהן באָרד און פּאות אין אַ לאַנד צווישען „עם לא ידע את לשונו“ אַרויסשפּרינגען מיט אַמאָל אין דעם ספּור המעשׂה. סיי „דער יוד אָהן באָרד און פּאות“, סיי דער יוד, וואָס דערצעהלט די מעשׂה, וואו דער „חוזה“ שפּילט אַזאַ ראָלע, סיי דער קאָוואַל, וואָס פֿערסמ׳ט זיין ווייב — אַלע, אַלע רעדען זיי איין לשון, אַלע מישען איבער דעם טייטש-חומש, תּחינות און פֿערשיידענע פּראָווינציאַליזמען, וואָס עס געדענקט נאָך בערדיטשעווסקי פֿון זיין קינדהייט אָן.

אָדער אַלגעמיינער געאָנט: פּרץ, אָנכי, שלום-עליכם א. אַז. וו. ווערען בעצויבערט ביון מאַרך פֿון זייערע ביינער מיט אַ קאָלעקטיווען פֿאָלקס-טיפּ. בערדיטשעווסקי׳ן אָבער האָט זיך נאָר צייטענווייז פֿערוואָלט נאָכצומאַכען אַ יודען, וואָס עס איז פֿאַר אַ יודען פֿון פּשוט׳ן המון. און אַזוי ווי בערדיטשעווסקי איז שוין 25 יאָהר נישט קיין היגער, און אַזוי ווי דער חיים, יענקעל, בער א. אַז. וו. לעבען ביי איהם אין זיין זכּרון, ווי אַ בלאַסע געשטאַלט, — איז ער זיך אָפּט טועה אין זיין אַקטיאָרסקען שטיק, ווי מיר זעהען דאָס צום קלערסטען אין זיין מעשׂה „וועלט מיט וועלטעלעך“, וואָס מיר האָבען שוין ציטירט אין וואו אַ יוד „אָהן באָרד און פּאות“ פֿערשטעלט זיך מיט אַמאָל אין „אַ בחור אַ צדקניות“.

דאָס לעצטע ווערטעל האָב איך נישט צופֿעליג אויפֿגעשריבען. איך וויל דערמיט בכלל געבען אַ כאַראַקטעריסטיק פֿון אַן איבערמישער, וואָס גיט תּמיד אַזאַ מיש-מאַש, ווי „אַ בחור אַ צדקניות“, און קאָן זעלטען-ווען געבען אַ ריכטיגען טיפּ.

נאָך די אַלע רייד איז קלאָר, פֿאַרוואָס איך האַלט די „כּתבים“ פֿון בערדיטשעווסקי פֿאַר אַ בוך, וואָס האָט קיין שום ווערט נישט. נישט ס׳איז קיין „בחור“, נישט ס׳איז קיין „צדקניות“, און ס׳איז קלאָר, פֿאַרוואָס עס האָט מיך אַריינגעבראַכט אין פֿערדראָס מיין

קאָלעגע אין „נאָווי וואָסכאָד" מיט זײַן נישט פּאָרזיכטיגער רעצענזיע וועגן אײגענעם בוך.

לסוף מוז איך נאָך אײן זאַך פֿרעגן ד"ר בערדיטשעווסקי.

ווי פּאַסט דאָס, לויט זײַן קוק נאָך אויף יודיש און העב־רעאיש, וואָס אונטערשיידען זיך פֿון אַנאַנד כּרחוק מזרח ממערב, צו געבן דאָס אײגענע אין יודיש ווי אין העברעאיש, צו טון דאָס אײגענע, וואָס ער טאַדעלט אַזוי בײַ פּרץ און נאָמבערג, ווי למשל, די „מעשה פֿון חורבן", וואָס איז פֿריהער געדרוקט געווען אין העברעאיש אין „הבוקר"?

פֿאַר מיר איז דאָס אײגענטליך ניט קשה. איך ווײס שוין פֿון לאַנג אָן, אַז רעצעפּטען שרײַבט מען פֿאַר פּאַציענטען. די דאָק־טוירים נוצען זײ נישט. אָבער פֿונדעסטוועגן אויסזאָגן פֿון תּדר, זיך בלויז שטעלן — דאָס טוט נישט קײן אײן דאָקטאָר.

אָבער דאָס בעריהרט שוין גאָר אַן אַנדער טעמע, און מײַן אויפֿגאַבע איז געווען צו ווײַזען, ווי בערדיטשעווסקי שרײַבט יודיש.

ווי הויך עס זאָל נישט זײַן מײַן אַכטונג צו בערדיטשעווסקי דעם העברעער — מוז איך פֿאָרט זאָגן, אַז אין יודיש איז ער, זאָל ער מיר מוחל זײַן, אַ קלײנער שיסער. און שולדיג דערין איז נישט זײַן קינסטלער־נשמה, ווי דער אויסגעטראַכטער רעצעפּט, לויט וועלכען „כּל נתינה עצמית (אין יודישען) מביא להשחתת השפה", לויט וועלכען מען מעג זײַן אַ קינסטלער נאָר אין העברעאיש און אין יודיש" נאָר אַ קאָפּיסט, אַ גראַמאַפֿאָן־פּלאַסטינקע, אַ נאָכ־פּלאַפּלער, אַן איבערמישער א. אַז. וו.

דער יודישער טעאטער.

(קריטיק און א פארשלאג).

I

„היינט איז פורים, מארגען איז אויס —
גיט מיר א גראשען אוןווארפט מיך ארויס“,

אזוי פלעגט אמאל זינגען דער פורים־שפילער, וואס איז נעקי־מען אין מיטען די לאקשען מהנה זיין די קינדערלעך פון שטאטישען פיינעם בעל־הבית...

טעאטער ביי יודען איז אויך אזא מין פורים־שפילעריי, וואס האט נאר אן אויג פאר'ן „גראשען“ און א גאנץ קליינע שייכות צו קונסט.

רייסט אב דער פורים־שפילער די קינדער פון הייסע טעלער לאקשען און שפרייזט זיך דורך מיט א פאפירענעם שווערד אי־בער'ן עס־שטוב, — פאטשען די פרעהליכע, אויפגערעגטע „צוציק־לעך“ אין די הענטלעך און האבען אמת הנאה. די דערוואקסענע, דער בעל־הבית, זיין ווייב און די מומעס, האבען נאר א פוליטישען שמייכעל פאר דעם פורים־שפילער. עס איז שווער צו זאגען: צי האבען זיי אליין פערגעניגען פונ'ם גל'ית הפלשתי און אסתר המלכה מיט'ן קנופ, אדער זייער שמייכעל איז נאר דער אבשיין, דער אבשלאג פון דער קינדערשער פרעהליכקייט?

א יודישער טעאטער איז אויך א מאגנעט פאר די פאלקס־מאסען, — פאר די גרויסע קינדער פון איטליכען פאלק, וואס געני־סען אסתר המלכה'ס קנופ מיט גרויס תמימות און מיט גרויס הנאה. ווען איהר זעהט אבער די אינטעליגענץ פון פאלק שמייכלען דער־ביי — איז ביי איהר דער שמייכעל נישט אזוי איינפאך. אויך ביי

איהר איז דאָס על פּי רוב גיכער אַן אָבשלאָג, אַן אָבשײַן פון איהר ליבע צום פאָלק, אײדער פון איהר גרויסער ליבע צום יודישען טעאַטער. „זאָל זיך דאָס קינד פערװײַלען, אַבי דאָס זאָל נאָר נישט װײנען“.

זאָל דאָס פאָלק, װאָס איז אַזוי נישט גליקליך, װאָס איז אַזוי אויסגעמאַטערט פון דער עקאָנאָמישער נויט, פּאָליטישער רעכטלאָזיגקײַט א. אַז. װ. — זאָל עס זיך פערװײַלען, אַבי עס זאָל פערגעסען אַ מינוט די אײגענע לעבענסענגשאַפט. פאַר אינז, פאַר דער פאָלקס-אינטעליגענץ, איז דאָס נישט קײן פערװײַלונג. פערקעהרט, עס איז אָפט אַ שטיקעל עגמת-נפש, און שטענדיג איז דאָס אַ פּאַטש אין פּנים אונזער עסטעטישען מענשען, עפּיס אַװינס, װאָס צערײצט שטענדיג אונזער געװעהנליכען טעאַטער-געשמאַק.

אין דער קאָמפּאַניע פון די לאָקשען-עסערס זיצט זיך אַ יונגער-מאַן, אַ זוהן פון אַ בעל-הבית, װאָס האָט שוין גענאַשט אײראָפּע, װײס שוין צו געניסען אַ פאָלקס-ליד, איז שוין דערגאַנגען די װיכטיגקײַט פאַר׳ן איטאַליענישען טעאַטער פון דעם אַמאָליגען פּאָלישינעל און אַרלעקין (אַזױנע איטאַליענישע פּורים-שפּילער), װאָס האָט שוין אַ חוש צו זעהן אין „בלוטסטראָפּען“ פון אײ די קומענדיגע הינדעלע, װאָס האָט זיך שוין אויסגעלערנט צו פערבינדען זײַנע דמיונות און מחשבות, טאַנצענדיג מיט לײַכטע געדאַנקען-פּיסלעך צװישען אַ נישטיגער פערגאַנגענהײַט מיט אַ „בלוטסטראָפּען“ אין װײַסליכען קלעפּעדיגען שלײם און אַ װײַטער צוקונפט, װען די הינדעלע װעט שוין אַלײן פּיקען מיט אַ ליבען הן די צעװאָרפענע קערנדלעך; ער קוקט אויף די פּורים-שפּילער מיט פער׳חלומ׳טע בליקען, און פליהענדיגע רויטע שאָטענס בעלײַכטען זײַן פערטראַכטען פּנים. ער שמײכעלט נישט, ער זעהט אַפילו נישט די התפעלות פון די קינדער. אין זײַן דמיון מאָלט זיך אַ בילד פון אַ קומענדיגען יודישען טעאַטער, פון אַ קומענדיגער קונסט, װאו עס װעלען װערען געשאַפען די גרויסע יודישע כאַראַקטערען, די רײנע און די פערפּלאָנטערטע, די טראַגישע און די קאָמישע, די יודישע פרוי, די יודישע מײדעל, די יודישע ליבע און די יודישע שנאה א. אַז. װ.

דעם דאָזיגען יודישען יונגען-מאַן קענט איהר אָפט בעגעג-

גען אין אַ יודישען טעאַטער, וואו ער אַכט נישט אויף די סורטינ־גענע לאַטעם און דער סאַושע אויף דעם אַרטיסטס פּנים, זעהט אויך נישט די ברייטשמייכעלדיגע פּנימ'ער פון די גרויסע קינדער, וואָס סמאַקעווען זיך מיט'ן ליִדעל: „לעולם תקוה, אַז מען גיט, פּיק — איך“, בעמערקט אַפילו נישט, אַז דער פּורים־שפּיל'ער, — טפוי, דער אַרטיסט — שפּילט די ראָלע פון אַ יודישען משרת אין אַ פאַבריק פון אַ קליינרוסישען פּאַראָבאָק—קורץ, זיין בליק בעמערקט נישט די אַלע סתירות, וואָס טוען אָן אַזוי אָפט עגמת־נפש דעם געוועהנליכען אינטעליגענט.

זיין מח איז אינגאַנצען איינגעטאָן אין דעם געדאַנק, אַז פון איטליכען „בלוטסטראָפּען“ קריכט אַרויס אַ הינדעלע, און ער האָט טאַקע אמת הנאה, וואָס דער הייִנטיגער אַרטיסט בענוצט די סורטינ־גענע לאַטע, אַקוראַט ווי אַמאָל דער פּאַלישיגעל אין איטאַליען; וואָס ער זעהט דאָס אייגענע אין אַ יודישען טעאַטער, וואָס פאַר עטליכע הונדערט יאָהר איז דאָס געווען ביי אַלע פעלקער, ווען עס האָט זיך אָנגעהויבען אויספּיקען אַ טעאַטער און אַ ביהנען־קונסט.

ער געניסט דעם טעאַטער מיט דער אונטערשלאַק אַרויס, ער ציהט אָן אויף זיך דעם יודישען טעאַטער, ווי אַ קאַפּאָטע איין דער פערקעהרטער זייט. גראָד דאָס, וואָס אַן אַנדערן שטויסט אָב אין אַ יודישען טעאַטער, — וועקט אויף אין איהם די זיסטע האָפענונגען. וואָס דער שליים איז קלעפּעדיגער, וואָס דער בלוטס־טראָפּען איז בולט'ער — אַלץ מעהר הנאה האָט ער.

ער איז אפשר דער איינציגער טעאַטער־גאַסט פון דער יודישער אינטעליגענץ, וואָס געהט אין טעאַטער צוליב זיין אייגענעם גייס־טיגען פערגעניגען. ער איז דער פיינער עסטעט (נישט די קינסט־לער־נשמה), וואָס שמאַקטשעט אויס אויך פון דער מיאוסקייט אַ ביסעל שענקייט, דורכדעם, וואָס ער בעגיסט זי מיט'ן געשמאַ־קען יויך פון היסטאָרישע פערגלייכענישען און מיט צוקונפט־פּלע־נער.

צו אָפט אָבער קאָן אַן עכטער עסטעט זיך נישט איבער'חזר'ן. דער עסטעט האָט נישט ליב צו געניסען איין איינציגען מאכל אַלע טאָג. אום ווי געהעריג צו געניסען דעם יודישען טעאַטער, מוז ער, ווייניגסטענס, אַ האַלב יאָהר נאָכאַנאַנד געהן אין אַ גוטען מאָ־

דערנעם טעאַטער, מוז ער זיך חדשים־לאַנג זעטיגען מיט גוטער קונסט.

ער איז אַפילו דער ריכטיגער טעאַטער־בעזוכער פון אַ יודישען טעאַטער, אָבער לויט זיין טבע נאָך, איז ער דאָרט זעהר אַ זעלטע־נער גאַסט.

אין מיטען די רייד פון דודין (די פורים־שפילער האָבען גע־שפילט אַחשורוש־שפיל), בעת ער האָט גרויסאַרטיג און וואַילעריש געזונגען:

דער אַבראַם, דער אַבראַם דער וואַר איין גאָטספורכטיגער מאַן. דערום האַט ער, דערום האַט ער פיל מצות געטאָן טהאַן, — עפענט זיך אויף די טיר פון עס־שטוב, און עס קומט אַריין אַ יונגער פּלימעניק פון בעל־הבית, וואָס לערנט טעאַטער־קונסט אין אַ דראַמאַטישער שול אין דייטשלאַנד (עס געפינען זיך איצט ביי יודען אַזוינע משוגעים...). ער ווייס אויך פון אַלע די דאָזיגע שמאָכטעס, ווי פאָלקלאָר, פּרימיטיווע טעאַטער־קונסט און נאָך אַזוינע היסטאָרישע קלייניגקייטען, אָבער ער איז נישט דער ע ס־ט ע ט, נאָר דער ק י נ ס ט ל ע ר. י ע נ ע ר איז אַ גרויסער מומחה צ ו ג ע נ י ס ע ן פרעמדע קונסט; אַליין איז ער נישט בכח עפּעס צו שאַפען אייגענס. ד ע ר אָבער שאַפט דעם מאַטעריאַל, פון וואָס דער עסטעט שמאָקטשעט אוים פאַר זיך אַ זיסען טראָפען. דער עסטעט נעמט דאָס לעבען אַזוי ווי עס איז, קעהרט זיך אָב פון זיינע מיאוס'ע גרימאַסען, ווען זיי פערדאַרבען זיין גוטען געשמאַק, אָדער ווען ער האָט נישט די מעגליכקייט צו בענוצען די ביטערע גרימאַסען אַלס אַ רייצענדיגען געווירץ פאַר זיינע צו זיסליכע קונסט־און לעבענס־איינדרוקען. דער עכטער קינסטלער, פערקעהרט, איז אַן אומרוהיגע נאַטור. ער קאָן נישט זעהן קיין שטיק מאַרמאָר, אַז ער זאָל דערפון נישט מאַכען עפּעס אַ סטאַטוע. ער מאַכט פון מיאוס'ען, גראָהען לייווענט עפּעס אַזוינס, וואָס שטראַלט אין שענע פאַרבען און וואָס גיט אונז דעם דמיון פון אַ שענערער, אַ בעסערער וועלט, פון אַ טיפערער, אַ טראַגישערער, ווי מיר זעהען דאָס אַלע טאָג אין גאַס.

דער עסטעט האָט נאָך קיינמאָל נישט געמאַכט, חלילה, קיין אומאָרדנונג אין דער סביבה, וואו ער פערברענגט אַ געגנעם, מיט

געשמאַק זײַן צײַט. ער איז דער פײַנשמעקער, דער ווײַדענער יונגערמאַנטשיק, וואָס רירט אַפילו אַ פליג נישט אָן אויף דער וואַנט. ער האָט נישט קיין שונאים און אין פילאָסאָפישער בעציהונג צום צום לעבען איז ער אַ ביסעל סקעפּטיש, אַ ביסעל אַפּיקורסות'דיג, נאָר אַלץ אין מאָס.

דער קינסטלער, פערקערט, איז אַ ווילדע בריאה, ממש אַ שד. וואו ער שטעקט נאָר אַרײַן די נאָז, מאַכט ער עפּעס אַן איבערקערעניש, צעוואַרפט ער מיט אַן אומגעדולדיגער האַנט דעם סדר פון דער קלײנער וועלטיל, וואו ער האָט געהאַט דעם מזל געבוירען צו ווערען. אויך ער געניסט דאָס לעבען, נאָר גאָר אויף אַן אַנדער אופן — פיל טיפער, פיל האַרבער, אַן איפגערעגטער, אַ פערביטערטער, אַ בעגײַסטערטער, אַ לײַדענשאַפטליך-פערליבטער, אַ פערצווייפעלטער און אַ ווילד-שטאָלצער.

די פורים-שפילער האָבען אַרויסגערופען דעם גאַנצען עקעל פון זײַן האַרצען צו דער מיאוס'קײַט ווײַטער. בײַ אַחשורוש'ן מיט'ן קנופּ האָט ער פּשוט אַראָפּגעריסען די טיכעל און אַנטפּלעקט איהר מאַנסבילשען קאָפּ מיט די שענע געדיכטע שוואַרצע האָר פון אַ יונגען חתן-בחור. דעם גרויסען גלית'ן האָט ער פּשוט אַרויסגעשטעקט די צונג און הודן מיט זײַן גרילצעדיגען קול'כיל האָט ער אַרײַנגערוקט אין מיל אַ פולען קאָכלעפיל מיט לאָקשען און צוויי פּיאַטאַקעס אין זײַן ציצען-העמדיל. פלוצלינג האָט ער דערהערט די שטים פון דעם סטאַפּעט, און ער איז אַרײַן אין אַ שטאַרקער התפעלות. דאָס איז געווען אַ משורר פון חזן, און זײַן קול'כיל האָט זיך ממש צעגאָסען אין די גלידער. און דער קינסטלער האָט בעגײַסטערט איהם אַ קוש געטאָן אין די ליפּען מיט די צעגעקלעפּטע וואָנסעס.

אויך דער דאָזיגער קינסטלער קומט אַ מאָל אַרײַן אין אַ יודישען טעאַטער. אָבער איך ווינש קײנעם נישט צו זיצען אין זײַן הויט.

גאָט מײַנער, ווי בערבייזט ער איז, וואָס פאַר אַן עקעל עס שפּאַרט פון זײַן פּנים! וואָס פאַר אַ צאָרן, וואָס פאַר אַ ביטערקײַט שפּירט זיך אין זײַן אומגעדולדיגען זיצען אויף זײַן פּלאַץ! און ער'שט אַן אמת'ער צער לײַכט אַרויס פון זײַנע דענערווירטע בלי-

קען, ווען ער הערט אין דעם „פורים־שפיל“ די קורצע טענער פון אן עכטען טאלענט.

ער איז אויך נישט קיין אפטער איינגעהער אין טעאטער. דער יודישער טעאטער פערשאפט איהם א סך מעהר עגמת־נפש, ווי דעם בעל־הבית׳ישען אינטעליגענט. נישט זיין געשמאק ווערט דא בעליידיגט, נאר עס קלאגט א געפיהל, וואס טעניעט: דא איז דער קבר פאר איטליכען טאלענט, פאר יעדען, וואס האט אין זיך עפעס און מוז דאס דערטרינקען אין א קלעפיגען שליים, אין א שיטערער בלאטע. און טיילמאלס ווען ער געהט אוועק נאכ׳ן ערשטען אקט, איז ער מקנא דעם עסטעט, דעם פיינשמעקער, וואס געניסט אמאל אויך דעם ריח פון א פערוועלקטער גוסס׳דיגער בלום.

פיר הויפט־בעציהונגען זיינען דא צום יודישען טעאטער: די בעציהונג פון די פאלקסמאסען, פון בעל־הבית׳ישען אינטעליגענט, פונ׳ם עסטעט־פיינשמעקער, וואס טוט אן די קאפאטע קאפויר, און פון קינסטלער.

עס פעהלט די פינפטע בעציהונג, — די, וואס זאל געבען די מעגליכקייט צו נעמען דעם יודישען טעאטער אין הער טאפעלטער בעציהונג פון קינסטלער־עסטעטיקער צוזאמען.

II

אין פאריגען קאפיטעל האבען מיר געפרובט סימבאליש פארצושטעלען דאס גאנצע פובליקום, וואס מאכט פול א יודישען טעאטער. די גרויסע מאסען פון פאלק האבען אן אייגענעם טעאטער, האבען דאס, וואס זיי פערלאנגען, געפינען אין איהם די פערוויילונג, און אפשר אויך די לעבענס־אנשויאונג, וואס פאסט פאר זייער אינעווייניגסטען גייסטיגען לעבען. חוץ די מאסען, האט קיינער נישט צום יודישען טעאטער אזא בעציהונג, וואס זאל איהם געבען דאס מאראלישע רעכט זיך אריינצומישען, דאס צו איבעראנדערשען לויט זיין געשמאק נאך. די מיטעלערע אינטעליגענץ, וואס קלאגט זיך אזוי שטארק, איפ׳ן יודישען טעאטער. איז געגליכען צו יענעם לאנגווייליגען ציוויליסטען, וואס האט זיך אנגעקוקט אין אייראפע אלערליי מוזייען און ברענגט מיט אהיים א פעראכטונג צו דעם אייגענעם היימישען מוזי: „וואס קאן מען

שוין דאָ זעהן נאָך בערלין?" דער עסטעטיקער — שוין דער העכערער אינטעליגענט, — בעטראַכט דעם יודישען טעאַטער אַלס אַ שטיקעל קוריאָז, אַלס אַ בריה פון אַ חיה, וואָס האָט געלעבט פאַר'ן מבול. און ווי אַן עכטער עסטעטיקער, קאָן ער אַמאָל הנאה האָבען אויך פון אַ מאַמאָנט-שאַרבען אָדער פון אַ מיאוס'ער ליאַלקע, וואָס מיט איהר שפּילט זיך אַ קינד פון אַ פאָלקסשטאַם אין זיין ערשטער נישט-ציוויליזירטער צייט. דער יודישער קינסטלער ווידער איז שוין פערשטאָכען פון דער איראָפּעאישער קונסט, איז שוין נישט קיין גאַנצער פאָלקס-מענש, אַז ער זאָל וועלען זיין רעוואָלוציאָנירענדיגען גייסט מקריב זיין פאַר'ן יודישען טעאַטער. דער עסטעטיקער-קינסטלער איז נאָך אָבער ביי אונז נישט געבוירען. איך מיין, מיר האָבען נאָך נישט דעם יודישען פיינגעבילדעטען רייכען מעצענאַט, וואָס איז צוגלייך עסטעטיש און זיינע געפיהלען, צוגלייך נאָהענט צו די קוואַלען פון דער פאָלקס-נשמה און צוגלייך קינסטלעריש געניט, כדי זיך אַרומצורינגלען מיט עכטע קינסטלער און אינאיינעם מיט זיי אָנצוהייבען צו מאַכען אַן איבערקעהרעניש אין יודישען טעאַטער-לעבען.

מיר זעהען, אַז דער יודישער טעאַטער האָט דורכגעמאַכט אין משך פון די לעצטע צעהן יאָהרען אַ גאַנצע ענטוויקלונג, איז געגאַנגען אַזאַ וועג, וואָס איז צום ווענינסטען דער וועג, וואָס וועגען איהם האָט געקלערט די מיטעלע געבילדעטע יודישע אינטעליגענץ.

נאָהענט פאַר די רעוואָלוציאָנס-יאָהרען און עטליכע יאָהר שפּעטער איז דער יודישער טעאַטער געווען אַ דראַמאַטישער טעאַטער. י. גאָרדין איז געווען דער דראַמאַטורג, וואָס האָט איהם געגעבען אַ רעפּערטואַר. דערנאָך איז דער טעאַטער געוואָרען עפּעס אַגעמיש פון פאַרס, קאָמיק, גראָטעסקע שפּרונגען מיט מוזיק, לידער און טענץ, און „דאָס פּינטעלע יוד" איז געווען דער רעפּערטואַר, וואָס מיט איהם האָט דאָס פאָלק זיך מורא'דיג געשמאַקעוועט.

דערנאָך איז געקומען דער אַמעריקאַנער „בלאָף", און די אַמעריקאַנער „גדולי" פון די „מיוזיק-האָלס" און האָבען פערטריבען „דאָס פּינטעלע יוד" צוליב „דעם ווייבס מאַן" און „דער אַמעריקאַנערין".

וואָס האָבען נישט ווייניגער געצויגען, ווי אַמאָל גאָרדין און דערנאָך לאַטיינער.

איצט האָט זיך דער יודישער טעאַטער גענומען פאַר דער איראָפּעאישער אָפּערעטע, ווי „עווא", „שושנה די צנועה", „ציגיינער־ליבע", „דאָקטאָר זייבענבלאָז" און אַז. וו., פערטרייבען דעם אַמעריקאַנער „באָ", ווי אַמאָל גאָרדינ'ען — און עס קאָן זיך ווידער נישט בעקלאָגען אויף דער גלייכגילטיגקייט פון גרויסען פובליקום.

לויט דער מיינונג פון דער אינטעליגענץ, האָט געמעגט קימען נאָך גאָרדינ'ען אַ בעסער'ער דראַמאַטישער רעפּערטואַר. — לאָזט זיך גאָר אויס, אַז דאָס פובליקום איז אַ צייט לאַנג צוריק געגאַנגען צו לאַטיינער'ן און דערנאָך זיך אויפגעהויבען צו דער געשמאַקפולערער, איראָפּעאישער אָפּערעטע, אָבער לחלוטין נישט גענומען ווייטער שפּינען דעם דראַמאַטישען באָדעם פון יעקב גאָרדין.

צי בעווייזט דאָס אפשר נישט, אַז די געשמאַק־ענטוויקלונג (?!) פון גרויסען פובליקום האָט גאָר לחלוטין אַנדערע געזעצען, ווי די ביי דער אינטעליגענץ?

בעת די אינטעליגענץ, וואָס איז בכלל ווייניגער נאַטירליך און פריש אין אירע אינסטינקטען — איז שטענדיג ערנסט (ווייניגסטענס אין די ווילענס־פאָדערונגען, נישט אַלע מאָל אין מעשים), איז דאָס פאָלק, וואָס האָט פאַקטיש די קלענסטע מאַכט נאָך דערווייל, נאָר ערנסט דאַן, ווען עס האַנדעלט זיך אום די נאָהענטסטע פראַגען וועגען פרנסה, חיונה, קינדער־ערציהונג, היסטאָרישע פאָלקס־מנהגים, טראַדיציעס און אַז. וו. דאָס פאָלק נעמט קיינמאָל נישט ערנסט די קונסט, ווייל די קונסט איז פאַר איהם נאָר אַ פערווייַלונג, נאָר אַ קורצע צעשטרייאונג אין דעם ענגען טרויעריגען לעבען. ערנסט ווערט דאָס פאָלק נאָר אין געוויסע היסטאָרישע מאָמענטען, ווען עס הויבען זיך אָן צו שאָקלען אַבער זיין געדולדיגען קאַרק די פעסטונגען, וואָס בויגען עס צו דער ערד. אין די רעוואָלוציאָנס־צייטען איז אויך דער טעאַטער געווען ביי די מאַסען עפּעס אַזוינס, וואו עס האָט ניט געזוכט קיין פערווייַלונג, נאָר עפּיס אַ העכערס, אַ טיפערס, עפּיס אַזוינס, וואָס זאָל איהם ווייזען דאָס לעבען נישט אַלס שפּיל, נאָר אַלס אַן

ערנסטע טראַגעדיע אָדער דראַמע, וואָס קאָן פון איהם אַמאָל איבער־געאַנדערשט ווערען.

ווײַבאַלד אָבער די גרויסע היסטאָרישע צייט מיט איהרע האָפענונגען איז פאַרביי אָהן אַ שום דערלייכטערונג פאַר'ן פאָלקס־קארק, — איז דאָס פובליקום געוואָרען ווידער דאָס, וואָס אַמאָל, איז ווידער געקומען די אַלטע אינסטינקטיוו־נאַטירליכע בעציהונג צום טעאַטער.

און אפשר איז אויך דאַן דער טעאַטער געווען מעהר אַ דראַמאַטישער, ווײַל, ווי איינער האָט זיך אַמאָל אויסגעדריקט עפּענטליך, די ראַדיקאַלע אינטעליגענץ איז געווען דאַן דער שטייגענער מדריך פון די אָרגאַניזירטע פעראיינען? ווײַל דאָס פאָלק, פול האָפנונגען, האָט דאַן בלינד געפאָלגט די פיהרער זיינע?

איצט אָבער, ווען דאָס גרויסע יודישע פובליקום איז ווידער ווי אַ שאָף, אָהן אַ פּאַסטוך — האָט עס אָנגעהויבען צו לעבען לויט זיין געוועהנליכען אַלטעגליכען געשמאַק, וואָס וויל נישט אין „קונסט" די ערנסטקייט, נאָר דעם שפּיל, לויט זיין גוסט נאָך, לויט זיינע שטאַרק ענטוויקעלטע מעלאָדראַמאַטישע אין גראָטעסק־ראָמאַנטישע נטיות.

נישט דער אינטעליגענט, נישט דער עסטעטיקער האָבען נישט געקענט טיפער אַרײַנדרינגען אין די געשמאַקס־נויגונגען פון גרויסען פובליקום. זיי האָבען נאָר דעם פובליקום אַ געוויסע צייט, ווען עס איז נוטה געווען צו הערען עפּעס ערנסטעס, געקאָנט געבען דאָס, צו וואָס עס האָט אַ ווײַלע אַ גוסט בעקומען. זיי האָבען אָבער נישט בכח געהאַט צו בעשאַפען אין פובליקום אַ נייע, פעסטע בעציהונג צום טעאַטער, וואָס וועגען איהם האָט גע'חלומ'ט דער יודישער אינטעליגענט.

דער יודישער טעאַטער איז אַ פאָלקס־טעאַטער. דאָס פאָלק האָט געגעבען איהם די אַקטיאָרען, דאָס פאָלק האַלט איהם אויס און מאַכט פול די פּלעצער אין איהם. עס האָט בעשאַפען אַ זאַך, וואָס פּאַסט שטענדיג צו זיין שטימונג, און עס געפינט דאָרט פאַר זיך אַ שטענדיגען גענוס. ווערט איהם דערעסען „דאָס פּינטעלע יוד", נעמט עס זיך פאַר אַן אַמעריקאַנער „בּאָי" אָדער פאַר אַן אָפּערעטע. עס בעשאַפט זיך שטענדיג זיין חלום, — אין

מיר דוכט זיך, אַז די אינטעליגענץ האָט נישט דאָס רעכט צו וועלען צווינגען דאָס פובליקום צו לעבען נאָך איהר געשמאַק, וואָרום זי, די אינטעליגענץ, קוקט אויף טעאַטער אפשר מיט אַ צו גרויסער ערנסטקייט און צו ווייניג ווי אויף אַ שענעם חלום, אויף אַ לייכטען שפיל פאַר די אויגען און די נערווען פון צושויער. איבעריגענס, די אינטעליגענץ קאָן נישט צווינגען דאָס פובליקום צו געניסען דאָס, וואָס עס לאַנגווייליגט איהם. אַן ערנסטער רעפּערטואַר גיט ליידיגע בענק, און דערווײַלע איז נאָך נישט פאַראַן ביי אונז דער מעצענאַט, וואָס זאָל וועלען צאָהלען פאַר ליידיגע פלעצער עטליכע צעהנדליג טויזענדער אַ יאָהר.

איבעריגענס, גלויב איך בכלל נישט, אַז דער גרעסטער רוב פון דער אמת'ער יודישער אינטעליגענץ גאַרט אַזוי נאָך אַן אייגענעם טעאַטער. שוין דאָס אַליין, וואָס זי שטופּט איהר נאָז אין אַ פאַרטיגען פאָלקס-טעאַטער און איז נישט בכח צו בעשאַפען אַן אייגענעם, מאַכט די גאַנצע געשרייען איהרע חשודי'ג. מיר דוכט זיך, אַז דאָס, וואָס דער מיטעלער יודישער אינטעליגענט קרימט זיך אַזוי און איז שטאַרק בעטריבט, וואָס „אַ פינטעלע יוד" מאַכט אַ פולע קאַסע — שטאַמט דאָס פון הויל'ער קנאה. ער קאָן נישט רוהיג צוזעהן, אַז עפּעס ווערט געמאַכט אָהן איהם, אַז דאָס פובליקום האָט עפּעס גאָר קיין חשק נישט צו האָבען אויף זיך אַ מדריך, אַז די שאָף ווילען עפּעס זיין אָהן אַ פאַסטוך. דען זאָגט, וואָס איהר ווילט, נאָר דער מיטעלער אינטעליגענט האַלט נאָך ווייט פון צו זיין אַן עכטער, ריינער דעמאָקראַט, וואָס שטעלט זיך אין האַרצען אויף איין טרעפּיל מיט די גרויסע מאַסען פון פאָלק. ער איז נאָך ניט אָבגעוועהנט פון דעם זיסען חלום, צו זיין אַ מדריך, אַ פיהרער, אַן עצה-געבער „דער פינסטער'ער מאַסע".

בכן, איז, דוכט זיך, קלאָר, אַז מיט מיינע בעמערקונגען איבערן יודישען טעאַטער האָב איך נישט בדעה צו רעדען צו די, וואָס ווילען איבעראַנדערשען דעם פאָלקס-טעאַטער, נאָר צו די, וואָס ווילען באמת האָבען אַן אייגענעם יודישען טעאַטער, לויט זייער געשמאַק לויט זייערע נטיות, לויט זייער גאַנצער פסיכאָלאָגיע.

III

צי איז דאָ אָבער בײַ אונז אַזאַ יודישע אינטעליגענץ, וואָס וויל האָבען אַן אייגענעם טעאַטער? אַודאי איז זי דאָ, נאָר זי איז אין אַזאַ קלײנער צאָהל, אַז עס וואָלט געווען פאַלש, ווען מיר וואָלטען פון איהר ערוואַרט די שאַפונג פון אַן אייגענער בּיהנע מיט אַן אייגענעם רעפּערטואַר.

דער קלײנער הײַפעל מענשען, וואָס האָט בּאמת אַ נאַטירליכען אינטערעס צו דער טעאַטער-פראַגע, איז דער עיקר דורכגעדרונגען מיט'ן וואונש און דעם געדאַנק צו בעשאַפען פאָרמען, אַ געוויסע סביבה אין יודישען לעבען. די אייגענע מענשען זײַנען אונזערע אמת'ע ליבהאָבער פון אונזער יונגער ליטעראַטור, זיי זײַנען די אײנציגע, וואָס בעפּוצען זייערע שטיבער מיט בּילדער פון יודישע קינסטלער, זיי שטרעבען, אַז דער אַלטער יודישער יום-טוב זאָל אין מאָדערנע פאָרמען ווידער אַרײַנטראָגען אין אונזער לעבען מעהר רחבות, מעהר שענקײַט. זיי חלומ'ען פון אַ צײַט, ווען דאָס יודישע קינד און דער יודישער יונגער-מאַן וועט קאָנען געפינען אַ בעפרידיגונג פאַר זײַנע קינסטלערישע, עסטעטישע, רעליגיעזע געפיהלען אין דער אייגענער פאָלקס-סביבה, אין די אייגענע גרעניצען פון זײַן ברייטער געוואָרענעם פאָלקסלעבען. זיי חלומ'ען אויך פון אַ דראַמאַטישער, אַקטיאָרישער קונסט, וואָס זאָל קומען פון ריין יודישע קוואַלען, וואָס זאָל נעמען איהר אויסגאַנגס-פונקט פון יודישען לעבען אין ברייטסטען זין פון וואָרט, — מעגען זײַן די טענדענצען פון איהר ווײַטער און ברייטער, ווי די געוועהנליכע פאָלקסטימליכקײַט, מעגען זיי זיך דערהויבען דערנאָך ביז צו די העכסטע שפּיצען פון אַלגעמיין-מענשליכע פראָבלעמען.

די צאָהל אָבער פון דער דאָזיגער טיפערער נאַציאָנאַל-יודישער אינטעליגענץ איז בײַ אונז אַזוי קליין, אַז זי איז נישט בכח דערווײַל צו שאַפען אַ יודישע טעאַטער-קונסט. און אויך, ווען איהר צאָהל וואָלט געווען גרעסער, איז זי נישט בכח צו בעשאַפען מאַטעריעל אַ טעאַטער. מיר איז נישט בעקאַנט קיין בײַשפּיל, וואו אַ גוטער נאַציאָנאַלער טעאַטער זאָל זיך קאָנען אויפהאַלטען אויף אייגענע מיטלען. נישט נאָר די פוילישע, די דײַטש-רוסישע, די

אַרמענישע גוטע טעאַטערן אין רוסלאַנד ענדיגען יאָהר יעהרליך מיט אַ שטאַרקען דעפיציט, וואָס ווערט געדעקט פון דער בעל־הבתישער רייכער געזעלשאַפט, נאָר אויך די רעגירונגס־טעאַטערן פון פעטערבורג, בערלין, ווין ביז פּאַריז אַרבייטען מיט גרויסע דעפיציטען.

אַ מאָדערנער טעאַטער, וואָס אַרבייט נישט פאַר דעם מאַסען־גוסט, נאָר פאַר די פערפיינערטע געשמאַקען פון געוויסע קלאַסען, אָדער פאַר דער נאַציאָנאַלער קונסט פון פאָלק, איז נישט בכח זיך אויסצוהאַלטען דורך אייגענע מיטלען. אָהן דעם כלל׳ישען, אָדער דעם איינצעלנעם מעצענאַטען איז אוממעגליך צו בעשאַפען אַ גוטע דראַמאַטישע קונסט. ווען מאָראָזאָוו וואָלט נישט געגעבען זיינע מיליאָנען פאַר דעם בעריהמטען „מאָסקווער קונסט־טעאַטער", וואָלט ער קיינמאָל זיך נישט געקאָנט ענטוויקלען, וואָלט ער קיינמאָל נישט דערגרייכט צו דער הויכקייט פון רוסישען דראַמאַטישען קונסט־סטיל, וואָס איהם בעוואונדערט איצט די גאַנצע טעאַטער־וועלט. אויך דער קיניג פון טעאַטער־קונסט אין דייטשלאַנד, מאַקס ריינהאַרדט, לעגט צו יאָהר־יעהרליך (דאָס הייסט נישט ער, נאָר זיינע זשיראַנטען, זיינע פערעהרער) צום „דייטשען טעאַטער" מאַסען געלד. רייך איז ער געוואָרען דורך זיינע מאַסען־פאָרשטעלונגען אין איראָפּע, ווי „קיניג עדיפּוס" און אַנד., וואָס איז געווען מעהר אַ געמיש פון אַ קאַפּיטאַליסטישער אונטערנעמונג און איבערפלאַכער קונסט, ווי פון ריינער לויטערער קונסט.

קורץ, אָהן אַ כלל׳ישען אָדער אַ פּריוואַטען גרויסען מעצענאַטען איז אוממעגליך אויסצופיהרען אַמאָל די וואונשען אין די פערלאַנגען פון אונזער נאַציאָנאַל־יודישער אינטעליגענץ בנוגע צו אַ דראַמאַטישען טעאַטער.

און ווען מען בעטראַכט נאָך דאָס, וואָס אַלע אונזערע גרויסע און רייכע אַנשטאַלטען, וואָס האָבען געמאָגט פערטרעטען אַלע יודישע בעדערפענישען, נישט נאָר די נויטיגסטע, וואָס האָבען זיך געקאָנט דערלויבען צו האָבען די פּרעטענזיע צו זיין פאַר אונז די אינטערנאַציאָנאַל נישט אָנערקענטע רעגירונג אונזערע — פערמאָגען נישט דעם קלענסטען חוש פאַר ברייטע יודיש־נאַציאָנאַלע אויפגאַבען, פערלירט מען אויך די האָפנונג, אַז די אינטעליגענץ

זאָל אַמאָל קאָנען רוהיג און מיט בטיחות בויען דעם אָנהויב פון אַ גוטען יודישען טעאַטער.

דען האָפען אויף דעם יודישען מאַראַזאָוון הייסט מיט אַנדערע ווערטער: זיך פערלאָזען אויף נסים. אַודאי, איז קעגען נסים קיינער נישט בעוואָרענט אין דעם פאַל, נאָר פונדעסטוועגען לוינט נישט זיך צו פערלאָזען אויף אַ נס.

אָבער ווען מיר זאָלען שוין אָננעמען, אַז דער מעצענאַט איז שוין דאָ, דעמאָלט ענטשטעהט די פראַגע וועגען צענטער פון יודישען טעאַטער. דער פאָלקס-טעאַטער דאַרף נישט קיין צענטער. דער נאַציאָנאַל-יודישער טעאַטער — און נאָר וועגען אַזאַ טעאַטער רעדט זיך די גאַנצע צייט — מוז האָבען אַ צענטער. די פאָלקס-מאַסען זיינען דאָ אומעטום. וואו דער פאָלקס-טעאַטער קומט אין אַ יודישער שטאָט, געפינט ער זיין פובליקום. דער נאַציאָנאַלער טעאַטער אָבער געפינט נישט אין יעדער שטאָט זיין פובליקום. ער מוז זיין אין דעם צענטער, וואו עס קאָנצענטרירט זיך די אינטעליגענץ פון פאָלק.

צי איז אָבער פאַראַן ביי אונז אַזאַ צענטער? צי איז אונזער אינטעליגענץ נישט אַזוי צעוויהט און צעשפרייט, אַז איך איטליכער, אַפילו גרעסטער יודישער שטאָט, קומט אויס אַ קלייניער, זעהר אַ קליינער טייל?

וואָלטען מיר נישט געווען קיין פאָלק מיט צוויי, דריי שפראַכען, וואָלט העברעאיש געווען אונזער איינציגע שפראַך — וואָלט מעגליך געווען צו געפינען דעם צענטער. פונקט אַזוי ווי מען שטרעבט איצט צו שאַפען אַ נאַציאָנאַלע ביבליאָטעק אין ירושלים (בית נאמן, געגרינדעט פון ד"ר יוסף כאַזאַנאָוויטש), אַזוי וואָלטען מיר געקאָנט דאָרט געפינען אַ צענטער פאַר אונזער טעאַטער. איצט אָבער איז אוממעגליך אָנצווייזען אויף אַ שטאָט מיט אַ גרויסער יודישער בעפעלקערונג, וואו עס קאָנצענטרירט זיך דאָס גייסטיגע אין יודישען פאָלק. איך וועל נאָר דערמאָנען די דריי שטעט: וואַרשוי, אָדעס און ווילנא, — בכדי איטליכער קענער פון יודישען לעבען זאָל באַלד פערשטעהן, ווי ווייניג איינע פון די דריי שטעט קאָן אונז, יודען, דינען אַלס צענטער פאַר אַ טעאַטער. די וואַרשעווער פויליש-יודישע אינטעליגענץ איז דורך און הרך אַסי-

מילירט און האָט קיין אינטערעס נישט פאַר דער שאַפונג פון וואָסערע ס'איז יודישע קונסטפאָרמען. חוץ דעם, וועט ריין פּאָליטיש אוממעגליך זיין דורכצופירען אין וואַרשוי אַ ריין יודיש-נאַציאָנאַלע אונטערנעמונג.

ווילנא האָט יודישע טראַדיציעס, האָט אָבער אַ צו קליינע אינטעליגענץ, וואָס זאָל וועלען אַרבייטען אין דעם מאָדערנעם נאַציאָנאַל-יודישען זין. עס קאָן זיין, אַז גראָד דעריבער, וואָס ווילנא איז „ירושלים דליטא“, איז זי שוין אַזוי זאַט מיט דער אַלטער יודישקייט, אַז זי וויל שוין נישט די נייע. אָדעס איז אפשר אַ העבראַיש-ציוניסטישע פעסטונג מעהר אין ארץ-ישראל, איידער אין אָדעס. אין אָדעס האָט נאָך ביז איצט קיין קיום נישט געהאַט אפילו קיין פּראָסט יודיש בלאַט. די אָדעסער אינטעליגענץ האָט עפּעס גאָר קיין פנים נישט. דען וואָס קאָן נאָך זיין ווענעגער פנים'דיג, ווי אַ האַלב-אַסימילירטער דרום-רוסישער יוד, וואָס רעדט האַלב יודיש און האַלב רוסיש און האָט די כאַראַקטער-שטריכען פון אַ מענשען, וואָס לעבט אין דעם פעלקער-מישמאַש פון אַ האַפען-שטאָט?

IV

נאָר אפשר שאַפען אַ קינסטליכען צענטער, וואוהין איטליכער אינטעליגענט, וואָס גאַרט בעקומען אַלע געזעלשאַפטליכע לעבענס- און קונסט-פאָרמען אין אַ יודישער געשטאַלט, וועט עולה רגל זיין, ווי אַמאָל האָט מען עולה רגל געווען אין ירושלים, וואו דער בית-המקדש איז געשטאַנען?

אפשר זאָלען מיר אויך ערגיץ וואו אין אַ קליינעם אָרט אין תחום שאַפען אַזאַ טעאַטער-היילינטום, וואוהין עס וועט אין געוויסע צייטען פון יאָהר זיך צוזאַמענפאָהרען די גאַנצע שעפערישע יודישקייט, ווי היינט די וואַגנער-פערעהרער פון דער גאַנצער וועלט קיין ביירויט?

איך רעכען, אַז עס איז גענוג צו שטעלען די פראַגע, בכדי איטליכער זאָל שוין געפינען אַן ענטפער דערויף.

ביי דער איצטיגער פּאָליטישער לאַגע פון אַן אונטערטאַן אין רוסלאַנד, צו וואָס פאַר אַ נאַציע ער זאָל נישט אָנגעהערען—איז דאָס

אַ נישט־מעגליכע זאַך, און עס לוינט דעריבער נישט צו רעדן וועגן דעם.

די יודישע אינטעליגענץ קאָן בשום אופן ניט בעשאַפן איצט זין אייגענעם טעאַטער. אויך דעמאָלט נישט, ווען עס זאָל זיך שוין געפינען דער מעצענאַט. דען אויך דער מעצענאַט וועט נישט וועלען אַרויסוואַרפן זיין געלד פאַר אַ זאַך, וואָס וועט כמעט נישט קענען פונקציאָנירן רעגעלמעסיג.

אָבער אויב זי קאָן נישט בעשאַפן אַ שטענדיגען טעאַטער, קאָן זי בעשאַפן דאָס, וואָס מען רופט אין דייטשלאַנד אַ „פרייע בּיהנע“ און וואָס קאָן אויך אפשר מיט דער צייט פיהרען ביי אונז, ווען נישט צו אַ שטענדיגען טעאַטער, טאָ ווענינגסטענס צו דער פערבעסערונג פון פאָלקס־טעאַטער גופא. די „פרייע בּיהנע“ האָט נישט קיין שטענדיגען אָרט, נאָר זי דינגט אָב פון צייט צו צייט פאַר איהרע מיטגלידער אַ פרעמדען טעאַטער אויף אַן אָווענד, וואו זי פיהרט אויף מיט דער הילף פון בעוואוסטע אַקטיאָרען (וואָס ווערען דערפאַר בעצאָהלט) פאַר איהרע מיטגלידער טעאַטער־שטיק, וואָס ווערען נישט געשפּילט אין די שטענדיגע טעאַטערן.

אַזאַ „פרייע בּיהנע“ איז אייגענטליך אַ חברה, וואָס גיט די מעגליכקייט טאַלענטפולע דראַמאַטיקער, וואָס שרייבען נישט אין געשמאַק פון געוועהנליכען רעפּערטואַר, אָדער וואָס שטעלען צוליב זייערע דראַמעס נייע פאָדערונגען צו דער בּיהנע — צו ווערען אויפגעפיהרט.

צו דער חברה „פרייע בּיהנע“ שליסען זיך אָן על פּי רוב אַזוינע ליבּהאָבער און קענער פון טעאַטער, וואָס ווייסען די פעהלערן פון אַלטען טעאַטער און גאַרען איהם אָבצופרישען, אַריינצוטראָגען אין איהם נייע קונסט־פאָרמען און נייע מאָטיוען.

די הוצאות פון יעדען ניי־אויפגעפיהרטען שטיק טראָגען, זעלבסטפערשטענדליך, די חברה־לייט, וועלכע בעקומען דערפאַר פרייע פּלעצער פאַר זיך און זייער פאַמיליע.

ווען אַזאַ „פרייע בּיהנע“ פיהרט אויף אַ שטיק, קומען נאָך אויסער די חברה־לייט אַ ביסעל פּובּליקום, און געוועהנליך אויך אַ סך דירעקטאָרען פון די שטענדיגע טעאַטערן, וועלכע שאַצען

אָב בײַ זיך, צי קאָן האָבען דאָס שטיק אַן ערפאָלג בײַ זייער טעאַטער-פובליקום.

די „פרײַע בּיהנע" אין דײַטשלאַנד האָט צום ערשטען מאָל אויפגעפיהרט דעם יונגען דראַמאַטיקער גערהאַרט הויפטמאַנס שטיק „פאָר זאָנען-אויפגאַנג" און נאָך אַ סך אַנדערע נײַע דראַמעס, וואָס זײַנען מיט דער צײַט געוואָרען דער הויפט-רעפערטואַר פון די שטענדיגע טעאַטערן.

דאָס אייגענע איז געווען אין פראַנקרײַך מיט'ן „טעאַטער ליבר".

בײַ אונז קאָן אַזאַ „פרײַע בּיהנע" אפשר אויך ברענגען דער-צו, אַז עס זאָל אַרײַן אין פאָלקס-טעאַטער אַ טייל פון אַ בּעסערן רעפּערטואַר, ווײַל די „פרײַע בּיהנע" שאַפט מיט דער צײַט אַ שטענדיג פובליקום פאַר אַ בּעסערן טעאַטער.

די שאַפונג פון אַ „פרײַער בּיהנע" פאַר דער אינטעליגענץ איז שוין נישט אַזוי שווער. מען וועט שטענדיג געפינען גענוג מיטגלידער, וואָס זאָלען קענען פון צײַט צו צײַט דעקען די הוצאות פון איין-איינציגער טעאַטער-פאָרשטעלונג. די מיטגלידער זײַנען גראָד נישט מחויב צו וואוינען אין דער שטאָט, וואו די „פרײַע בּיהנע" וועט אַרבּייטען. עס וועלען זיך געפינען גענוג יודישע אינטעלי-גענטע מענשען בײַ אונז, וואָס וועלען צושטעהן צו דער חברה אויך פון אַנדערע שטעט.

און פאַר אַזאַ „פרײַער בּיהנע" איז די שטאָט וואַרשוי מיט איהרע שטענדיגע פאָלקס-טעאַטערן, וואו עס געפינען זיך אויך בּעגאַבטע און טאַלענטירטע אַקטיאָרען, ווי געשאַפען. חוץ דעם, איז וואַרשוי דער פלאַץ, וואו עס קומען זיך צונויף אין געוויסע צײַטען פון יאָהר כמעט אַלע יודישע אַרטיסטען, וואָס שפּילען אין אַ יודישען טעאַטער.

אַודאי, קאָן אַזאַ פרײַע בּיהנע אונז נישט געבען דאָס, וואָס די אייגענע בּיהנעס גיבען דעם אייראָפּעאישען טעאַטער. איך בּין אָבער ניט מסופק, אַז זי קאָן האָבען אויך אַ גרויסען איינפלוס אויפ'ן פאָלקס-טעאַטער, הגם זי מישט זיך נישט אין זײַנע געשעפטען און זוכט נישט מיט געוואַלד איהם נויטען צו לעבען לויט איהר געשמאַק.

אונטער די 380 טויזענד יודען, פאָלקס-מענשען, וואָס וואוי-

נען אין וואַרשוי, וועט זיך אויך געפֿינען אַ פּובליקום, וואָס איז שוין אַריבערגעוואַקסען דעם פֿאָלקס־טעאַטער און איז פֿעהיג צו געניסען אַ בעסערן רעפּערטואַר, און מען קאָן האָפֿען, אַז אַזאַ פֿרייע ביהנע וועט נישט אַרבייטען מיט גרויסע דעפֿיציטען.

V

אַוודאי איז די שאַפֿונג פֿון אַזאַ „פֿרייער ביהנע" נישט אַזוי לייכט, ווי ביי אַנדערע, וואו די אינטעליגענץ האָט שוין צעהנדליגער יאָהרען איהר טעאַטער, וואו דער רעפּערטואַר, וואָס איז העכער פֿאַר'ן רעפּערטואַר פֿון פֿאָלקס־טעאַטער, האָט שוין זיין פֿאַרטיג פּובליקום.

למשל, ווען מיר זאָלען וועלען שאַפֿען אַ „פֿרייע ביהנע", קאָנען מיר זיך נישט בעגנוגען דערמיט, וואָס מיר וועלען פֿון צייט צו צייט שפּילען אַ גוט שטיק, אַן אייגענע צי אַן איבערזעצטע. מיר האָבען אויך נאָך נישט די אַקטיאָרען, וואָס האָבען די געניטקייט, די רוטינע פֿאַר ראָלען, וואָס שטייגען אַריבער לויט דעם כאַראַקטער, ווי לויט דער אידעלקייט פֿון די דראַמאַטישע קאָנפֿליקטען די געוועהנליכע כאַראַקטערן פֿון אַלטען פֿאָלקס־טעאַטער. עס פֿעהלט נאָך די ריכטיגע דעקאָראַציע פֿאַר אַ בעסערער שטיק, עס פֿעהלט נאָך דער טאַלענטפֿולער רעזשיסער, וואָס זאָל קאָנען אויסאַרבייטען אַזאַ שטיק פֿאַר אַ קריטישען צושויער אין אַלע אידערע פּיצעלעך סיי דעקאָראַטיוו, סיי אין דער שטימונג, סיי אין די ריכטיג פֿערטיילטע ראָלען.

אַ יודישע „פֿרייע ביהנע" וועט האָבען אַ סך אין ביטער צו קעמפֿען, אײדער זי וועט זיך קענען נעמען צו דער אַרבייט.

די גרעסטע צרות וועט מען האָבען פֿון אונזערע יודישע אַקטיאָרען גופֿא, וואָס וועלען נישט וועלען געהן אין די עלטערע יאָהרען אין חדר, וואָס וועלען נישט וועלען מאַכען די נויטיגע צאָהל רעפּעטיציעס און וואָס ווילען מיט דער עהרגייציגקייט פֿון איטליכען אַלטען, נישט בעזונדערס ענטוויקעלטען אַקטיאָר גראָד נעמען אויף זיך אַזוינע ראָלען, וואָס פּאַסען ווענינ צו זייער טאַלענט און וואָס פֿאָדערן נישט, אַז דער אַרטיסט זאָל זיין אַ סך אויף דער ביהנע.

אויך דער רעזשיסער פֿון אַ פֿאָלקס־טעאַטער לײַדט זיך אָן געגוג יסורים, אײדער ער פֿערטײלט די ראָלען צווישען די אַרטיסטען. ווען נישט דער דירעקטאָר, וואָס איז מפֿרנס דעם אַקטיאָר און האַלט איהם טײלווײַז אין די הענד, וואָלט דער רעזשיסער קײנמאָל נישט פֿאַרטיג געוואָרען מיט זײַן אַרבײט. הײַנט קאָן מען זיך לײַכט פֿאָרשטעלען, ווי שווער עס וועט זײַן דעם סידער פֿון אַ „פֿרײַער בינהע", וואָס קאָן דעם אַקטיאָר בעשעפֿטיגען נאָר אַ פּאָר מאָל אין ווינטער און וואָס דאַרף אָנקומען צו זײַן טובֿה — ווי שווער עס וועט איהם זײַן צו בענוצען דעם אַקטיאָר צו זײַנע צוועקען, צום פּלאַן פֿון אַ יודישער „פֿרײַער בינהע".

און ווען מען בעדענקט נאָך, אַז דער אַקטיאָר פֿון פֿאָלקס־טעאַטער איז נישט צוגעוועהנט צו אַ ריכטיגער צוגרײטונג, אַז נאָך צווײ, דרײַ רעפּעטיציעס נעמט מען זיך פֿאַר דער שווערסטער ראָלע, אַז דער יודישער אַרטיסט שפּילט זיך על פּי רובֿ אײַן אין זײַן ראָלע דערנאָך, ווי ער האָט זי שוין צוואַנציג מאָל געקאַליעטשעט פֿאַר די אויגען פֿון פּובליקום — דעמאָלט ווערען נאָך די שוועריגקײַטען פֿאַר אַ „פֿרײַער בינהע" אַ סך, אַ סך גרעסער.

ווי בעקאַנט, נויט דער טעאַטער־דירעקטאָר פֿון אַ פֿאָלקס־טעאַטער דעם אַקטיאָר אײַנצושטודירען אַ נײַע שטיק אַזוי האַסטיג, אַז די ערשטע פֿאָלען שפּילען ווייס אַפֿילו דער אַקטיאָר נישט זײַנע רעפּליקעס. ער איז צוגעשמידט צום בײדעל פֿון סופֿלער און ער שטעהט שטענדיג אין אַזאַ פּאָזע, אַז דער אויער זאָל קאָנען כאַפּען די ווערטער פֿון סופֿלער. צום גרעסטען טײל מאַכט אין יודישען טעאַטער דער סופֿלער אַזאַ גערויש, אַז אין די ערשטע רײַהען הערט מען שטענדיג דעם סופֿלער צוערשט, דערנאָך דעם אַקטיאָר.

אַפֿילו די אָפּערעטעס ווערען אין יודישען טעאַטער אַזוי גיך צוגעגרײט פֿאַר'ן פּובליקום, אַז עס איז אומעגליך צו פֿערטראָגען די ערשטע צעהן ספּעקטאַקלען פֿון דער נײַ־אײַנגעשטודירטער אָפּערעטע ביז צו דער צײַט, ווען די אַקטיאָרען שפּילען זיך אײַן.

אין דרײַ, פֿיר טעג ווערט דורכגערעפּעטירט אַן אָפּערעטע מיט געזאַנג, טענץ, דיאַלאָגען און אַלערלײ שמאָכטעס. בײַנאַכט זינגט דער אַקטיאָר די אַלטע אָפּערעטע, בײַ־טאָג רעפּעטירט

ער די נייַע, און טיילמאָלס נעמט ער נאָך צו די שעה׳ן פֿון שלאָף און אַ מידער, כּמעט אַ הייזעריגער, נישט קיין איינגעשפּילטער, איילט ער זיך זינגען די נייע אָפּערעטע, מורא האָבענדיג, אַז דער קאָנקורענט־טעאַטער זאָל ניט אַרויסרייסען בייַ איהם די אָפּערעטע פֿאַר׳ן פּובליקום מיט אַן אָווענד פֿריהער.

אין וואַרשוי האָט מען געגעבען די אָפּערעטע „ד״ר זייפֿענבלאָז״ אין איינעם און דעמזעלביגען אָוועד אין די צוויי יודישע טעאַטערן, און סיי אין קאַמינסקי׳ס טעאַטער, סיי אין עליזעאום (דירעקטאָרען קאָמפּאַנעיעץ, ליבערט און סאַנדלער) זיינען די אַרטיסטען געווען הייזעריג ווי די וואַנט פֿון אַ צו־האַסטיגען און אַ צו־אימפּעטיגען רעפּעטירען, און ביידע טרופּען האָבען קוים געקענט זיך צונויפֿשפּילען.

דער יודישער אַקטיאָר פֿון פֿאָלקס־טעאַטער האָט איבער פֿערשיידענע סיבות פֿיינט אַ זאַך לאַנג צו רעפּעטירען. ער איז געוועהנט זיך אויסצולערנען די ראָלע אויף די אויערן פֿון פּובליקום, וואָס קומט צום נייעם שטיק די ערשטע צעהן־פֿופֿצעהן מאָל. און ענדיגען זיך די 10—15 מאָל, זוכט ער שוין צוזאַמען מיט׳ן דירעקטאָר אַ נייַ שטיק, וואָס זאָל צוציהען דעם עולם, ווען עס איז שוין דערעסען די אַלטע.

און די פֿרייַע ביהנע וועט האָבען אַ סך אויסצושטעהן, ביז זי וועט קומען צו דער מדרגה, אַז דער אַרטיסט זאָל זיך ערנסט און פֿולקומען צוגרייטען פֿאַר זיין ראָלע.

- עס קאָנען דערלייַכטערן די אויפֿגאַבע פֿון דער פֿרייַער ביהנע די טאַלענטפֿולע אינטעליגענטערע אַקטיאָרען, ווי למשל, אַ ליבערט, אַ זשעליאַזאָ, אַן אַדלער, אַ דראַנאָוו, אַן אסתּר רחל קאַמינסקא (איך האָב נאָר אויסגערעכענט אַ קליינעם טייל נעמען, וואָס זיינען צופֿעליג געקומען אונטער׳ן פֿעדער), וואָס ווייסען גוט די פֿעהלערן פֿון פֿאָלקס־טעאַטער, וואָס גאַרען באמת צו שפּילען אַ בעסערן רעפּערטואַר און וואָס וועלען געוויס מיט׳ן גאַנצען האַרצען זיך אָנשליסען אַלס געטרייַע מיטגלידער פֿון אַ יודישער פֿרייער ביהנע. אָבער אויך זיי זיינען נישט קיין גאַנצע בני־חורין, אויך זיי זיינען פֿערבונדען מיט לייַב און לעבען מיט זייערע טעאַטער־דירעקטאָרען און מיט דעם טעאַטער, וואָס גיט זיי פּרנסה.

און דעריבּער, כּל זמן די טעאַטער־דירעקטאָרען פֿון די יודישע טעאַטערן וועלען נישט אַריַין אַלס געטריַיע מיטגלידער אין דער חבֿרה פֿון דער פֿריַיער בּיהנע, איז די צוקונפֿט פֿון אַזאַ בּיהנע נאָך אַלץ נישט געזיכערט. עס זיַינען דאָ אָבּער אויך טעמים, פֿאַרוואָס די טעאַטער־דירעקטאָרען מוזען זיך אַנשליסען צו אַזאַ חבֿרה. שוין דאָס אַליין, וואָס די פֿריַיע בּיהנע נרייט בּיסלעכוויַיז צו פֿאַר'ן פֿאָלקסטעאַטער אַ נייַ פּובּליקום (מחמת דעם, וואָס אַ טייל פֿון רעפּערטואַר פֿון דער פֿריַיער בּיהנע וועט אַריַין בּיַי איהם), בּעוויַיזט, ווי פֿעראינטערעסירט עס קאָנען זיַין אין דער שאַפֿונג פֿון אַ פֿריַיער יודישער בּיהנע אויך די דירעקטאָרען פֿון אַלטען פֿאָלקס־טעאַטער.

.VI

ווען עס וועט זיך אַיינגעבּען צו שאַפֿען אַ יודישע פֿריַיע בּיהנע, וואָס אין איהר זאָלען אַריַין אַלס טעטיגע מיטגלידער די יודישע גוטע אַרטיסטען און די דירעקטאָרען פֿון די יודישע טעאַטערן — דעמאָלט קאָן מען האָפֿען, אַז עס וועט געלעגט ווערען דער ערשטער שטיין פֿאַר אַ צוקינפֿטיגען יודישען טעאַטער, ווען נישט פֿאַר אַ יודישען נאַציאָנאַלען טעאַטער, איז וועניגסטענס פֿאַר אַזוינעם, וואו אַ גרויסער טייל פֿון דער יודישער אינטעליגענץ וועט געפֿינען אַ בּעפֿרידיגונג.

און ווען מען בּעדענקט, אַז אַ טייל געלט, און אַ רעכט היפּשע בּיסעל געלט — איז שוין צונויפֿגעזאַמעלט געוואָרען צום נוצען פֿון אַ קומענדיגען יודישען טעאַטער, -- זעה איך נישט איין, פֿאַרוואָס אַ פֿריַיע יודישע בּיהנע אין די גרעניצען, ווי איך האָבּ פֿריהער אָנגעצייכענט, קאָן זיך שוין נישט נעמען פֿאַר דער אָרגאַניזאַציע.

איך בּין מודה, אַז איידער מען נעמט זיך פֿאַר דער גרינדונג פֿון אַזאַ בּיהנע, וואָלט געווען זעהר נוצליך אויסצופּועל'ן בּיַי דער רעגירונג אַן ערלויבּעניש אויף אַ ספּעציעלען צוזאַמענפֿאָהר, וואו עס זאָלען זיך קאָנען בּעטייליגען אַלע ליטעראַרישע, דראַמאַטישע, מוזיקאַלישע און קולטורעלע געזעלשאַפֿטען בּיַי יודען, וואָס זיַינען פֿון דער רעגירונג אָפֿיציעל אָנערקענט.

אויף אַזאַ צוזאַמענפֿאָהר איז די גרינדונג פֿון אַ יודישער פֿרײַער ביהנע איינע פֿון די לײַכטסטע זאַכען, און אַזאַ ביהנע קאָן אין אַ געוויסען זין האָפֿען אויף דער סימפּאַטיע פֿון דער ברייטער בעפֿעלקערונג אין גאַנצען יודישען תּחום.

ס'איז אויך זעהר נוצליך, אַז איידער מען נעמט זיך צו דער גרינדונג פֿון אַזאַ ביהנע, זאָל מען זיך צונויפֿרעדען דורך בריף אָדער דורך אַן אַנקעטע מיט אַלע אַרטיסטען און מיט אַלע דירעקטאָרען פֿון יודישע טעאַטערן. עס וואָלט אויך זעהר נויטיג זײַן זיך צו בענוצען מיט דער פּראַקטיק, וואָס עס האָט געהאַט אַזאַ טעאַטער־טוער, ווי מאַרק אַרנשטיין, וואָס איז גע־ווען אַמאָל דער רעזשיסער פֿון דער פֿעראייניגטער יודישער טרופּע, וואו עס האָבען זיך פֿעראייניגט די בעסטע יודישע אַקטיאָרען, װעלכע האָבען בערײַזט מיט אַ דעכערן רעפּערטואַר אַלע שטעט, וואו עס איז דאָ אַ גרויסע יודישע בעפֿעלקערונג.

צולעצט דאַרפֿען די אָרגאַניזאַטאָרען פֿון אַ יודישער פֿרײַ־ער ביהנע בעקאַנט ווערען גענוי מיט דער טעטיגקײַט פֿון פּרץ הירשבײנ'ס טרופּע, וואָס האָט זיך געשטעלט דעם ציל צו שאַ־פֿען אַ טעאַטער פֿאַר אַן אינטעליגענטען יודישען פּובליקום.

אָבער אַלע די פֿאָראַרבײַטען זײַנען גאָרנישט אַזוי שווער, אַז די שאַפֿונג פֿון אַ יודישער פֿרײַער ביהנע זאָל ווערען אָב־געלעגט אויף יאָהרענלאַנג.

איידער איך שליס מײַן אַרטיקעל וועגען יודישען טעאַ־טער, וואו איך האָב נאָר שטריכענווײַז אָנגעוויזען אויף איניגע האַרבע שטעלען אין דער פֿראַגע, — ערלויב איך מיר נאָך אַמאָל איבערצוחזר'ן, אַז נישט פֿון דעם פֿאָלקס־טעאַ־טער קאָן קומען די ישועה פֿאַר דער יודישער אינ־טעליגענץ בנוגע צו אַ יודישער טעאַטער־קונסט. נאָר פֿון אונזערע אייגענע קרעפֿטען, וואָס וועלען פּרובען שאַפֿען עפּעס נײַס און נישט פּרובען רע־פֿאָרמירען אַ זאַך, וואָס פֿערלאַנגט בטבע נישט די רעפֿאָרמעס, וואָס די אינטעליגענץ שלאָגט איהר פֿאָר.

איך ווייס גאַנץ גוט, אַז דער שטאַנדפּונקט ווערט נישט

געטיילט פון אַ סך טעאַטער־ליבהאָבער, וואָס חלומ'ען פון אַ יודישען טעאַטער. איך בין אָבער איבערצייַגט, אַז דאָס קינד וועט שטענדיג האָבען דעם אָנבליק און די אינסטינקטען פון זייַנע עלטערן, נישט פון די מלמדים, בייַ וועמען עס געהט עטליכע יאָהר אין הדר. דאָס פאָלק האָט זיך בעשאַפען זייַן טעאַטער, און ער וועט זיך ענטוויקלען צוזאַמען מיט דעם פאָלקס ענטוויק־לונג. די אינטעליגענץ אָבער איז שוין נישט אינגאַנצען „פאָלק", זי איז בנוגע צו געשמאַק, קונסטפאָרמען א. אַז. וו. עפּעס אַן אַנ־דער בעשעפעניש, און זי מוז שאַפען א י ג ע נ ס. און ווייַל מיר זייַנען אַ סך אָרימער מאַטעריעל פאַר'ן גרויסען כלל'ישען מעצע־נאַט (די פאָלקס־מאַסען), זאָלען מיר וועניגסטענס פּרובען שאַ־פען אויף עטליכע צעהנדליג אָוונדען פאַר זיך ד אָ ס, וואָס דאָס פאָלק האָט אַלע אָוונדען אין יאָהר, און שבת — צוויי מאָל אַ טאָג.

II. ליטעראַרישע געשפּרעכען

ד"ר יוסף לוריע.

ד"ר יוסף לוריע, וואָס בעהאַלט זיך פאַר דעם יודישען לעזער אונטער די אָנפאַנגס-בוכשטאַבען „י. ל.", איז בכלל אַ פערבעהאַלטענער מענש. ער האָט אַ נאַטירליכען ווידערווילען קעגען אַליך, וואָס מענשען רופען עס פּאָפּולאַריטעט.

ער וויל נישט, אַז צו דער גייסטעס-אַרבייט, וואָס ווערט פערמיטעלט דורך איהם און דורך זיין פעדער, זאָל ווערען צוגעקלעפּט דער נאָמען פון אַ מענשען, וואָס דאַרף זיין, לויט זיין מיינונג נאָך, גאַנץ גלייכגילטיג פאַר'ן לעזער.

ער דערמאָנט מיר יענעם גלאָקען-ציהער פון די קינדער-מעשה'לעך, וואָס לעבט תמיד אַליין אין טורעם, קומט קיינמאָל נישט אין מגע ומשא מיט די מענשען, פאַר וועמען ער מאַכט קלינגען די גלאָקען. ער האָט אָבער אַ שטילע הגאה, ווען ער שטעלט זיך פאַר די התפעלות, וואָס דאַרף אַרויסרופען ביי די מענשען איטליכער ציה פון גלאָק, וואָס צעגיסט זיך מיט אַזאַ שענעם פולען קלאַנג.

זיינע גלאָקען זיינען געווען י. ל. פּרץ, שלום עליכם, נאָמבערג, אַש און פיל אַנדערע.

פון דעם טאָג אָן, ווען ד"ר לוריע האָט איבערגענומען פון ראַוונּיצקי'ן די רעדאַקציע פון וואָכענבלאַט „דער יוד", הויבען אָן צו קלינגען פון דעם דאָזיגען ליטעראַרישען טורעם אַלערליי גלאָקען און גלעקלעך.

ד"ר לוריע, דער בעשיידענסטער יודישער רעדאַקטאָר און ליטעראַט, האָט ניט געוואָלט, אַז זיין נאָמען זאָל ליגען אין מענשענס מיילער. ער האָט אָבער אפשר פאָראויסגעזעהן, אַז עס וועט קומען אַמאָל אַ צייט, ווען אין דער ביאָגראַפיע פון כמעט אַלע אונזערע יודישע שרייבער וועט זיך פערוועבען זיין נאָמען אינאיינעם מיט'ן אָרגאַן, אין וועלכען זיי האָבען געפונען צום ערשט אַ פּלאַץ פאַר די זעהונגען פון זייער גייסט.

דען אין לוריע'ס בעשיידענקייט שטעקט אַ געוויסע מאָס פון

אַריסטאָקראַטישער גאוה. אידער צו ליגען אין די מײַלער פֿון דער גרויסער מאַסע, איז שוין בעסער צו זײַן אַ מקורב פֿון עטליכע געצעהלטע מענשען פֿון גײַסט און טאַלענט, וואָס מאַכען אונזער אַרים וועלטעל אָפּטמאָל סײַ רײַכער, סײַ שענער.

ד״ר לוריע איז איינער פֿון די וועניגע בײַ אונז אין דער ליטעראַטור, וואָס זייער כח איז בעשטאַנען מעהר אין דער פֿעסטקײַט און שטאַנדהאַפֿטיגקײַט פֿון די מיטגעבראַכטע איבערצײַגונגען, ווי אין דער ליטעראַרישער קראַפֿט זייערער.

דעמאָלט, ווען די געזעלשאַפֿט „אחיאסף“ האָט איבער ציוניסטיש-אַגיטאַטאָרישע צוועקען געגרינדעט אין יאָהר 1898 דעם „יוד“, איז די פֿערשטענדעניש פֿאַר דער וויכטיגקײַט פֿון דער יודישער שפּראַך געווען נאָך זעהר אַ בעגרעניצטע. מען האָט געוואָלט בענוצען יודיש אַלס אַ מיטעל צו עפּעס אַן אַנדער זאַך, צו דער פֿאָלקס-פּראָפּאַגאַנדע פֿון ציוניזם.

ערשט ענדע 1899, ווען ד״ר לוריע האָט איבערגענומען די רעדאַקציע פֿון „יוד“ און האָט אָנגעהויבען דורכפֿיהרען מיט אַ גרויסער פֿעסטקײַט זײַנע איבערצײַגונגען מכח יודיש אַלס זעלבסטצוועק, צו וואָס עס האָבען זיך נאָר דערהויבען דעמאָלט געצעהלטע ווײַט-בליקענדע יודישע אינטעליגענטען, ערשט דעמאָלט איז דער „יוד“ געוואָרען דער צענטער, וואו עס האָבען אָנגעהויבען ענערגישער צו שאַפֿען אונזערע פֿריהערדיגע יודישע טאַלענטען און האָבען זיך גענומען אויסבילדען די נײַע, וואָס אָהן דעם „יוד“ וואָלטען זיי זיך אפֿשר קיינמאָל נישט ענטוויקעלט.

פּרצ׳ס „פֿאָלקסטימליכע געשיכטען“, וואָס האָבען איהם אַזוי בעליבט געמאַכט בײַם פֿאָלק, בעווײַזען זיך צוערשט אין „יוד“. מנחם-מענדיל פֿון יהופּעץ, וואָס איז אויסגעוואַקסען צו אַן אייביגען טיפּ פֿון אַ יודישען ווינט-סוחר און וואָס האָט אַזוי שטאַרק דערהויבען שלום עליכמ׳ס נאָמען, האָט זיך צוערשט פֿאָרגעשטעלט אין די וואָכענבלעטער פֿון „יוד“. נאָמבערג, אַש, רייזען און פֿיל אַנדערע זײַנען ערשט געוואָרען שרײַבער, ווען זיי זײַנען אַרויס מיט דער חתימה פֿון „יוד“.

די ערשטע מאָדערנע איפּפּאַסונג פֿון יודיש, אַלס פֿון דער שפּראַך, וואָס דאַרף זיך ליטעראַריש ענטוויקלען און ווערען אונ-

זער צווייטע נאַציאָנאַל־שפּראַך, געפינען מיר אין מאָנאַט־זשורנאַל „די יודישע פאַמיליע", וואָס איז גלייכצייטיג אַרויס מיט'ן „יוד" און אונטער איין רעדאַקציע.

עס איז שווער צו בעשטימען, וויפיל צייט און טאַלענטען מיר וואָלטען פערלוירען, ווען אָן דער שפּיץ פון „יוד" וואָלט נישט געשטאַנען אַ געבילדעטער, פעסט־איבערצייגטער מענש מיט דעם ליטעראַרישען געשמאַק, וואָס עס האָט געהאַט ד"ר לוריע.

שפּעטער, אַז מיט דעם ערשיינען פון דער ערשטער יודישער טאָג־צייטונג אין רוסלאַנד, ד. ה. מיט'ן „פריינד", האָט געמוזט איפהערען די עקסיסטענץ פון „יוד" — האָט ד"ר לוריע ווייטער געפיהרט זיין אַרבייט אין „פריינד", וואו ער איז געווען יאָהרען־לאַנג דער רעדאַקטאָר פון ליטעראַריש־בעלעטריסטישען טייל. און מיר האָבען איהם נישט ווייניג צו פערדאַנקען, וואָס די גאַנצע צייט, זינט דער „פריינד" עקסיסטירט, איז די צייטונג געוואָרען דער אָרט, וואו אַ יודישער טאַלענט געפינט די מעגליכקייט זיך צו ענטוויקלען.

אין ה"ר לוריע האָבען זיך גליקליך פעראייניגט אַלע מעלות, וואָס זיינען נויטיג ביים אָנהויב פון איטליכער יונגער ליטעראַטור. און מיר דאַרפען דאַנקען דעם צופאַל, וואָס גראָד דעם דאָזיגען מענשען האָט מען אונז בעשערט צו זיין דער אַקושער פון דעם נייגעבאָרענעם יודישען קינד.

ד"ר לוריע האָט הויך געשעצט אַ יודישען טאַלענט און צוגלייך פלעגט ער נישט בטל ווערען פאַר איהם, ווען עס האָט אָנגערירט זיינע אינעווייניגסטע איבערצייגונגען און זיין אינעווייניגסטען געשמאַק.

ער האָט מיט פעסטיגקייט דורכגעפיהרט זיינע נייע אָנזיכטען וועגען יודיש, כאָטש די בעלי־בתים פון „יוד" האָבען זיך נאָך נישט געהאַט דערהויבען צו זיי.

אַלס איבערצייגטער ציוניסט, האָט ער שטענדיג פרייער און ברייטער געקוקט אויף אַ יודישער פראַגע, ווי דער געוועהנליכער אָרגאַניזירטער ציוניסט, און פון גאָט־געבענשטען פאָעט האָט ער נישט פערלאַנגט די טענדענצען, צו וואָס איהם אַליין האָט אַזוי שטאַרק געצויגען.

ער האָט קיינמאָל נישט אויסגענוצט זיין רעדאַקציאָנס־קראַפט

צו אייגענע צוועקען און האָט שטענדיג זיך געפידעלט, רעדענדיג מיט הערצלען, פאַר דעם שמש אין חנוכה־לאָמפּ, פאַר דעם „דינער פון ליכט", וואָס פרעהט זיך דערמיט, וואָס ער צינדט אָן אַ גרעסער ליכט, ווייל ער קלערט נישט מיט גאוה וועגען שיין פון זיין אייגענעם פייערל.

די פערטרעטער פון דער נײַ־יודישער ליטעראַטור, וואָס האָבען נישט איינמאָל צו טון געהאַט מיט ד"ר לוריע, זיך צוקוקענדיג צו דעם, וואָס עס טוט זיך איצט אָב אין אַ רעדאַקציע פון אַ יודישען אָרגאַן, דערמאָנען אָפט לוריע'ס נאָמען צו דער צייט, ווען ער איז געווען דער פיהרער אין „יוד", אין „פריינד" און דערנאָך אין „יודישען פאָלק", ווי עפּעס אַ גוטס, וואָס לעבט שוין מעהר אין דער פערגאַנגענהייט, וואָס וועט זיך שוין קיינמאָל נישט צוריקקעהרען.

אויבען האָב איך געזאָגט, אַז לוריע'ס קראַפט איז נישט געווען די ליטעראַרישע.

דאָס איז אָבער נאָר געווען דעמאָלט, ווען ד"ר לוריע האָט זיך אינגאַנצען אָבגעגעבען דער רעדאַקציאָנעלער טעטיגקייט.

איצט אָבער, ווען לוריע איז אַוועק קיין פּאַלעסטינע אויף שטענדיג, האָט ער זיך אונז אָנגעהויבען ווייזען פון גאָר אַ נייער זייט. זיינע בילדער פון פּאַלעסטינער נאַטור אין „פריינד", ווי זיינע קינסטלערישע בריף אין „העולם" פון פּאַלעסטינער לעבען, ווייזען אונז גאָר אַן אַנדער מענשען, מיט אַ טיפען געפיהל פאַר דער נאַטור, מיט אַ קלאָרען געניטען בעאָבאַכטער־אויג פאַר דאָס לעבען פון אַ קיבוץ, וואָס וויל אויפבויען פון זיך אַ געזונט פאָלק אויף אַן אייגען לאַנד.

פּאַלעסטינע האָט אויפגעעפענט ביי ד"ר לוריע'ן דעם קוואַל, וואָס ער האָט געהאַלטען פערשלאָסען, זייענדיג ביי אונז דאָ. דאָ איז ער פאַר אונז געווען דער מענש, וואָס האָט געשאַפען אַ ברייטען פלאַץ פאַר אַנדערע, פאַר גרעסערע פאַר אידם. דאָרט האָט ער זיך דערמאָנט אָן זיך אויך און איז געוואָרען דער ליטעראַט, וואָס גיט אויסגעצייכענטע פּראָבען פון זיין פעדער.

אין זיינע נאַטור־שילדערונגען פון פּאַלעסטינע האָט לוריע

אַריבערגעשטייגט אַלע פֿריהערדיגע, וואָס האָבען דאָס געפּרובּט געבען פֿאַר אידם.

מיט די קורצע פּאָר שטריכען מיין איך נישט אויסצושעפּען ד״ר לוריעס טיפע פערזענליכקייט און עניות. עס וועט מיר נאָך אָפט און אָפט אויסקומען זיך אומצוקערען צו דער דאָזיגער פּערזענליכקייט אין אונזער ליטעראַרישע וועלטעל...

1912.XII.14

ד״ר חיים זשיטלאָווסקי.

אין ניו־יאָרק גרייט מען זיך צו מאַכען אַ יובילעי דעם ד״ר חיים זשיטלאָווסקי און מען פּערבעט אויך אונז, רוסישע און פּוילישע יודען, צו דעם קומענדיגען ליטעראַרישען יום־טוב. אַוודאי וועלען מיר צו דעם יום־טוב קומען! נאָר, ליידער, איז אונזער ליטעראַטור נאָך אַזוי אָרים, אַז זי פּערמאָגט נאָך נישט אַרויסצושיקען קיין ניו־יאָרק אַ דעפּוטאַציע פון ליטעראַטען (עפּעס אַ קליינינקייט, וואָס קאָסטען אָב די שיפס־קאַרטען!).

אָבער טעלעגראַמעס, ווינשעוואַניעס און שען־פּערפּוצטע אַדרעסען וועלען מיר אַוודאי און אַוודאי שיקען דעם יובילאַר. אונזערע צייטונגען וועלען אַוודאי אַרויסגעהן אין טאָג פון יובילעאום מיט אַ „מענשעלע“, און אין דעם „מענשעלע“ וועלען מיר, מיט גרויס טרחא פון די קוקערס, דערקענען דאָס ליבע פּנים פון אונזער טייערן דאָקטאָר. און אַ סך פון זשיטלאָווסקי׳ס פריינד און פּערעהרער וועלען האָבען גרויס צער, וואָס די וואַרשויער ראָטאַציאָנס־מאַשינעס פּערמיאוס׳ן אַזוי אַ מענשענס פּנים און נעמען צו פון איהם דעם געבוירענעם חן.

שלאָפט רוהיג, אַמעריקאַנער חברים, אייער זשיטלאָווסקי׳ס יובילעי איז אויך אונזער יובילעי, און גלויבט אונז, אַז ווען ד״ר זשיטלאָווסקי וואָלט נישט אַוועקגעפאָהרען פון אונז, וואָלטען מיר אויך געמאַכט דאָס אייגענע, וואָס איהר איצט. דען צווישען אונז גערעדט, איז זשיטלאָווסקי אונזערער נישט ווייניגער, ווי אייערער.

כאָטש זיינע ערשטע זאַכען אונטער׳ן פּסעוודאָנים „בן אהוד“ האָבען ערשיינט אין נישט קיין יודישע דרוקערייען, אָבער אין זינען האָט בן אהוד געהאַט אונז, נישט אייך; אונז, די שפּעטערדיגע פרייהייטס־קעמפּער, נישט דעם בּיזנעס־מאַן אויף דאַונטאַון.

נאָר אַזוי ווי דעמאָלט איז געווען אַזאַ חושכדיגע צייט, אַז מען האָט זיך נישט געטאָרט רייצען אַפילו מיט אַ פּאַפּירענעם

שווערד, און ווער רעדט נאָך מיט אַ שווערד מיט שאַרפֿען פֿון בײדע זײַטען — האָט געמוזט זשיטלאָווסקי פֿערוואָגעלט ווערען צו פֿרעמדע דרוקערײַען אין פֿרעמדע לענדער.

אָבער געשריבען איז דאָס געווען פֿאַר אונז און געלייענט האָבען דאָס מיר; מיר, יודישע סטודענטען פֿון די שווייצערישע און דײַטשישע קאָלאָניעס, פֿון וואַנען מיר פֿלעגען אויף פסח און סוכות זיך צעפֿאָהרען אין יודישע שטעטלעך מיט דעם געטראַנק, וואָס מיר האָבען גענאָסען אין די פֿרעמדע לענדער.

און דעריבער, אַמעריקאַנער חברים, האָט קיין פחד נישט — מיר האָבען נישט פֿערגעסען אונזער ליבען דאָקטאָר!

* *

*

איטליכס מאָל, ווען עס טראָגט זיך פֿאַרבײַ אין מײַן דמיון ד״ר חיים זשיטלאָווסקי׳ס בילד, שווימט צוגלײַך אַרויף מײַן יוגענד, די גאָלדענע קינדערשע צײַט, ווען איטליכס לעבענס-קעמערל אין אונז זוינט אײַן די נויטיגקײַטען פֿון לעבען מיט צעהנדליגער מײַלכֿעלעך אויף אַמאָל.

צום ערשטען מאָל אין מײַן לעבען האָב איך געהערט אין יאָהר 1898 די וואונדערבאַרע ווערטער פֿון אַן אָנערקענטען, הויכגעשעצטען און געלערנטען מענשען, וואָס האָט זיך שוין געמאַכט אַ נאָמען אין דער רוסיש-יודישער און אויך אין דער דײַטשער און רוסישער סאָציאַליסטישער ליטעראַטור, אַז דײַטש און רוסיש זײַנען זײַנע „ברויט-שפּראַכען" און יודיש — זײַן „האַרצען-שפּראַך".

דאָס האָט פּאַסירט אויף דער ערשטער יודישיסטען-פֿערזאַמלונג אין באַזעל, וואָס ה׳ דוד פּינסקי האָט אָרגאַניזירט און אַרויסגעשטעלט ה׳ זשיטלאָווסקי׳ן אַלס הויפּט-רעדנער.

איך דערמאָן זיך אַ קליין קאַבינעטל פֿון אַ פּריוואַט-געלערנטען, אָנגעפּאַקט מיט ביכער-שרענק און מיט אַ שרײַב-טיש, וואו עס ליגען אָנגעוואָרפֿען אַלערליי בראָשורען און ספרים, נאָך נישט קיין אויפֿגעשניטענע, וואָס וואַרטען אויף זייער גזר-דין, אויף דער קריטיק פֿון דעם אמת׳ן למדן.

ד״ר ח. זשיטלאָווסקי זיצט בײַם שרײַב-טיש און קוקט מיט

פערטראַכטע בליקען אויף די גראָבע און דינע ביכער, וואָס וואַר־טען, אַז מען זאָל זיי נעמען אין די הענט. און מיט אַמאָל ציהט ער אַרויס אַ שופלאָדעל, וואו עס ליגען „יודישע מאַנוסקריפּטען“, איבערגעזעצטע „היינעס“, „הערוועגס“, מאמרים, נאָטיצען און איי־גענע זאַכען. און זיינע בלאָהליכע אויגען בלאַנדזשען מיט ליב־שאַפט איבער די בויגענס פּאַפּיר.

מיט אַ בעזונדער ליבשאַפט... נישט מיט דעם בליק פונ'ם מחבר, וואָס טראָגט אַוועק מאָרגען זיין כתב יד צום פערלעגער, נאָר מיט דעם בליק פון אַ זאַמלער, וואָס זאַמעלט נאָר פאַר זיך.

די שעגע וואַזע, וואָס דער זאַמלער האַלט אין שראַנק — ווערט נישט פערשאַכערט, זי בלייבט איביג שטעהן הינטער דער גלעזערנער טיר פון שאַף, פון וואַנען זי וואַרפט אַ שיין אויף די גאַנצע שטוב.

ד"ר זשיטלאָווסקי'ס בעציהונג צו דעם מאַמע־לשון האָט אויף מיר געמאַכט אַ טיפען איינדרוק.

ווער ווייסט? אפשר האָב איך אַ סך צו פערדאַנקען אָט דעם טשיקאַווען דאָקטאָר, וואָס איך בין געוואָרען אַ שטיקעל ליטעראַט ביי יודען.

פערגעסט נישט, ליבער לעזער, אַז אין יענע יאָהרען, ווען עס איז נאָך נישט געווען קיין זכר פון די אַלע פּאַראָלען, לאָזונ־גען, אני מאמינ'ס, מיט וועלכע עס איז פיל געוואָרען שפּעטער די יודישע גאַס — איז זשיטלאָווסקי'ס בעציהונג צו יודיש געווען אַ מין נבואה, אַ ניי פלענצעל, וואָס דער ערדאַרבייטער רייסט עס אַרויס וי אַ שעדליך גראָז.

און ווען מען בעטראַכט, אַז די נבואה איז געגאַנגען פון טיפסטען הארצען, אַז זי האָט אָנגעטרעקט דערביי די קינדערישע הערצער, וואָס זיינען אויף האַלבע נביאים — דעמאָלט קאָן מען אפשר ריכטיג אָבשאַצען דעם גרויסען איינפלוס, וואָס זשיטלאָווסקי האָט געהאַט אויף דער שפּעטערדיגער ענטוויקלונג פון אונזער יו־דישען קולטור־לעבען.

* *
*

אום זיך אָפּצוגעבן אַ בעגריף פון ד"ר ח. זשיטלאָווסקי, אום צו וויסן, ווי גרויס, זעהר גרויס איז געווען זיין איינפלוס אויף אונזער צייט, דאַרפן מיר געדענקען, אַז כמעט אַלע אידעען, וואָס זיינען נוגע היינט צום יודישן סאָציאַלן לעבן און טיילוויז אויך צו אונזער נאַציאָנאַל-קולטורעלן לעבן, זיינען צוערשט פאָרמולירט געוואָרן פון אונזער הויכגעשעצטן יובילאַר. נישט אַלע מאָל אין ביכער, עפטער אין רעדעס פאַר סטודענטן.

אמת, איהם איז נישט בעשערט געווען צו שאַפן אַן אָרגאַניזאַציע, אַ גוף פאַר אַלע די אידעען. אָבער ווען נישט ער, וואָלטן אויך די שפּעטערע אָרגאַניזאַטאָרן נישט געקאָנט קיין סך אויפטון.

אין ד"ר זשיטלאָווסקי זיצט צוגלייך אַ שטיקל נביא, ווי אַ שטיקל עזרא הסופר. ער בעגרייפט די פליסענדיגע צייט בעסער, קלערער און פריהער ווי זיינע חברים.

ער האָט אויך אַ גרויסע פּעדאַגאָגישע בעגאַבונג, זיינע אידעען צו פאָרמולירן און גוט צו פּאָפּולאַריזירן.

אָבער אַזוי ווי זשיטלאָווסקי האָט די גרעסטע צייט פון זיין לעבן פערבראַכט אין בערן, אין אַ קליין שטעטל פון אַ קליין לענדל, וואו אַליך איז אַזוי אָרים אין מענשן און קליין אין אָרגאַניזאַציעס, — האָט ער נישט געהאַט די מעגליכקייט צו געפינען פאַר זיינע קלאָרע און ניי-פאָרמולירטע געדאַנקען דעם נויטיגען גוף, די נויטיגע אינסטיטוציע; האָט ער נישט געהאַט די מעגליכקייט צו שאַפן די נויטיגע אָרגאַניזאַציע.

זיין אָפּגעריסענקייט פון יודישן מאַסן-לעבן האָט אויך געבראַכט דערצו, אַז זיין איינפלוס אויף די ברייטע יודישע קרייזן איז געווען קליין.

ס'איז אויסגעקומען, אַז ער האָט גערעדט, געטראַכט, געשאַפן נישט דירעקט, נאָר דורך די מיילער פון די בערנער סטודענטן, וואָס זיינען זיך ביסלעכווייז צעפאָהרען און פערשפּרייט דעם זוימען, וואָס מען האָט אין זיי איינגעפלאַנצט אין די ענגע זאַלען פון בערנער ויכוחים-אָווענדען.

אַזוי ווי עס איז שווער פאַר'ן פובליקום אָבצושאַצען זשיטלאָווסקי'ס אַיינפלוס אויף געוויסע פּאָליטישע אָרגאַניזאַציעס אין רוסלאַנד, אַזוי ווי עס איז שווער צו פאָרמולירען, ווי וויַיט זשיטלאָווסקי האָט געענדערט אין נאַציאָנאַליסטישע קרײַזען די אָנזיכטען איבער דער נאַציאָנאַל־פראַגע — אַזוי שווער איז צו בעגרײַפען דעם גרויסען לעזער־פובליקום זיַין אַיינפלוס אויפ'ן „בונד“, אויף דער יודישיסטישער בעוועגונג און אַפילו אויף דער ענטוויקלונג פון אונזער ערנסטער יודישער ליטעראַטור.

און די בעסטע מתנה פאַר'ן בריטערן לעזער, ווי פאַר'ן יובילאַר וועט זיַין, ווען אונזערע היגע און אַמעריקאַנישע ליטעראַטען וועלען צום טאָג פון ד"ר זשיטלאָווסקי'ס יובילעי זעהן, אַז אונזער הויכגעשעצטער יובילאַר זאָל נישט נאָר זיַין הויכגעשעצט אונז, אַ קליין הייפעלע אינטעליגענטען, נאָר אויך בײַם בריטען אינטעליגענטען לעזער פון פאָלק*.

אָקטאָבער 1912.

* אונזער וואונש איז מקוים געוואָרען: פון ד"ר זשיטלאָווסקי'ס געזאַמעלטע שריפטען האָבען מיר שוין איצט די ערשטע פיר בענד.

ר׳ מרדכילע.

די בעסטע אתרוגים געפינען זיך אין קארפו און אין ארץ־ישראל, די בעסטע צעדערן — אויפ׳ן בארג לבנון; ווילט איהר זיך מיט אמאל בעקענען מיט א גאנצע פאר מגינים צוקער־קראנקע, טא פוילט זיך נישט צוצופאהרען קיין קארלסבאד. אין אינדיען איז דא אן ערטעל, וואו די כאלערע הערט קיינמאל נישט אויף צו ווילדעווען, און נישט ווייט פון דער כינעזישער גרעניץ קאנט איהר אלע טאג פון א גאנץ־יאהר געפינען א פאר חולאים, וואס ליגען קראנק אויף דער דזשומא. אין אלע שענקען אין איטאליען וועט איהר געפינען א טענאר־זינגער, וואס האלט פון זיך ניט ווענייגער ווי פון קארוזא, און אין שפאניען געפינען זיך אזוינע ווײַנען, וואס זײַנען סײַ זיס, סײַ שטארק.

ווילט איהר אבער הערען א ריינעם, קלארען, רײַכען יודיש — טא פוילט זיך נישט און גערהט אַזעק אין דאס שטעטעל מאטעלע, וואס בײַ פינסק, פון וואנען עס זײַנען ארויס די גרויסע יודישע האלצהענדלער אינאיינעם מיט די גרויסע יודישע טראנספארטירער, אינאיינעם מיט ח. טשעמערינסקי.

ח. טשעמערינסקי, וואס האט זיך גענומען א פסעוודאנים „ר׳ מרדכילע“, האט דאס נישט געטאן צופעליג. עס ליגט אין דעם א טיפער רמז. אין דעם רמז קאנען נאר די פערשטעהן, וואס האבען געהאט די זכיה זיך צו בעקענען אויג אין אויג מיט א געבירטיגען מאטעלער יודען.

און דאס איז גאר נישט אזוי לײַכט, ווי מען שטעלט זיך פאר. מאטעלע ליגט נישט ווײַט פון די פינסקער בלאטעס. עס האט נישט זוכה געווען זיך צו פערפאנצערן, ווי כינא, מיט הויכע מויערן, דערפאר האט עס בעקומען פון דער טבע אזא מין פעסטונג, וואס

איז נים ווענינער שטאַרק, ווי די לינעזישע וועגט. עס זײַנען ניטאָ אין קיין פאַבריק אַזוינע טיפּע קאַלאָשען, וואָס זאָלען פּאַסען פאַר די פינסקער בלאָטעס. און בעגלויבטע מענשען זאָגען, אַז די לאַנגע פעדישע מיס זײַנען איך צו־קורץ, אום צו קאָנען, אָהן סכנה אײַנגעזונקען צו ווערען, דורכגעהן בשלום אַ פינסקער זומפּ.

און טאַקע מחמת די דאָזיגע בלאָטעס האָט מאָטעלע אָבגעהיט איהר יוד'ישקײט, אפשר נאָך אַ סך ריינער, ווי אַן אמאָליגער חסיד זײַנע כוונות אין די ערשטע ברכות פון שמונה־עשרה.

ווען מיר וואָלטען נישט געוואוסט גענוי, אַז ש. י. אַבראַמאָוויטש איז אַ געבוירטיגער אַ קאָפּולער, וואָלטען אַודאי די היסטאָריקער איהם געלאָזט געבאָרען ווערען אין מאָטעלע. דען וואו געפינט איהר נאָך אַזאַ יודישען אָרט אין דער רוסישער מדינה, וואו דער איינפאַכסטער מענש פון פאָלק רעדט אַזאַ רײַכען, זאַפּטיגען, פרעהליכען יודיש, ווי אין מאָטעלע?

אין דער יודישער ליטעראַטור איז דער בעקאַנטסטער מאָטעלער יוד — אברהם שאַצקעס. קיינער, חוץ אַבראַמאָוויטש'ען, האָט נישט בעוויזען אַזוינע גבורות אין דער יודישער שפּראַך, ווי שאַצקעס אין זײַן „יודישען פאַר פּסח".

דער צווייטער אָבער, וואָס האָט נאָך אַריבערגעשטײַגט אין דער שפּראַך שאַצקעס'ן, איז ח. טשעמערינסקי.

* *

*

חיים טשעמערינסקי האָט אָנגעהויבען שפּעט צו שרײַבען. ביז צו 42 יאָהר האָט טשעמערינסקי נישט געהאַלטען פאַר נויטיג זיך צו דרוקען. אין מאָטעלע און אַרום מאָטעלע איז ער געווען שוין לאַנג בעקאַנט אַלס דער אָרטיגער גאון פון דער יודישער שפּראַך.

ער האָט זיך אָבער ניט געיאָגט מפורסם צו ווערען אין דער יודישער וועלט. איהם איז געווען גענוג, וואָס די אמת'ע מבינים ווייסען פון איהם. און ווער איז נאָך אַ גרעסערער מבין, ווי אַ מאָטעלער יוד?

אין פינסק געפינט זיך אַ רב הודל קאַרלינער, — האָט ער

ביז קרוב זיבעציג יאָהר פון זײַן לעבען נישט געוואָלט שרײַבען קיין ספרים. יודען רבנים, גאונים האָבען סײַ־ווי־סײַ געוואוסט, ווער רב דוד׳ל איז. און ווערען אַ מחבר צוגלײַך מיט אַלע רב׳לעך אין די שטעטלעך האָט זיך איהם נישט געגלוסט.

ח. טשעמערינסקי — דער גאון פון דער יודישער שפּראַך — האָט מן הסתם דאָס אייגענע געטראַכט, און ווען נישט „דער פריינד״, וואָס האָט נישט איין טאַלענט אַרויסגעפיהרט אויף דער וועלט, — וואָלט ביז היינטיגען טאָג אפשר נאָך קיינער, חוץ מאָ־טעלער יודען, נישט געוואוסט פון ר׳ מרדכי׳לען.

אָבער ווי עס האָט זיך נאָר בעוויזען זײַן ערשטע זאַך „די אסיפה־מגפה״ (אַ פּאַבעל), האָט ער באַלד פערנומען אין דער יודישער ליטעראַטור דעם פּלאַץ, וואָס ער פערנעמט נאָך ביז היינטיגען טאָג און אין וועלכען ער האָט נאָך ביז איצט קיין גלײַכען נישט צו זיך.

עס זײַנען פאַראַן מבינים, וואָס פערגלײַכען טשעמערינסקי׳ן בנוגע צו דער רײַכקייט, פיל־פאַרביגקייט, לעבעדיגקייט פון דער שפּראַך מיט נחום סאָקאָלאָוו, וואָס שפּילט אויף די סטרונעס פון דער העברעאישער שפּראַך, ווי דער גרעסטער ווירטואָז, וואָס איהם האָט נאָך קיינמאָל נישט פּאַסירט, אַז עס זאָל איהם פעהלען אַ וואָרט פאַר דעם אידעלסטען, פיינסטען געפיהל. און נישט נאָר עס פעהלט איהם נישט דאָס וואָרט, — ער האָט נאָך צעהן אי־בעריגע, אום אויסצודריקען דאָס, וואָס ער וויל זאָגען.

איך בין ח. טשעמערינסקי׳ן בעוואונדערן מיר — מיר, פּראָ־פעסיאָנעלע ליטעראַטען — די רײַכקייט פון דעם אָרימען יודיש אונטער דער פעדער פון ר׳ מרדכי׳לע.

עס דוכט זיך, אַז דער הויפּט־עסק זײַנער ביים שרײַבען איז ניט אַזוי צו געפינען דאָס נויטיגע וואָרט, דעם נויטיגען אויסדרוק, ווי פּטור צו ווערען פון די צו־פיל ווערטער און אויסדרוקען, וואָס בעפאַלען איהם פון אַלע זײַטען און בעטען זיך רחמים, אַז מען זאָל זיי נוצען.

טשעמערינסקי׳ס שפּראַך־סטיל (גלײַך ווי סאָקאָלאָוו׳ס) ליידט דערפון, וואָס ער איז שוין צו רײַך, וואָס ער פערמאָגט שוין צו פיל פּליטערלעך, צאַצקעס און העגעלעך, וואָס מחמת דעם ווערט

נאָך אַמאָל פֿערטונקעלט דער הויפּט-געדאַנק. זײַן סטיל לײַדט מער פֿון מותרות ווי פֿון אָרימקײַט.

טיילמאָל, בעת איך לייען טשעמערינסקי'ס רײַכען יודיש, דוכט זיך מיר, אַז די עכט-יודישע אויסדרוקען און ווערטער פֿלאַטערן אַרום זײַן אויער, ווי די שרעטעלעך, ווי שטיפֿערישע שדימ'לעך, וואָס ווילען פֿערטומלען דעם מח פֿון זייער בעל מכשף, וואָס צווינגט זיי אַיין אין קלינגענדיגע גראַמען און פֿערשפּאַרט זיי אין קורצע שורה'-לעך. און רב מרדכי'לע דער בעל-מכשף טרײַבט זיי אָב פֿון זיך, ווי זלידנע פֿליגען, כאַפּט אַרײַן אַ פּאָר צעהנדליג אין זײַן שטײַג און שטויסט אָב מיט אַ געלעכטערל די איבעריגע צעהנדליג שטי-פֿער-יונגאַטשעס.

און מיר דוכט זיך, אַז דעם אײַנדרוק האָבען מיט מיר אַ סך, אַ סך ליטעראַטען.

* *

*

נאָר געניאַליטעט אין דער שפּראַך איז נאָך וועניג, אַז מען זאָל אַזוי אַרײַנדרינגען אין הארצען פֿון לעזער, ווי אונזער רב מרדכי'לע.

אין טשעמערינסקי'ן האָבען מיר דעם ערשטען יודישען פֿאַ-בעל-דיכטער, וואָס מעג זיך דרייסט פֿערגלײַכען מיט די גרעסטע פֿאַבעל-דיכטער פֿון דער וועלט-ליטעראַטור.

די אַלע מעלות, וואָס דורך זיי צייכענען זיך אויס די גרוי-סע פֿאַבעל-דיכטער, ווי, למשל, לאַפֿאָנטען, קרילאָוו, פֿערמאָגט ח. טשעמערינסקי אין פֿולער מאָס. ערשטענס — די פֿאָלקסטימליכקײַט פֿון דער שפּראַך; צווייטענס — די גרויסע קראַפֿט צו כאַראַקטערי-זירען געוויסע מיאוס'ע מידות און רגילות'ן בײַ חיות און עופֿות אַזוי, אַז דורך דעם בילד פֿון דער חיה זאָל דורכשײַנען אַ לעבעדיגער פֿאָלקס-טיפּ. דריטענס — דעם פֿײַנעם פֿאָלקסטימליכען הומאָר, וואָס שפּריצט אַדורך איטליכע שורה און וואָס איז נישט וועניגער פֿרעה-ליך אין געבײַ פֿון זאַץ, ווי פֿון דעם גראַם; פֿערטענס — דעם הע-כערן, טיפֿערן, געהויבענערן קוק אויף דער וועלט, וואָס טיילט אידם אָב פֿון געוועהנליכען פֿערגרעבטען פֿאָלקס-מענש און מאַכט

איהם אין אַ געוויסען זין פֿאַר אַ פֿאָלקס־מדריך, פֿאַר אַ פֿאָלקס־דענקער און אַ פֿאָלקס־פֿילאָזאָף.

מיט איין וואָרט, ח. טשעמערינסקי'ס משלים און סאַטירישע גראַמען, וואו ער בעגראַמט די פֿעהלער פֿון יודישען כלל־לעבען, שטעהען אין מינדסטען נישט אָב פֿון די אייגענע בערימטע ליטעראַרישע מוסטערן אין דער וועלט־ליטעראַטור.

איך בעדויער פֿון גאַנצען האַרצען, וואָס ר' מרדכי'לע האָט זיך אַזוי צעשפּרייט און צעזיידט אין פֿיל יודישע אויסגאַבען, און האָט קיין חשק נישט געהאַט צוזאַמענצוקלייבען זיינע וואונדערליכע שאַפֿונגען אין איין ווערק.

איך בין זיכער, און מיט מיר אויך אונזערע בעסטע ליטעראַטען היינטיגע, אַז טשעמערינסקי'ס „משלים" וועלען מיט דער צייט ווערען איינס פֿון אונזערע געליבטעסטע ביכער פֿון אונזער יודישער ביבליאָטעק.

יהואש, דער פאבעל־דיכטער

I

אין איטליכער ליטעראַטור זיינען פאַראַן אַזוינע טיפּען פון בעגאַבטע שרייבער, וואָס מען ווייס נישט, וואָס זאָל מען ביי זיי מעהר שעצען: צי דאָס טאַלענט פון אַ גוטען איבערזעצער, צי די געלונגענע פאָרם פון זייערע אייגענע נישט־בעזונדערס אָריגינעלע שאַפונגען.

למשל, ווען מען נעמט דעם פּאָעט באָדענשטעדט אין דער דייטשער ליטעראַטור, דעם ערשטען אויסגעצייכענטען איבערזעצער פון פושקינ'ס פּאָעזיע און פון דער פּאָעזיע פון די מאָרגען־לענדישע פעלקער, אָדער די רוסישע פּאָעטעסע טשיומינאַ, וואָס האָט הויך גוטע איבערזעצונגען פון דער וועלט־פּאָעזיע אויך געשריבען אייגענע זאַכען.

אין דער העברעאישער ליטעראַטור ווערט ביי פיל בער־קאָוויטש מעהר געשעצט ווי אַ זעלטענער איבערזעצער, איידער ווי אַן אָריגינעלער נאָוועלען־שרייבער.

אין דער יודישער ליטעראַטור האָבען מיר אויך אַזוינע צווילינגס־טיפּען פון שרייבער, און דער בעדייטענדסטער פון זיי איז יהואש, וואָס האָט איבערזעצט אין יודיש ישעיהו, איוב, שיר השירים, רות, קהלת, פרקי אָבות, די גרויסע ענגלישע פּאָעמע הייאַוואַטאַ פון אַמעריקאַנישען פּאָעט לאָנגפעלאָ און אַ רייה משלים און פאַבעלן פון עזאָפּ, לאַפאָנטען, לעסינג און אַנדערע.

אָבער די דאָזיגע צווילינגס־טאַלענטען זיינען נאָר צווילינגס פאַר'ן איבערפלאַכליכען אויג. טיפערע מענשען זעהען באַלד, אַז זייער הויפּט־קראַפט און היסטאָרישע בעדייטונג פאַר דער ליטע־ראַטור ליגט אין זייער איבערזעצונגס־טאַלענט.

דאָס זײַנען על פּי רוב טאַלענטען, וואָס האָבען אַן עכטען געשמאַק פאַר דער שענער פאָרם, די פעהיגקײַט זיך צו פערטיפען אין די געדאַנקען פון פרעמדע שאַפונגען, זיי האָבען אָבער צו װעניג אייגענע לעבעדיגע פאַנטאַזיע, אום צו פערמעהרען די רײַכ־קײַט פון דער ליטעראַטור מיט אייגענע אָריגינעלע זאַכען.

זייערע אייגענע זאַכען צייכענען זיך מעהר אוים מיט דער אָנגענעמער פאָרם, ווי מיט דער אייגענאַרטיגקײַט פון אינהאַלט. און ווען עס איז דאָ אַן אינהאַלט, איז דאָס מעהר אַ בעאַיינפלוסטער, ווי אַן אייגענער, פערזענליכער.

זייערע אייגענע זאַכען מאַכען אויך נישט מעהר דעם אײַנ־דרוק ווי פון די איבערזעצטע זאַכען, און אָפטמאָל נאָך — אַ פיל שוואַכערן אײַנדרוק.

די „פאַבעלן" פון יהואש מאַכען אויך נישט דעם אײַנדרוק, וואָס דער מחבר האָט געוואָלט. ער שרײַבט אַפילו אין זײַן פּראָ־לאָג (הקדמה) מיט גרוים ענוות.

...„קליין מיין קונסט און ווינציג (?) איז מײַן ווערק, דאָך יעדער טוי־טריף מעהרט די גרויסע שטראָמען, און יעדער שטויב, וואָס קלעבט זיך צו די בערג, פערגרעסערט זיי אויף אייניגע אַטאָ־מען"... אָבער אין דער דאָזיגער ענווות שטעקט אַ פערבעהאַלטע־נע גאוה: דען ער פערגלײַכט זײַנע פאַבעלן מיט „אַטאָמען", וואָס דאַרפען פערגרעסערן דעם באַרג פון די עזאָפּס, לאַפאָנטענס און קרילאָווס. דאָס הייסט, אַז יהואש איז בטוח, אַז זײַנע זאַכען, וואָס זײַנען געשריבען אין פאָרם פון אַ פאַבעל, זײַנען טאַקע באמת לויט דעם אינהאַלט נאָך אמת'ע פאַבעלן, וואָס פערגרעסערן דורך זייער צאָהל דעם פאַבעל־באַרג.

אין דער אמת'ן אָבער קאָן נאָר פערגרעסערן דעם באַרג דער „אַטאָם", וואָס איז פון דעם אייגענעם מין פעלזען־שטיין, וואָס דער גאַנצער האַרטער באַרג. ווען עס פאַלט אָבער אַרויף אויפ'ן באַרג אַן אַטאָם פון ווייכען זאַמד־שטיינדעל, ווערט דאָס מיט'ן פעלז נישט פערוואַקסען, און דער ערשטער ווינט בלאָזט דאָס אַרונטער.

איך האָב מורא, אַז דער איבערזעצער ווען מיט זײַנע אָרי־

גינעלע פאַבעלען האָבען דעם איגענעם מזל, וואָס דאָס ווייכע שטיינ־דעל איפֿ'ן האַרטען באַרג.

II

ווען מען פֿערגלייכט די אַלטע וועלט־בעריהמטע פאַבעלען מיט יהואש'ס, בעמערקט מען באַלד, אַז ער האָט קיין שום חוש נישט פֿאַר דער בהמה'שער מאַסקע.

גראָד דאָס, וואָס עס מאַכט אַזוי לעבעדיג היימיש און כאַ־ראַקטעריסטיש די פאַבעל, למשל, פון אַ קרילאָוו (לייען „דעם זיידענס משלים” איבערגעאַרבייט פון ריזועסמאַן), פֿעהלט ביי יהואש'ן כמעט אינגאַנצען. ווען ער פֿיהרט אַרויס אַ האָן, אַ הונט, אַ בער, אַ וועווערקע, אַ זינג־פויגעל א. אַז. וו., האָט דאָס עפּעס קיין כאַראַקטעריסטיש פנים נישט.

און נישט נאָר די מאַסקע איז שלעכט. אויך די נאַטירליכע, אַלעמען בעקאַנטע נייגונגען און אינסטינקטיווע געוואָהנהייטען פון די חיות און עופות קומען עפּעס ביי איהם אַרויס נישט נאַטירליך. למשל, ווען די קלאַסישע פאַבעל דערצעהלט, ווי אין אַ קאַלטען ווינטער האָט אַ דערפֿראָרענער גריל געבעטען נעהרונג ביי אַ מו־ראַשקע, — קומט אויס דער משל גאַנץ נאַטירליך, ווייל דאָס פּאַסט צו די ערנסטע נייגונגען פון דער מוראַשקע, וואָס אַרבייט אַ גאַנצען זומער כסדר, און צו דער לייכטזיניגקייט פון גריל, וואָס טענצעלט און טרעלייקעט די גאַנצע צייט און זאָרגט נישט אויף שפּעטער.

אָבער ווען מען נעמט די אייגענע טעמע און מען מאַכט דערפֿון אַ מעשה מיט אַ וועווערקע און אַ זינג־פויגעל, ווי יהואש האָט דאָס געטאָן, איז דאָס אַן אומגעלומפּערטע נאָכמאַכונג, ווייל די וועווערקע און דער זינג־פויגעל כאַראַקטעריזירען נישט פֿאַר אונז דעם לייכטזין און פלייס פון אַ מוראַשקע און אַ גריל.

שוין דורך דער פֿעראייניגונג פון בעשעפֿענישען, וואָס האָ־בען צווישען זיך קיין נאַטירליכען בונד נישט, וואָס טרעפען זיך אין דער נאַטור קיינמאָל נישט אָן, זעהט מען, ווי ווייניג יהואש האָט געכאַפּט די טיפקייט פון דער עכטער פאַבעל־פּאָעזיע. איהר גע־פינט ביי איהם „אַ זומער־פויגעל און אַ הריין־וואָרם” — אַן אומ־

מעגליכע פעראייניגונג, ווען מ׳פיהלט ריכטיג די נאַטור; „דער גלאָק און די מעטאַלען״. (עפּעס אַ זאַך מיט אַ פאָרם און אַ פאָרמלו׳זע זאַך). „אליהו הנביא און די הינט״, „דער פרומער סאָסנע־צווייג״ ווייזען אייך, ווי ווייט יהואש איז פון דער פאַבעל־פּאָעזיע, און ווי ער נעמט אָן אַ פשוט׳ע פאַראַבעל (אַ נידעריגערע אַרט פּאָעזיע) פאַר אַ פאַבעל. אין דער מעשה „די מויז און די אַלטע ספרים״ שפּרינגט פלוצלונג אַרויס ביי איהם אַ „קלוגער קאַמעראַד״...

קורץ און גוט, יהואש, וואָס איז טיילמאָלס אַזאַ געשמאַקפולער איבערזעצער, פערלירט דעם געשמאַק, ווען ער וויל געבען מעהר, וואָס ער קאָן.

אַ פרעמדע פאַבעל קאָן מען אַמאָל ניט שלעכט איבערזעצען, אָבער צו געבען איינענע דאַרף מען האָבען אַן אינטימע בעציהונג צו דער וועלט פון חיות, עופות, בהמות און אַזעלכע מענשען, וואָס זייערע תאוות, ליידענשאַפטען, נאַרישקייטען, אומבעהאָלפענקייטען און טפשות זיינען אַזוי איינפאַך, פרימיטיוו, פראָסט און קלאָר, אַז עס איז שוין קיין נפקא־מינה נישט, צי האָבען מיר פאַר זיך *אַ מענשענס פנים פון אַ בהמה*, *אָדער אַ בהמ׳יש פנים פון אַ מענשען*.

.III

ווער עס קוקט נישט אויף דער וועלטס בעשעפענישען פון וועהעריקל ביז׳ן הדר־יונגעל, פון דער טעמפּער פער׳עסק׳טער מוראַשקע אויף דער ערד ביז צום קליינעם וואָכערניק אין שטעטעל במעט מיט די אייגענע אויגען; ווער עס זעהט נישט אַזוי, אַז תמיד בייט זיך אין זיין הומאָריסטישען בליק די מאַסקע פון אַ טיפּישער בהמה אויף אַ מענשען מיט דער אייגענער טיפּישער גרימאַסע און די מאַסקע פון פראָסטען פרימיטיווען מענשען מיט טיפּישע תאוות און געוועהנהייטען אויף דער גרימאַסע פון אַ בהמה מיט אַזוינע טיפּישע נויגונגען — דער, וואָס פערמאָגט נישט דעם דאָזיגען געבוירענעם פאַבעל־בליק, דאַרף זיך נישט נעמען צו שרייבען אַ פאַבעל.

העכסטענס, וועט דאָס אַרויסקומען אַ פאַראַבעל, אַן איבערפלעכליכע צוגלייכעניש צו עפּיס, וואָס, ווי בעקאַנט, קאָן דאָס

קיינמאָל נישט אַזוי בעפרידיגען, ווי אַ פאַבעל. ווײַל, ווי בע־וואוסט, זײַנען אויך די בעסטע אַנאַלאָגיעס און פערגלײַכענישען — הינקענדיגע בעשעפענישען.

די בעציהונג פון פּאַראַבעל צו אַ פאַבעל איז ווי די בע־ציהונג פון וויץ (וואָס גלאַנצט־אויף אַ רגע) צום עכטען הומאָר, וואָס לײַכט שטענדיג מיט זײַן רוהיגען ליבען שײַן.

און נאָך אַ הויפּט־זאַך געפינען מיר נישט בײַ יהואש'ן דעם פאַבעל־מאַכער: עס פעהלט די אײַגענאַרטיגע סביבה, וואָס איז אַזוי טיפּיש פאַר עכטע פאַבעלן. זײַן סביבה איז נישט די לע־בעדיגע וועלט, נאָר די אויסגעטראַכטע, די ליטעראַרישע, די „קיבעצאַרניעס" פון די אַמעריקאַנער יודישע קאַפעס.

ווען איהר לייענט דורך זײַנע 70—80 פאַבעלן, זעהט איהר, אַז אין זיי שפּיגעלט זיך אָב אַ קליין וועלטעל פון די אַמעריקאַנישע קיבעצאַרניעס, מיט שלומ'ס קאַפע בראש, וואו עס זיצען די יו־דישע זשורנאַליסטען פון דער אַמעריקאַנישער פּרעסע. זיי זיצען לאַנג בײַ אַ גלעזעל קאַפע און פערברענגען זייערע פרײַע אָוונ־דען אין גלײַכווערטלעך, וויצען, שטעכעדיגע אין סאַטירישע דבורים, וואָס בעציהען זיך אויף די פאַר יודישע גדולים־ליטעראַטען אין אַמעריקע און אין רוסלאַנד.

דאָרט קלײַבט זיך אַמאָל אַרײַן אַן עמיגראַנט פון רוסלאַנד אָדער רומעניען, וואָס האָט זיך נאָך נישט אויסגעגרינט, און פיהלט אַ בענקשאַפט צו דער היים זײַנער. דאָרט קומט אויך אַמאָל אַרײַן אַן אמת'ער גדול, אַן אַמעריקאַנער גדול, און איינער, וואָס רײַבט זיך אַרום דעם גדול, אַ צוגעפאָהרענער גדול פון רוסלאַנד און אַ מחנה לעקערס און שמעקערס אַרום איהם.

קורץ, אין שלומ'ס קאַפע, קומען זיך צוזאַמען איטליכען אָוונד אַ פאַר מנינים יודען, וואָס זייער וועלטעל איז דאָס ענגע שמאָלע וועלטעל פון אַ יודישען ליטעראַרישען לעבען אין אַמע־ריקע, אָדער פון אַ יודישען ליטעראַט.

אַזאַ לעבען איז בכלל ענג און שמאָל אויך בײַ די אומות העולם. בײַ אונז איז עס נאָך טויזענט מאָל ענגער און שמעלער. יהואש זוכט אָבער די מאַסקע פאַר דער פאַבעל אין דער דאָזיגער סביבה, און אויך אין איהר געפינט ער זי.

מען דאַרף שוין נישט זײַן בעזונדערס געניט, אום צו פֿאַרשטעהן, אַז אין דער דאָזיגער ניט־נאָרמאַלער סבֿיבֿה — ווי אַ ליטעראַטען־סבֿיבֿה — וואו אַלע די נשמות דאָרט זײַנען נישט אײנפֿאַך און וואונדערליך קאָמפּליצירט, צעבראָכֿען און צעשפּאָלטען, אַזוי ווײַט פֿון דער פּשטות אין דער נאַטור, זעהר אָפּט קרענקליך און שטאַרק נישט נאָרמאַל — איז נישט מעגליך צו געפֿינען די טיפֿען, וואָס לאָזען זיך אָנטון אין דער מאַסקע פֿון אַ בהמה, וואָס איז תּמיד אַ שטיק נאַטור און בײַ וועמען דער כאַראַקטעריסטישער שטריך קומט שטענדיג אַרויס בולט, גאַנץ און פֿולקומען.

יהואש׳ן, דעם פֿאַבעל־דיכטער, האָט געפֿעהלט און פֿעהלט אַ נאַטירליכֿע סבֿיבֿה פֿון גאַנצע פֿאָלקס־מענשען, וועלכֿע געפֿינען זיך אומעטום אין לעבען, חוץ אין לעבען פֿון אַ ליטעראַט, — אַז ער זאָל קאָנען געפֿינען די פּאַסיגע מענשען־מאַסקע צו דער געהעריגער בהמה־מאַסקע. און דעריבער זײַנען טאַקע זײַנע פֿאַבעלן מעהר צו פֿערגלײַכֿען מיט פּשוט׳ע פּאַראַבעלן (הינקענדיגע פֿערגלײַכֿענישען), ווי מיט עכֿטע משלים, ווי בײַ די קלאַסישע פֿאַבעל־דיכֿטער עזאָפּ, לאַפֿאָנטען, קרילאָוו א. אַז. וו.

אום קלערער צו מאַכֿען דעם לעזער דעם חילוק צווישען אַ יהואש׳ן, דעם נישט־געלונגענעם נאָכמאַכֿער פֿון דער פֿאַבעל, ווײַל ער האָט נישט קײן אינעווייניגסטע בעציהונג צו איהר, און דעם עכֿטען, גאָט־געבענשטען פֿאַבעל־מאַכֿער — וועלען מיר ברענגען אײניגע פֿאַבעלן פֿון איהם און ר׳ מרדכֿי׳לען.

יהואש:

דער האָן און דער פּערל.

אַ האָן, זיך גריבלענדיג אין מיסט מיט פֿלײַס (?),
האָט דאָרט דערוויסט
אַ פּעריל פֿון הויכֿען פּרײַז (?)
און נאָך אַ קורצען בײַס
האָט ער אַוועקגעשלײַדערט איהם אויף גיך...
דערבײַ האָט ער גערעדט צו זיך,
זיך קרימענדיג פֿון עקעל:
„אַזאַ מין נישטיג ברעקעל,
און איך האָב נאָך צוערשט

געמיינט, להבדיל, עס איז אַ גערשט".

ר' מרדכילע:

דער האָן און דער פּערל.

גראַבעלט זיך אַ האָן
און טאַפּט אָן
אין שטויב אַ קערנדיל אַ הארטס.
אַ שאַר, אַ פּיק,
און אַ וואָרף צוריק מיט האַרץ.
מיט'ן קאָפּ
אַ דרעה,
און מיט טראָפּ
אַ קרעה:
— אומזיסט,
צושאַרט אַזוי פיל מיסט!
געמיינט — אַ קערן
צו דערנעהרען,
אַ האָבער, צי אַ גערשט,
ערשט —
נאַ דיר גאָר אַ פּעריל!

דער אומפּאַרטייאישער זעהט באַלד, ווי גרויס דער חילוק איז צווישען ביידען. ביי יהואש'ן, חוץ די אַנגעוויזענע פעהלער, איז דער האָן, אַלס פאַבעל־פיגור, טויט. ביי ר' מרדכי'לען אָבער לעבט ער און דרעהט זיך מיט דעם נאַטירליכען הענדעלשען הן.

„אַ צדקה־באַל ביי חיות"

(וואו עס מאַלט זיך אַן אסיפה פון אַלערליי חיות).

און אָנגעקומען איז דער גרויסער טאָג...
פון אַלע ווינקלען, אַלע הוילען
געגעבען האָבען זיך אַ טראָג
פערפוצטע (?) טיגערס, לעמפּערטען און בערען,
און פיקס און וועלף און נאָך אַזעלכע געסט.

ר' מרדכילע:

מגפה־אסיפה.

אָנגעקומען אַלע פערען,

וואו אַ קהל׳שער פּאָטער:
פּיפּערנאָטער,
אײַז־בערען
אין די ווײַסע קיטלען,
סויבעלנע היטלען,
עלקענע שטרײַמלען מיט עקען,
לעמפּערטען אין ראַצעמאָרענע
זשופּיצעס מיט פלעקען,
העלפאַנדען נאָזענדיגע
וכדומה יאָדערדיגע,
גילדערנע אָדערדיגע,
שוער־לײַביגע, וואילגעבאָרענע
אָטס־סטראַפּטשעס געשוואָרענע...

בײַ יהואש׳ן האָט איהר טיגערס פּערפּוצטע (אַ טויט וואָרט), און בײַ ר׳ מרדכי׳לען, וואָס זעהט אין זײַן פאַנטאַזיע די חיה מיט איהר בויג, איהר קעהר, מיט איהר כאַראַקטעריסטישען פעלץ־שווימען אַרויס „אײַז־בערן אין די ווײַסע קיטלען, סויבעלנע היט־לען" א. אַז. וו.

בײַ יהואש׳ן זײַנען די מאַסקעס פון חיות און עופות טויט. זיי ווערען זיי אָבער טיפּיש לעבעדיג בײַ ר׳ מרדכי׳לען: למשל, אָט האָט איהר בײַ איהם אַ הון, סײַ פאָלקסטימליך יודישליך, סײַ אַ כאַראַקטעריסטישע הון:

א הון אַן אשת חיל
איז יומם ולילי
אויף אייער זיך געזעסען...
אָט פיהרט זי אויס אַ דור,
קינדערלעך געראָטען.
זי וועט זיי מגדל זײַן,
ווי גאָט ברוך־הוא האָט געבאָטען,
און אַז דער אויבערשטער וועט געבען,
וועט זי אפשר נאָך דערלעבען
זיי בעזעצען אויף אויף אייער,
און מיט איהר אַלטען הענדעל־קרעהער

געהן אַ כשר־טאַנץ אין שלייער.
אָדער:

אַ צוויג אַקבצנ'טע, פער'הל'ש'ט און פערוויסט,
ליגט אויף אַ שמוציגען
פרעמדען בערגעל מיסט
מיט איהר זויגעדיגען צוציקען
ביי די דאַרע בריסט.

אָדער אַן עקסעל:

האָבען מיר אַ מודמע,
אַ פרה אַדומה,
אַ האַרציגע, אַ פרומע
און זי האָט אַ ביקעל
אַ בחור'ל אַן אַנטיקעל,
אַ גרייליכער לערנער
מיט גוואַלדיגע כחות,
צושטויסט מיט די הערנער
די שאַרפסטע בעל מחות.

אָדער אַ האָן אין זיין קלאַסישער פאַבעל „משיח'ס צייטען":

אויף אַ בוים אַ הויכען שטעהט
אַ גאַלאַנאַנער האָן און קרעהט,
גאָרגעלט, דרעהט,
ווי אַ חתן־בחור אַן אָבגעאַלטער,
ציהט אויף זיבען קלאַפטער
דעם שלשל'ת אין אַ מפטיר...

———

אַלע די געבראַכטע פערגלייכען און ציטאַטען פון דעם על־טען פאַבעל־דיכטער ר' מרדכי'לע וויזען, הולט זיך, דעם לעזער מעהר ווי טויזענטער ראיות, אַז יהואש האָט זיך גענומען נישט פאַר דער ריכטיגער מלאכה, אַז ער האָט מיט זיין בוך נישט פער־גרעסערט דעם „באַרג פון די פאַבעלן", נאָר נאָך איהם אַ ביסעל פערמיסטיגט. און איך האָב מורא, אַז דער גוטער איבערזעצער־נאָמען פון יהואש זאָל נישט אַריינפיהרען דעם נאַאיווען לעזער

אין אַ מכשול, און ער זאָל ניט מיינען טאַקע, אַז יהואש'ס פֿאַבעל־בוך מעג דינען פֿאַר אַ מוסטער פאַר דער דאָזיגער אַרט פּאָעזיע.

איבעריגענס, גראָד דאָס פשוט'ע פֿאָלק איז אַ מבין אויף אַ גוטער פֿאַבעל, און איך גלויב נישט, אַז עמיצער וועט זיך לאָזען אָבנאַרען דורך דעם נאָמען פֿון אַ שרייבער, וואָס גיט שלעכטע פֿאַבעל־מוסטערן.

תשר"ק'ס בעסטע ערצעהלונגען.

(שריפטען אין 4 בענד. ניו-יארק).

תשר"ק איז דער פסעוודאָנים פון ישראל זעווין, וואָס איז מיט 23 יאָהר צוריק אַוועק קיין אַמעריקע און זיך בעזעצט דאָרט אויף שטענדיג.

כאָטש ער שרייבט אין די אַמעריקאַנישע בלעטער איננאַנ-צען אַ יאָהר 17, פונדעסטוועגען רעכענט ער זיך שוין צו די „אַל-טע". אין דעם פרט איז אַמעריקע נישט בעסער פאַר רוסיש-פוילען. מען אוספייעט נאָך נישט צו בעקומען גראָהע האָר אין די פאות, — ווי עס קומען שוין צו געהן יונגלעך אָהן וואָנסען און מען איז משלה דעם נעכטיגען „יונגען" אין אַרכיוו פון די „אַל-טע", אין דעם שמות-קאַסטען, וואָס שטעהט געוועהנליך בײַ דער טיר פון בית-המדרש.

אין רוסלאַנד קען מען תשר"ק'ן זעהר ווייניג, און די סיבה דערפון איז די, וואָס, ערשטענס, האָט ה' זעווין קיינמאָל נישט געשריבען קיין דראַמעס (ווי ליבין און קאָברין, וואָס האָבען אָנ-געהויבען שרייבען כמעט אין דער אייגענער צייט); צווייטענס, דערפאַר, וואָס זײַנע מעשה'לעך, משלים, סקיצען, בילדער זײַ-נען שוין צו-קליין, צו-ווייניג טעכניש אויסגעאַרבייט, צו-ווייניג קינסטלעריש, אַז עס זאָל זיך לוינען אײנציגווײַז זיי צו ברענ-גען אין אונזערע היגע אויסגאַבען. מעג מיר ה' תשר"ק מוחל זײַן, — אָבער דאָס מוז איך זאָגען: איטליכע סקיצע פון תשר"ק'ן איז צו-ווייניג בעדײַטענד, צו-פלאַך, אַז מען זאָל זיך קאָנען מיט איהר בעזונדערס פעראינטערעסירען. נאָר אין אַמעריקע קאָן מען זיך ערלויבען אָנצורופען מיט'ן נאָמען „ערצעהלונגען" אַזאַ מין ליטעראַרישען זשאַנר, וואָס איז זעהר אָפט עהנליך צו אַן אַנעק-

דאָט, צו אַ בעאַרבייטער צײַטונגס־נאָטיץ, צו אַ ליטעראַריש־געשריבענעם פּראָטאָקאָל פֿון געריכט, א. ד. גל.

נאָר הוץ די אורזאַכען, פֿאַרוואָס מען איז פֿאַרבײַ פֿאַר תּשר״ק׳ן, — איז דאָ נאָך איינע. און די אורזאַך איז טאַקע אַ מעלה, וואָס מיר געפֿינען דאָס נאָר בײַ געצעהלטע אַמעריקאַנער. תּשר״ק איז געווען אַזוי קלוג, אַז ער האָט זיך גיך בעפֿרײַט פֿון די פֿעדים, וואָס פֿערבינדען איהם מיט דער אַלטער היים. פֿון זײַנע סקיצען, מעשה׳לעך, משלים שמעקט נישט מיט׳ן ריח פֿון די רוסיש־יודישע קליינע שטעטלעך. ער קומט נישט צו אונז מיט דער וויינענדיגער בענקשאַפֿט פֿון אַלע אונזערע אימיגראַנטען, וואָס קאָנען נישט פֿערגעסען דעם קרופּניק און דעם טשאָלענט פֿון דעם אָרימען יודישען שטעטעל. ער האָט זיך גיך „אויסגעגרינט" און בעקומען אָפֿענע אויגען פֿאַר דער וועלט, אין וועלכער ער האָט זיך גענומען אַ פֿעסטען הסכם אַרײַנצושלאָגען די פֿלעקער פֿון זײַן געצעלט. און אָט טאַקע מחמת אָט דער מעלה איז ער פֿאַר אונז, קליין־שטעטעלדיגע יודען, געווען נישט בעזונדערס אינטערעסאַנט, אפשר אויך שטאַרק נישט פערשטענדליך.

מען קאָן אַפֿילו נישט זאָגען, אַז תּשר״ק בענוצט שוין צו־פֿיל דעם ענגליש־אַמעריקאַנישען זשאַרגאָן אין זײַנע סקיצען. אומגעקעהרט, אין דעם פּרט איז ער אַ סך ריינער פֿון זײַנע קאָלעגען אַמעריקאַנער. מען קאָן אויך נישט זאָגען, אַז תּשר״ק האָט שוין געשריבען אַ צו־גוטען יודיש, אַז ער זאָל דעריבער ווערען אומפֿערשטענדליך פֿאַר׳ן געוועהנליכען לעזער, וואָס האָט זיך אָנגעלייענט פֿריהער מיט דעם „דײַטשמעריש" פֿון שמ״ר, בלאָשטיין און קאָמפּ. אַדרבא, זײַן לשון איז שטאַרק אונטער דעם איינפֿלוס פֿון דער שמ״רישער שפּראַך. אָבער דער אינהאַלט פֿון זײַנע זאַכען איז צו־פֿרעמד געווען פֿאַר׳ן געוועהנליכען לעזער אין רוסלאַנד, אַז אונזערע פֿערלעגער זאָלען וועלען איהם בעקענען מיט׳ן רוסיש־יודישען לעזער. דעריבער איז תּשר״ק בײַ אונז אַ סך וועניגער בעקאַנט, ווי אַ סך פֿון זײַנע קאָלעגען אַמעריקאַנער שרײַבער, וואָס צעהלען זיך צו די „יונגע" און קאָנקורירען מיט אונז אין אַלערליי מעשיות און בילדער פֿון יודישען אָרימען שטעטעל מיט זײַנע אָרימע דערשלאָגענע נפֿשות.

* *
*

אײנציגװײַז האָבען תּשר״ק׳ס „ערצעהלונגען“ נישט קײן גרױ־
סען װערט. לײענט מען אָבער דורך די פֿיר בענד אױף אַמאָל, בע־
קומט מען גאָר אַן אַנדער אײַנדרוק. תּשר״ק איז אײגענטליך מעהר
פּובליציסט און קריטיקער לױט זײַן טאַלענט נאָך, װי בעלע־
טריסט. די מעשה׳לע, דער משל, דער אַנעקדאָט איז מעהרסטענ־
טײלס בײַ איהם אַ מיטעל, אום קלאָר צו מאַכען זײַן פּובליציסטי־
שען אָדער קריטישען געדאַנק, מיט װעלכען ער קוקט זיך צו
צו דער װעלט. פֿון זײַנע פֿיר בענד שײַנט אַרױס אַ גײַסט, װאָס
האָט אַן אױג צו אַלץ, װאָס קומט פֿאָר אין יודישען און מענש־
ליכען לעבען; ער זעהט די בעציהונגען פֿון „יעקב און עשו“;
ער זעהט, װי עס קלאַפּט דער יודישער אָדער אין די פֿערפּלאָנ־
טערטע צופּאַלען פֿון אַן אַסימילירטען אַמעריקאַנער ברודער („אי־
בער געװאַלט ביזטו אַ יוד“); ער האָט אַן אױג פֿאַר דעם, װאָס
עס טוט זיך אין „די הױכע פֿענסטער“; ער שמײכעלט מיט אַ
מילדען אומעטיגען שמײכעלע, װען ער דערצעהלט אונז אַ רײה
מעשיות אונטערן טיטעל „אַמעריקא גנב“, װאו ער װײַזט אונז
די קונצלעך און שטיקלעך פֿון דעם אַמעריקאַנער, װען ער װאַרפֿט
זיך מיט אַ הונגעריגען אימפּעט אױף אַ שטיקעל „ביזנעס“ און זוכט
מיט ליכט אַ שטיקעל אָרימע פּרנסה פֿאַר זיך. אין דער סעריע
סקיצען „יונג און אַלט“ זעהט ער דעם צער פֿון די אַלטע און
יונגע; פֿון די „אַלטע“, װאָס דאָס נאַרישע לעבען מאַכט זײ צו־
פֿריה אַלט, און פֿון די „יונגע“, װאָס פֿערלירען שױן אין דער
יוגענד דאָס רעכט צו זײַן „יונג“. אַ גאַנצער באַנד װערט אָבגעגע־
בען בײַ איהם צו דער אײביגער טעמע „מענער און פֿרױען“, װאו
מען פֿיהלט, אַז תּשר״ק זעהט אַ סך טראַגעדיעס און קאָמעדיעס
פֿון יודיש־אַמעריקאַנישען פֿאַמיליען־לעבען, אַז ער האָט צוגלײַך
אַן אָפֿענעם בליק פֿאַר דעם גרױסען רעטעניש, װאָס מען רופֿט
דאָס אָן מיט׳ן נאָמען „פֿרױ“, „װײַב“, „כלה־מײדעל“.

און איבער אַלע די מעשיות פֿערשפּרײט זיך װי אַ נע׳ץ
די לופֿט, די אַטמאָספֿערע, דער לאַרים און הו־האַ פֿון דער
גרױסער װעלט־שטאָט ניו־יאָרק מיט איהרע איבער־ערדישע, אונ־

טער-ערדישע באַהנען, אײלענדיגע עלעקטרישע טראַמס און פּלי-הענדיגע אַװטאָמאָבילען; מיט איה"ע „מיוזיק-האָלס", טעאַטערס, מיטינגס; מיט איהרע לעדיס, באָרדערס, באַ-הערקעס, מיסיסען און גערלס. איהר פֿערגעסט נישט אַ מינוט, אַז דאָ רעדט מיט אײך אַ מענש, װאָס איז שױן װײט-װײט אַװעק פֿון אײער טויטען פֿערגליװערטען שטעטעל, װאו דאָס לעבען בעװעגט זיך לאַנגזאַם װי אַ װאָרים. עס אַנטפּלעקט זיך פֿאַר אײערע אויגען אַ בילד פֿון אַ שטאָט און פֿון אַ יודישען לעבען אין אַ שטאָט, װאו עס שטראָמט לעבען פֿון אַלע װינקעלעך, װאו עס צאַפּלען זיך און קוילערן זיך מענשען, געפּײניגטע פֿון אַלערלײ תּאװות און פון ביטערסטען צער.

דערבײ פֿיהלט איהר, אַז דער אַװטאָר איז עפּעס אַ טשיקאַװער מענש. ער פֿיהרט אײך דורך די װאונדערליכע שטאָט נישט מיט אַ פֿערביסענקײט פֿון אײנעם, װאָס איז געװאָרען פֿון דער שטאָט צעטראָטען; נישט װי אַ פֿער'הלומ'טער מענש, װאָס צילט שטענדיג צו געפֿינען אַ בלימעל, אַ בוימעל אין טומעל פֿון די גאַסען; אויך נישט װי אַ זיגער, װאָס האָט בעזיגט די שטאָט מיט אַלע איהרע הײהלען און גרובען. און האָט שוין פֿאַר איהר קײן מורא נישט. תשר"ק האָט גאָר עפּיס אַן אַנדער פּנים. מיט אַ שמײכעלע אויף די ליפּען דערצעהלט ער אײך צעהנדליגער װיציגע אַנעקדאָטען, נאָר נישט דאָס איז ער אויסען. ער איז שטענדיג אויסען עפּיס אַ מאָראַלישען געדאַנק אַרויסצוזאָגען. נאָך אײדער איהר האָט געענדיגט לאַכען פֿון זײן װיץ, בעדעקט זיך שוין זײן פּנים מיט אַן ערנסטען אויסדרוק, און פֿון זײנע ליפּען טראָגען זיך די װערטער פֿון אַ מדריך, אַ לעהרער, אַ פֿאָלקס-ערציהער. ער פֿערקריכט נישט אין טיפֿע פֿילאָזאָפֿיעס, ער זעהט, אַז איטליכע זאַך, װאָס ער װײזט און דערצעהלט, זאָל בעקומען פֿאַר אײך מעהר װערט, װי דאָס זעהט אויס אויפ'ן ערשטען בליק.

דען תשר"ק איז פֿאָרט מעהר פּובליציסט און קריטיקער פֿון אַ דעמאָקראַטישען פֿאָלקס-לעבען, װי דער רײנער קינסטלערישער ערצעהלער.

*

אײנע פֿון די הויפּט-מעלות פֿון תשר"ק'ס פּיר בענד איז דער לײכטער אומעטיגער הומאָר, װאָס איז פֿערשפּרײט איבער

אַלע זײַנע זאַכן. מען פֿיהלט, אַז די טעגליכע צײַטונג האָט בײַ אונז צוגענומען אַ טאַלענט, וואָס האָט געקאָנט ווערן אַ פֿיל בעדײַטענדערע פֿיגור אין אונזער ליטעראַטור, ווי איצט.

תשר״ק ווייסט דעם סוד, אַז עס איז נישטאָ אַזאַך אויף דער וועלט, פֿון וואָס מען זאָל נישט קאָנען לאַכען. נישט אָבלאַכען, נאָר לאַכען. אין תשר״ק׳ן לעבט אַ פֿילאָזאָפֿישער קוק אויפֿ׳ן לעבען, וואָס שטעהט העכער פֿון דעם גאַנצען טומעל, וואָס מיר רופֿען דאָס אָן „לעבען״. ער זעהט דאָס נאַרישע, נישטלאָגישע אין אַלע אונזערע געדאַנקען און טועכצען און שמייכעלט דערבײַ מיט אַ מילדען אומעטיגען שמייכעל. טיילמאָל מאַכט אויף מיר תשר״ק אַן אײַנדרוק פֿון אַ מענשען, וואָס ער אַליין האָט זיך שוין פֿון אַלץ אָבגעזאָגט; ער האָט נאָר הנאה דערפֿון זיך צוצוקוקען צו אַ שפּיל, מיט וואָס קינדער האָבען זיך אַזוי ליב צו שפּילען. און אַזוי ווי תשר״ק האָט ליב דאָס גרויסע קינד, דאָס פֿאָלק אין אַלע זײַנע פֿאָרמען, — הערט זיך פֿון זײַן לאַכען אָפֿטמאָל מעהר ליבע, אומעט, ווי פֿערביטערטקײַט.

אין אַלגעמיינעם האָב איך פֿון תשר״ק׳ס ווערק בעקומען דעם אײַנדרוק, אַז, ווי אינטערעסאַנט ס׳איז נישט פֿאַר מיר זײַן ווערק — וואָלט נאָך אַ פֿשר אַ סך אינטערעסאַנטער פֿאַר מיר געווען דער מענש, וואָס האָט זיך — ווי מיר דוכט — נאָר אין אַ קליין־ווינציג טייל געגעבען אין זײַן ווערק.

די אַמעריקאַנישע קריטיק איבער תשר״ק׳ס פיר בענד וועט בעווײַזען, ווי ווײַט מיר, רוסישע קריטיקער, זײַנען גערעכט אין דער אָבשאַצונג פֿון ה׳ תשר״ק אַלס ליטעראַט און אַלס מענש. אָבער דאָס מוז איך שוין הײַנט זאָגען: איך פֿיהל, אַז די פֿיר בענד פֿון תשר״ק׳ס סקיצען האָבען מיך, בײַ אַלע זייערע פֿעהלער, בעקאַנט געמאַכט מיט אַ מענשען, וועלכע אונזער יודיש־ליטעראַריש וועלטיל האָט, לײַדער, נאָך נישט קײַן סך. און שוין דערפֿאַר אַליין בין איך דאַנקבאַר צוגלײַך מיט ה׳ זעווין דעם ה׳ מיניקעס׳ן, וואָס האָט נישט געשאַנעוועט קײַן צײַט און מיה צו זאַמלען און אַרויסצוגעבען תשר״ק׳ס ווערק.

נ. סאקאלאוו.

אויסגעוועהלטע שריפטען (יודיש).

פֿון די 24 זאַכען, וואָס דער פֿערלאַג פֿ. קאַנטאָראָוויטש האָט אַרויסגעגעבען אין יודיש אונטער דעם טיטעל „אויסגעוועהלטע שריפֿטען“ — זיינען צוועלף זאַכען איבערזעצונגען פֿון העברעאיש, צעהן — אָריגינעלע יודישע, און וועגען צוויי זאַכען (וואָס פֿעהלען, ווי עס פּאַסט פֿאַר יעדער נישט־סאָלידער אויסגאַבע, אין אינהאַלטס־פֿערצייכעניש — „צו קבר ישראל“ און „אַ נייַהטאָרין“) ווייסען מיר בכלל נישט, צי זיי זיינען אָריגינעל יודיש אָדער העברעאיש (איך בין אָבער משער, אַז זיי זיינען אָריגינעל). הייסט עס, אַז פֿון 24 זאַכען בעשטעהט אַ העלפֿט פֿון איבערזעצונגען. איך בין נישט אויסען צו פֿיהרען וכּוחים מיט'ן הער פֿערלעגער. זאָל דער לעזער אַליין אורטיילען, צי האָט עס געהאַט אַ זין אַרויסצוגעבען אין י ו ד י ש סאָקאָלאָווס „אויסגעוועהלטע שריפֿטען“, בעת אַ העלפֿט בעשטעהט פֿון איבערזעצונגען.

נאָר בכלל האָט ה' סאָקאָלאָוו נישט קיין מזל צו זיינע פֿערלעגער. פֿאַר זיבען יאָהרען, ווען מען האָט צו זיין 25־יעהריגען שרייבער־יובילעי אַרויסגעגעבען אין העברעאיש זיינע „כתבים נבחרים“, אַ באַנד פֿון 40 דרוק־בויגען, — האָט עס אויך נישט געמאַכט דעם איינדרוק, וואָס מען האָט געקאָנט ערוואַרטען פֿון אַ בוך, וואָס דאַרף אָבגעבען דין וחשבון פֿון אַ בעדייטענדען ליטעראַט און פֿון אַ מענשען, וואָס שטעהט שוין צעהנדליגער יאָהרען אַזוי נאָהענט צום יודישען לעבען און זיינע פּראָבלעמען. דאָס בייליגע בוך איז עפּעס איינגעזונקען געוואָרען, ווי אַ ציגעל אין וואַסער; מען האָט פֿון איהם כמעט קיין נאָטיץ נישט גענומען. די קריטיק האָט זיך מיט איהם קנאַפּ וואָס אָבגעגעבען. און שול-

דיג איז געווען דער פֿערלעגער (דער דעמאָלדיגער יובֿילײ־קאָמיטעט), וואָס האָט אין איין אײַלעניש אויסגעשניטען הונדערטער מאמרים און מאמרימ׳לעך פֿון אַלטע און נײַע „הצפֿירה׳ס״ און אָהן אַ שום קריטיק דאָס פֿעראייניגט אין איין בוך. די פֿערלעגער האָבען, נעבּיך, נישט געוואוסט, אַז אַ הויפֿען ציגעל זײַנען נאָך נישט קײַן בּנין, אַז אַ פּאַק מאמרים זײַנען נאָך נישט קײַן בּוך — און זיי האָבען מיט גרויס תּמימות אָנגערופֿען דעם הויפֿען מאמרים — „כּתבֿים נבֿחרים״.

און אפֿשר זײַנען די פֿערלעגער גאָרנישט שולדיג? אפֿשר האָבען זיי בּכלל נישט קײַן פֿאָרשטעלונג פֿון סאָקאָלאָוו׳ן דעם מענשען, דעם ליטעראַט, זשורנאַליסט, פּאָליטיקער און רעדנער? אפֿשר שטעהען זיי פֿאַר איהם ווי צעמישטע, וואָס קאָנען זיך נישט אָבגעבּען קײַן חשבּון וועגען אַ מענשען, וואָס האָט אַזוי פֿיל גלאַנצענדיגע קאַנטען אין זײַן נשמה, וואָס איז אַזוי פֿילזײַטיג און וואָס קומט צו זיי אַלע טאָג מיט אַ נײַער מאַסקע אויפֿ׳ן פּנים, מיט אַן אַנדער שמייכעלע אויף די ליפּען? און הערי‌בּער טאַקע האָבען זיי זיך גענומען צו דער אַרבּײַט אָהן אַ שום קריטיק, ווײַל זיי, די קליינע מענשעלעך מיט דער התפּעלות אין זייערע קליינע הערצעלעך, מיט דער התפּעלות פֿאַר אַ גײַסט, וואָס איז פֿילזײַטיגער, ווי זיי — האָבען מורא געהאַט זיך אַרײַנצומישען אין אַן ענין, וואָס איז העכער פֿאַר זייער הינערשען שׂכל?

ווי די מעשה איז — און איך רעכען, אַז די לעצטע ערקלערונג איז קרובֿ לשׂכל, — נ. סאָקאָלאָוו האָט בּעקומען אַ בּאַנד אַלטע און נײַע צופֿעליגע מאמרים, אָנשטאָט זײַנע „כּתבֿים נבֿחרים״.

דאָס אייגענע, אין קלענערן מאָסשטאַבּ, האָט איצט פּאַסירט מיט זײַנע „יודישע״ געקליבּענע שריפֿטען. קיין מענש האָט זיי נישט געקליבען; מען האָט זיי פּשוט צוזאַמענגעוואָרפֿען אין איין זאַק, — און אין אַזאַ געשטאַלט האָט מען זיי דערלאַנגט דעם יודישען לעזער: נאַ, עסען דעם זאַק. וואָס אַרויסצוּוואַרפֿען און וואָס צו געניסען — איז שוין דײַן עסק, — נישט מײַנער, דעם פֿערלעגערס.

* *
*

פֿון די 24 זאַכֿען האָבען אַ דריטעל כמעט נישט די ווערדע פֿון אַ גוט דערצעהלטען אַנעקדאָט. אַלס בײַשפּיל קאָן מען נעמען: „בעריל פּופּיק“, „נישט אומזיסט“, „צו קבֿר ישראל“ א. א. וו. מען האָט געקאָנט דעם אַנעקדאָט בעסער דערצעהלען, און איך בין בטוח, אַז דער ערשטער, וואָס וועט מאַכֿען אַ ברכֿה „ברוך מחיה המתים“, בשעת ער וועט דאָס לייענען, וועט זײַן נ. סאָקאָלאָוו אַליין. ער וועט אָבער געוויס נישט וואַרטען, אַז דער לעזער זאָל ענטפֿערן אויף זײַן ברכֿה „אָמן“. די „מתים“ האָבען געמעגט רוהען אין די געלע צעשפּאָלטענע בלעטער פֿון „הצפֿירה“ און „טעלעגראַף“.

אַ טייל זאַכֿען דריקען אויס דאָס פֿײַער פֿון זײַן נאַציאָנאַליסטישער ציוניסטישער אמונה, ווי „די מלחמה מיט די שטערען“ (אַ רמז'ל אויף „אונזערע“ געגנער. וואָלוועלע פּאָלעמיק!), „אַ שטיין ביזטו אַמאָל געוועזן“, „די אַלטע הגדה“ א. א. וו.

אַ טייל ווידער („יענטע דער גבאי'טעס אייניקעל“, „איזידאָר ברײַנדעלעס“, „שטויב“, „אין גלות“) זײַנען קליינע רמזים'לעך אויף די ערשײַנונגען פֿון דער רעגענעראַציע אין יודישען לעבען, פֿון נאַציאָנאַלן שטאַנדפּונקט בעטראַכֿט. די איינציגע זאַך, וואָס דאַרף ווירקען אויף אונז שטאַרק, איז „אליהו הנבֿיא'ס כוס“, נאָטיצען פֿון אַ מענ'שען, וואָס האָט דורכֿגעלעבט דעם קישינעווער פּאָגראָם. ווײַטער די איינציגע זאַך, וואָס דאַרף אונז פֿערוועבען מיט דער פּאָעזיע פֿון „שענע זומערדיגע טעג“, איז „דער מלאך פֿון רעגען“, וואו מיר געפֿינען אַ דורכֿגעפֿיהלטע זומער-לאַנדשאַפֿט, אַ ביסעל געמאָלט מיט'ן פּענזעל פֿון אונזער אַלטען רב מענדעלי. די איבעריגע זאַכֿען (כלומר'שט טיפּען פֿון מענשען, סצענקעס) זײַנען בלײַשטיפֿט-צייכֿענונגען, האָבען נישט מעהר ווערדע כאַר'ן לעזער, ווי די צופֿעליגע פֿערצייכֿענטע ליניען און שטריכֿען אין דעם נאָטיץ-ביכעל פֿון אַ מאָלער. בכלל מאַכֿט דער ערשטער באַנד „אויסגעוועהלטע שריפֿטען“ אַ שוואַכֿען אײַנדרוק. דער לעזער, וואָס האָט זיך שוין צוגעוועהנט, אין אַ משך פֿון יאָהרען, צו אַ בעסערער, מעהר קינסטלערישער יודישער ליטעראַטור — וועט אַוועק-

לעגען דאָס בוך מיט אַ גרויסער נישט־צופרידענקייט. און די נישט צופרידענקייט וועט נאָך וואַקסען ביי איהם, וויבאַלד ער וועט אָנ־הויבען צו פערגלייכען דעם נ. סאָקאָלאָוו'ן פון זיין דמיון מיט דעם פון די „אויסגעוועהלטע שריפטען".

*　*
*

נאָך פאַר דעם קריטיקירטען בוך איז אַרויס ביי דעמזעל־בען פערלעגער די ביאָגראַפיע פון נ. סאָקאָלאָוו מיט דער כאַראַק־טעריסטיק זיינער. די לעצטע האָט געשריבען דער אַמעריקאַנישער שרייבער אַב. גאָלדבערג. וואָס איז שייך צו דער ביאָגראַפיע, איז זי געשריבען אין נאַאיווען סטיל פון די ביאָגראַפיעס וועגען אַן אַלטען גאון. חוץ דעם פאַקטישען מאַטעריאַל אין איהר, האָט זי קיין שום ווערדע נישט. די כאַראַקטעריסטיק, פערקעהרט, בע־וויזט, אַז אַב. גאָלדבערג האָט זיך ערנסט פערטיפט אין דער פילזייטיגער, רייך־בעגאַבטער נשמה, וואָס טראָגט אויף זיך דעם נאָמען סאָקאָלאָוו. ווען אויך נישט אין אַלץ קאָן מען זיין מיט איהם איינשטימיג, אָבער אין איין זאַך מוז מען מיט איהם מסכים זיין: מען בעגרייפט די פערזענליכקייט סאָקאָלאָווס צו־איבערפלעכ־ליך. זי איז פיל טיפער, רייכער און האַרציגער, ווי זי דוכט זיך אונז אויס, דערנאָך ווי מיר לעזען פון איהם נאָר עטליכע צעהנדליג אַרטיקלען. מען מוז זיין אַ פיינער ליטעראַטאָר און מענ־שען־קענער, אום צו קאָנען אַרויסגעפינען אין דעם מבול פון סאָ־קאָלאָווס מאמרים דאָס גאָלד פון זיין נשמה. און נאָך מעהר לי־טעראַרישער קענער מוז מען זיין, אום מיט דער נויטיגער קרי־טיק און דעם נויטיגען טאַקט צו קאָנען צונויפקלייבען דאָס גאָלד אין דעם הויפען זאַמד. מעגליך, אַז סאָקאָלאָווס „כתבים נבחרים" וועלען דעמאָלט פערלירען זייער כמות, זיי וועלען שטאַרק מאָ־גערער ווערען, אָבער זיי וועלען געווינען דעמאָלט אין אונזערע אויגען דורך דעם וואַרימען גלאַנץ פון זייער פראָבע־עכטען גאָלד.

פראָפעסאָר מאַדאַם קורי האָט זיך נישט געפוילט איבער־צוזיפען טויזענדער זעק ערד, אום צו געפינען אַ זאָלאָטניק ראַדיום־זאַלץ. און זי האָט, ווי מען ווייסט, קיין חרטה נישט געהאַט. זאָל

דער קומענדיגער רעדאַקטאָר פֿון סאָקאָלאָװס „געזאַמעלטע שריפֿ־טען“ זיך אויך נישט פֿוילען. ער װעט אויך נישט האָבן קײן חרטה.

נ. סאָקאָלאָװ איז אויך אַזאַ מין בעהמישער ערדענער מי־נעראַלישער באַרג, װאו עס ליגט ערגיץ־װאו טיף־טיף בעהאַל־טען אַ קערנדעל ראַדיום. מיר, פּראָסטע מענשען, זעהען נאָר דאָס ערדישע, האָבען אפשר אַ ביסעל בושה פֿאַר דעם באַרג, אָבער זעלטען־װען דערזעהען מיר דאָס ראַדיום־קערנדעל.

נ. סאָקאָלאָװ איז דער ערשטער און גרעסטער זשורנאַליסט בײַ אונז. און נישט נאָר בײַ אונז. װי װײַט איך קאָן די זשורנאַ־ליסטיק אין אייראָפּאַ, — געטרוי איך זיך נישט אָנצורופֿען קײן האַלב טוץ נעמען, װאָס זאָלען זיך קאָנען מיט איהם פֿערגלײַ־כען. אָבער צו דעם זשורנאַליסט האָט מען עפּעס בײַ אונז קײן צוטרוי נישט. ער לעבט עפּעס צו־שטאַרק מיט'ן טאָג. ער האָט עפּעס צו־פֿיל בושה פֿאַר דער געגענװאַרט, בײַט זיך צו־אָפֿט מיט די שאָטענס פֿון טאָג און האָט עפּעס קײן גרױס אָבשײַ נישט פֿאַר די צוקונפֿטס־מענשען. און אויך דעמאָלט, װען דער זשורנאַליסט בענוצט זײַן פֿעדער פֿאַר אַ צוקונפֿטס־פּלאַן, האָט זי נישט די ליריק, װײכקײַט און דעם בעלי־חלומות־טאָן — איז עפּעס צו קלאָר, צו נאָהענט, צו פּראַקטיש, פֿרײַ פֿון אַלערלײ לבנה־פּאָעזיע. דער זשורנאַליסט האָט שוין אַזאַ מזל, אַז מען געטרויט איהם נישט.

אָבער ס'איז אַ גרויסער טעות, װען מען זעהט נאָר אין סאָ־קאָלאָװ'ן דעם זשורנאַליסט. דער זשורנאַליסט בײַ איהם איז נאָר דער ערדענער באַרג, װאו עס ליגען אויך צעשפּרייט די גאָלד־קערנער. די בעסטע ראיה דערפֿאַר איז די, װאָס בײַ דעם גאַנ־צען אימפּרעסיאָניזם פֿון סאָקאָלאָװ'ן ציהט זיך דורך זײַנע בעסטע אַרטיקלען איין פֿאָדעם, װאָס פֿערקניפּט איהם איבערן טאָג, איבער די צעהנדליגער יאָהרען פֿון דער הײַנטיגער זשורנאַ־ליסטיק.

אום דאָס אָבער קלאָר צו בעװײַזען, מוזען צוערשט נאָך דורכגעזיפּט װערען די טויזענטער אַרטיקלען פֿון סאָקאָלאָװן, מ'ז־זען אויך שטאַרק דורכגעזיפּט װערען זײַנע „כתבים נבחרים“, מו־

זען נאָך „דער שבת'דיגער אורח" און די „מענשען" (אישים) שטאַרק דורכגעזיפּט ווערען, מוז מען נאָך אַרויסזוכען די קערנדלעך פֿון זײַן ערשטען גרויסען מאמר אין „האסיף" ביז צו זײַנע לעצטע „אַיינדרוקען אין פּאַריז". כל זמן דאָס איז נאָך נישט געטאָן געוואָרען — איז נאָך סאָקאָלאָוו פֿאַר אונז דער באַרג, אַרום וועלכען עס טאַנצען אַלערליי גוטע און בייזע ווינטען.

די אַרבייט וועט אָבער נישט מאַכען אַ יובילײ־קאָמיטעט, וועט אויך נישט מאַכען קײן פּ. קאַנטאָראָוויטש. ביז דעמאָלט אָבער מוזען אַלע קענער און איבערגעגעבענע פֿרײַנד פֿון סאָקאָלאָוו'ן האָבען אמת'ע עגמת נפש, ווען עפּעס אַ פּיפּיגער פֿערלאַג טראָגט זיי מיט אַמאָל צו אַ באַנד „געקליבענע" פֿון נ. סאָקאָלאָוו'ן, און מאַכט פון בעריהמטסטען־נישט־בעריהמטסטען מאַן נאָך בעריהמטער־נישט־בעריהמט.

דער שטומער

א דראמע אין 4 אקטען פון א. ווייטער.

ס'האָט ערשיינט פֿון אַ. ווייטער אַ דראַמע, וואָס ערנסטע אַרטיסטען וועלען איהם געוויס דאַנקבאַר זיין פֿאַר איהר. אין דער דראַמע געפֿינען מיר איין פֿרויען־ראָלע און צוויי מענער־ראָלען, וואָס גיבען די מעגליכקייט איטליכען בעגאַבטען אַקטיאָר זיך שטאַרק אויסצוצייכענען. דאָס זיינען דריי געשטאַלטען, וואָס זיינען אין אייראָפּעאישען טעאַטער אין דער לעצטער עפּאָכע נישט ניי, וואָס זיינען אָבער פֿאַר'ן יודישען טעאַטער גאָר נייע פּנים'ער.

איך וועל פּרובען איבערגעבען דעם אינהאַלט פֿון דער דראַמע, דערביי מוז איך אָבער בעמערקען, אַז דער אינהאַלט פֿון איהר האָט אַ דרייפֿאַכע בעדייטונג: אויסער פּשט, געפֿינען מיר אין איהר אַ סך רמזים און אויך אַ ביסעל סודות.

מיר געפֿינען זיך אין אַ קליין שטעטעל אַ שעה פֿאַר דער התונה פֿון ר' נחום קאַפּליצער'ס טאָכטער, אַ ס י אַ, מיט דעם אינזשענער אַלעקסאַנדער'ן. עס דרעהען זיך אין שטוב פֿון אַלעקסאַנדער'ס עלטערן, וואו מען גרייט זיך צו דער חופּה, אַ פּאָר מנינים מחותנים פֿון ביידע צדדים; דער חתן, די כלה און אויך דעם חתנ'ס אַ פּעטער, וואָס איז בעוואוסט אין דעם גאַנצען שטעטעל פֿאַר אַ שווייגענדיגען יודען.

אַלעקסאַנדער איז שטאַרק אויפֿגערעגט. עס טאַנצען ביי איהם אַלע נערוועז, און זיין מויל הערט נישט אויף צו רעדען. דאָס רעדט נישט אין איהם די אינעווייניגסטע פֿרעהליכקייט, נאָר אַ צעטראָגען האַרץ, וואָס וויל פֿערטומלען אין מח די שווערע שאָטענס־געדאַנקען, וואָס בלאָנדזשען אַרום אין שוואַרצע וואָלקענס.

התנ'ס צד איז נישט צופֿרידען מיט'ן שידוך, וואָס דער

זוהן האָט זיך אַליין אויסגעקליבען. אַ ס י אַ, די כּלה, איז אַ ב ע־ר ע ד ט מיידעל, מען שושקעט זיך וועגען איהרע פריהערדיגע התנים, מיט וועלכע זי איז געווען זעהר נאָהענט, אפשר נאָך צו־נאָהענט. טאַטע־מאַמע זיינען נידערשלאָגען, אָבער זיי מאַכען זיך אַ כּח; ווילען, חלילה, נישט פערשטערען די חתונה און מי־העו זיך צו זיין אמת'ע מחותּנים מיט אַ מזל־טוב אויף די ליפּען.

אין התונה־שטוב פיהלט זיך הינטער די געמאַכטע פרעה־ליכע פּנימ'ער עפּעס אַן עקשנות'דיגע ש ט י ל ק י י ט. מען איז מיט אַ כּיון פערהאַוועט, נאָר נישט צו דאַרפען אַרויסרעדען די ווער־טער, וואָס שטיקען און דריקען איטליכען בעזונדער. דער ש ו ו י י־ג ע נ ד י ג ע ר פעטער, וואָס דרעהט זיך אַרום אין שטוב, איז אַ מין רמז, אַ מין סימבאָל, וואָס דאַרף אויסדריקען די ש ו ו י י־ג ע נ ד י ג ע שטימונג אין דעם אַרומיגען טומעל און התונה־טאַ־ראַראַם.

אַלעקסאַנדער וויל מיט גוואַלד צערייסען די שטילקייט. ער הויבט אָן רעדען אין דער הויף פון די זאַכען, וואָס די עלטערן האַלטען טיף בעגראָבען אין האַרצען. ער ווייסט, אַז זיין כּלה האָט געהאַט אַ שלעכטע פערגאַנגענהייט, נאָר ער ווייס אויך, אַז אַ זודיגע הייסע הרטה האָט אויסגעבּרענט די פלעקען פון איהר אַמאָליגען לעבען. זי איז איצט אַ ניי בעשעפעניש, בעשטראַלט פון ליבע און פערלאַנג אָנצוהויבען לעבען ווי אַ קינד, וואָס האָט אָקאָרשט געעפענט די אויגען פון שלאָף. זי איז נישט שול־דיג אינגאַנצען. איבעריגענס, איז זי אַ יודיש מיידעל, אַ קינד פון אַ דור, וואָס בלאָנדזשעט, און זי האָט אויך געמוזט בלאָנדזשען. מיט אַזוינע ווערטער פרובט אַלעקסאַנדער צערייסען דעם שליי־ער, וואָס האָט זיך ווי אַ כמאַרע געלעגט אויף זיינע עלטערנס פּנימ'ער. נאָר די עלטערן קאָנען איהם נישט פערשטעהן, זיי פּטר'ן איהם אָב מיט פוסטע ווערטער און טוקען זיך ווידער אונטער אין התונה־טאַראַראַם.

און די עלטערן קאָנען איהם טאַקע נישט פערשטעהן. ווייל אין דער אמת'ן זיינען אויך אַלעקסאַנדער'ס רייד נישט די, וואָס זיין צעטראָגענער געמיט וויל איצט זאָגען. פערטיידיגענדיג אַסיאַ'ן, מיינט ער אייגענטליך צו פערטיידיגען זיך אַליין. ער וויל ווי־

אָבּרייניגען זײַן כּלה, אין דער אמת'ן אָבּער איז ער אַליין נישט ריינער פֿאַר איהר. אויך ער איז אַ פֿערבּלאָנדזשעטער, אויך ער איז געוואָרען פֿערפּלאָנטערט אין דעם פּלאָנטער, וואו עס דרעהען זיך אַרום יודישע טעכטער און זיהן פֿון די קליינע שטעטלעך, ווען זיי פֿאַלען אַרײַן אין די בּערנס, ציוריכס און אַנדערע אויסלענדישע אוניווערסיטעט־שטעט. ער, ווי אַסיאַ, ווילען אַרויס פֿון דעם פּלאָנטער און זוכען מיט גוואַלד זיך צו צווינגען צו אַ לעבּען, וואָס איז שוין נישט זייער לעבּען, זינט זיי האָבּען פֿערלאָזען דאָס שטעטעל. ער, ווי אַסיאַ, לעבּען מיט דעם געדאַנק, אַז אומקעהרענדיג זיך צוריק צום אַלטען פּשוט'ן יודישען לעבּען, וועלען זיי ממילא אַרויס פֿון פּלאָנטער און וועלען בּעקומען אויף שטענדיג די רוה און די אינעווייניגסטע האַרמאָניע.

אַסיאַ זאָגט: „איך וויל זײַן ווי מײַן מאַמע איז געווען. אַ יודיש מיידעל האָט חתונה, האָט קינדער, האָט אַ מאַן, אַ הויז. איך קאָן ניט מעהר זײַן ווי געווען. געוואָרען אַ הפקר־זאַך — ווער עס וויל, קומט און נעמט. איך האָבּ בּעגעהרט אַ וועלט, קיינמאָל נישט געווען זאַט, אייבּיג דאָרשטיג... קומט ווער עס וויל, קומט און לאָזט עפּעס איבּער... אַש לאָזט יעדער איבּער. קאָן איך נישט מעהר זײַן קיין הפקר־זאַך. ווי די מאַמע וויל איך זײַן". און אַלעקסאַנדער זאָגט: „אַ היים בּעדאַרף מען האָבּען, אַ בּנין... נישט אומפֿליהען. מען טאָר נישט לעבּען ווי מיר האָבּען פֿריהער געלעבּט. מען דאַרף זיך אומקעהרען אַהיים, איינוואָרצלען זיך, אַ הויז בּויען". און ווען זײַן פֿרײַנד צווייפֿעלט, צי ער וועט דאָס קאָנען — רופֿט ער אויס: „פֿאַרוואָס האָט געקאָנט דער טאַטע, דער זיידע? איך וועל אויך קאָנען".

אַלעקסאַנדער'ן אַרט נישט אַסיאַ'ס פֿערגאַנגענהײַט אין גראָבּען מאַנסבּילשען זין, נאָר איהר גײַסטיגער פּלאָנטער; אויך זײַן פֿערגאַנגענהײַט, וואָס איז געוויס נישט אַוועק אָהן אַ חטא, אינטערעסירט איהם נאָר אַזוי פֿיל, וויפֿיל זי האָט פֿערפּלאָנטערט זײַן נשמה, זײַנע אינסטינקטען, זײַנע בּעציהונגען צו זיך, צו זײַן פֿאַמיליע און צו זײַן פֿאָלק. אַלעקסאַנדער ליבּט אין אַסיאַ'ן דאָס אייגענע, וואָס זי אין איהם: דעם הסכּם אָנצוהויבּען לעבּען אויפֿ'ס נײַ, אַרויסצוגעהן פֿון פּלאָנטער און ממילא זיך אומצוקעהרען צום

אַמאָליגען אַלט־פֿעטערישען יודישען לעבען מיט אַלע זײַנע קלײנע בעל־הבית׳ישע מנהגים און קורצזיכטיגע פּלענער. אָט דער הסכּם האָט זיי צונויפֿגעפֿירט; זייער ליבע פֿליסט נישט פֿון די טיפֿענישען פֿונ׳ם האַרצען, נאָר פֿון דעם צערודערטען מח. געהעניג צו דער חופּה, מאַכען זיי דעם אַלטען פּלאָנטער נאָך גרעסער און פֿערדרעהטער.

די סימבאָלישע פֿיגור, וואָס ווײַזט דעם לעזער די אינערווייניגסטע מאָטיווען פֿון אַלעקסאַנדער׳ן און אַסיאַ׳ן, איז דער פֿרײַנד (אַ מענש אָהן אַ נאָמען), וואָס בעווײַזט זיך אומגעריכט אויף זייער חתונה. דער פרײַנד איז צוגלײַך די לעבעדיגע פערזאַנגענהײַט פֿון אַסיאַ׳ן (ער האָט מיט איהר פֿריהער געלעבט) און די סימבאָלישע. דער פֿרײַנד, אויך אַ פֿערפּלאָנטערטער, נאָר אַזוינער, וואָס ווייס גוט, אַז דער בלויזער הסכּם קאָן שוין דעם אָבגעריסענעם נישט צובינדען צום אַלטען יודישען ברעג, צעדריבעלט כמעט נישט ווילענדיגערהייט דעם גאַנצען מח־געוועב פֿון אַסיאַ׳ן מיט אַלעקסאַנדער׳ן.

אין אַסיאַ׳ן וועקט דער פֿרײַנד אויף די אַלטע אינסטינקטען פֿון „אַוואַלד־היה׳לע“, וואָס קאָן נישט לעבען אין די ענגע שטיבער פֿון אַלערליי קליין־שטעטלדיגע מחותנים, און פֿאַר אַלעקסאַנדער׳ן איז דער פֿרײַנד מיט זײַן קאַלטער איראָניע אַ טייל פֿון זײַן אייגענער נשמה, וועלכען ער האָט געוואָלט מיט גוואַלד אַרויסרײַסען פֿון זיך. אַקוראַט ווי דער שווײַגענדיגער פֿעטער איז דער סימבאָל פֿון שווײַגען בכלל, וואָס לויערט ווי אַ גזלן אַפֿילו הינטער דעם גרעסטען חתונה־טאַראַראַם — אַזוי איז דער פרײַנד אַ רמז, אַ סימבאָל אויף דעם פּלאָנטער, וואָס וויל זיך בשום אופֿן נישט אויספּלאָנטערן בײַ די אַלעקסאַנדערס.

אין אַ משך פֿון עטליכע וואָכען צעשטערט דער פֿרײַנד דעם בנין, וואָס איז געוואָרען געבויט צווישען דעם יונגען פּאָר; צעשטערט דאָס — נישט דורכדעם, וואָס ער פרובט פֿערפֿיהרען זײַן אַמאָליגע געליבטע — ער האָט מיט איהר אַפֿילו קײַן מגע ומשא נישט, — נאָר דורך זײַן בלויזער געגענוואַרט. ער איז, ווי שווײַגענדיג ער זאָל נישט זײַן, די גרויסע גלאָק, וואָס קלינגט אין אַסיאַ׳ס און אַלעקסאַנדער׳ס הערצער איין־איינציגען ניגון:

אײער צוזאַמענלעבען, אײער נײַ לעבען אין די ענגע שטיבער פֿון אַרום נחום קאַפּליצער איז אַ נײַער קנופּ אין אַלטען פּלאָנטער.

דער סוף פֿון דער מעשה איז, אַז אַלעקסאַנדער צערײַסט מיט אַמאָל דעם נײַעם בונד, גײט אַוועק אין בית-מדרש און טוט זיך אַ נדר אויף אײביג צו שװײַגען.

אַלעקסאַנדער גײט אַוועק אין בית-מדרש, װײַל דאָס איז דער אײנציגער אָרט, װאו ער מײנט, אַז ער װעט זיך קאָנען נאָכאַמאָל „אײנװאָרצלען", און זײַן נדר דערקלערט זיך דערמיט, װאָס ער האָט בײַ דעם פּרוּבֿ אויסצופּלאָנטערן זײַן לעבען, זיך צו-פֿיל פֿערלאָזען אויף דעם אויסרעדען זיך. אַלעקסאַנדער װילט כּסדר צו צעבערעכען דאָס שװײַגען און צװינגט אַלעמען צו זאָגען, װאָס אויף זײער האַרצען איז. „װערטער זײַנען ליגנער — רופֿט ער אויס — אָבער זײ קאָנען אויך אַמאָל אַנטפּלעקען דעם אמת". איצט, װען ער האָט זיך איבערגעצײַגט, אַז מיט דעם אויסרעדען זיך פֿערפּלאָנטערט ער זיך נאָך מעהר, אַז דאָס װאָרט פֿער'שכּור'ט נאָר און קאָן קײן זאַך נישט אומבײַטען ראַדיקאַל — איז ער געװאָרען אַן אײביגער שװײַגער, װי זײַן פֿעטער, װאָס האָט דאָס פּשוט, אײנפֿאַך, אָהן נדרים שוין לאַנג געטאָן.

דאָס איז אומגעפֿעהר דער אינהאַלט פֿון װײַטערס „דער שטורמער".

איצט לאָמיר זעהן, צי פֿון דעם אינהאַלט האָט זיך אויפֿגעבויט אַ דראַמע פֿאַר אַ יודישען טעאַטער, און צוגלײַך, װאָס פֿאַר אַ װיכטיגער סאָציאַל-היסטאָרישער דאָקומענט װײַטערס דראַמע איז פֿאַר די שטימונגען בײַ דער יוגענד נאָך די רוסישע רעװאָלוציאָנס-יאָהרען.

II.

„צי האָט זיך פֿון דעם אינהאַלט אויפֿגעבויט אַ דראַמע פֿאַר אַ יודישען טעאַטער?"

דערויף קאָנען מיר ענטפֿערן, אַז רײן-טעכניש איז װײַטערס װערק מעהר אַ בוך-דראַמע, װי אַ טעאַטער-דראַמע, מעהר צום לעזען, װי צום שפּילען.

ערשטענס, זײַנען די פֿיר אַקטען צו קורץ, די אויסער-

ליכע און אינערליכע דראַמאַטישע געשעהענישען זײַנען אַזוי ענג צוזאַמענגעדריקט, קומען פֿאַר מיט אַזאַ גיכקײַט, האָבען אַזוי וועניג אָבּרוה־פּויזען, וועלכע ווערען בײַ אַ געניטען דראַמאַטיקער אויסגעפֿילט מיט סצענעס און זיטען־בילדער, וואָס זײַנען אָנגענעם־כאַראַקטעריסטיש פֿאַר דער סבֿיבֿה פֿון די דראַמאַטישע העלדען, — אַז ריין־טעכניש איז שווער צו געבען דאָס שטיק אויף דער בּיהנע אַזוי, ווי עס איז אָנגעשריבען.

דאָס שטיק מוז ווערען אַקטען־ווײַז צעשניטען פֿון רעזשיסער אין די הויפּט־נעט, און בּעקומען די צײַט־בּרייטקײַט, וואָס עס פֿאָדערט אַ נאָרמאַלער דראַמאַטישער אַקט.

צווייטענס, רעדען די הויפּט־העלדען פֿון דער דראַמע (אַסיאַ, אַלעקסאַנדער, דער פֿרײַנד) מיט אַזאַ שפּראַך, וואָס איז ניט זייער שפּראַך, וואָס איז איבּערהויפּט קיינעמס שפּראַך נישט, און וואָס קאָן דעריבּער נישט זײַן כ אַ ר אַ ק ט ע ר י ס ט י ש ס ת ם, (די הויפּט־זאַך בּײַ אַ געשפּילטער דראַמע), נאָר וואָס בּעקומט ערשט דעמאָלט אַ כאַראַקטעריסטישען ווערט, ווען מיר בּענעמען די שפּראַך נישט מיט'ן א ו י ע ר, נאָר מיט דעם ריינעם ג ע ד אַ נ ק.

דריטענס, איז בּכלל דער פֿערטער אַקט אוממעגליך. כמעט דאָס רובֿ סצענעס זײַנען אין איהם נישט מאָטיווירט. און צום וועניגסטענס איז מאָטיווירט דאָס קומען פֿון אַסיאַ'ן און דעם פֿרײַנד. מען פֿיהלט, אַז דער גאַנצער אַקט איז נאָר דאָ, אום אַרויסצוזאָגען עטליכע גוטע אַפֿאָריזמען וועגען אונזער „לעצטען דור", וועגען די, וואָס האָבען זיך פֿערפּלאָנטערט און קאָנען זיך נישט אויספּלאָנטערן בּשום אופֿן.

ווען מיר לייענען דאָס שטיק, בּעקומען מיר אַ סך אַ גרעסערע ווירקונג פֿון „שטומען", ווי דעמאָלט, ווען מיר דאַרפֿען דאָס זעהן.

בּײַם לייענען שטערען אונז ניט אַזוי שטאַרק די אָנגעגעמערקטע פֿעהלערן, ווײַל מיר ווערען אין דער שטילער שעה פֿערטראָגען אין אַ וועלט פֿון שווערע שטימונגען און געדאַנקען, צו וועלכע עס פּאַסט זיך צו אַ גרויסער טייל פֿון אונזערע אייגענע, עהנליך דורכגעלעבּטע האַרצענס־לײַדען און שווערע האָפֿענונגס־לאָזע געדאַנקען.

בײַם שפּילען אָבער זײַנען מיר נישט נאָר האַרץ און מוח, מיר זײַנען אויך דאָס דאָרשטיגע אויג און דער פײַנער אויער, וואָס דערהאָרכט נישט נאָר די געדאַנקען פון גערעדטען וואָרט, נאָר אויך די פאַלשע טענער פון דער שפּראַך, וואָס איז דערווײַל נאָך קיינעמס שפּראַך נישט.

ווײַטערס „שטומער" וועט ווירקען דערום מעהר אויפ'ן לעזער, ווירקען מעהר אַלס ערנסט בוך, וואָס האָט אויסגעדריקט אַ וויכטיגע צײַט-שטימונג אין אַ דראַמאַטישער פאָרם, ווי אויף דעם קומענדיגען צושויער, וואָס וועט ווערען פערפלאָנטערט, איבער די פיל פעהלערן אינ'ם בוך, אַלס געשפּילטע דראַמע.

III

און דאָך קאָן מען אויך פון ווײַטערס בוך-דראַמע מאַכען אַ זאַך פאַר'ן טעאַטער. אַלע די אויסגעצעהלטע פעהלערן: די קינסטליכקײַט פון דער שפּראַך, די אוממאָטיווירטע סצענעס, אַפילו דער פערטער אַקט קאָנען פון אַ גוטען רעזשיסער אַזוי פערדעקט ווערען, אַז דער צושויער זאָל קאָנען אָהן אַ שום שטערונג געניסען די שטימונג פון דער דראַמע, איהר פּאָעטישען געדאַנקען-אינהאַלט.

עס איז אַ כלל גדול, אַז ווען מען וויל, אַז געוויסע רעאַליסטישע פּרטים פון אַ דראַמע זאָלען נישט שטערען דעם צושויער, דאַרף מען מאַכען, אַז די גאַנצע דראַמע זאָל האָבען אַזאַ וואונדערליכען קאָלאָריט, אַז דער אַלגעמיינער אײַנדרוק בײַם אויפהויבען זיך פון פאָרהאַנג זאָל זײַן אַזוי נישט נאַטירליך, וואונדערליך, אַז איינצעלנע, נישט-נאַטירליכע פּרטים זאָלען שוין קיין ראָלע נישט שפּילען דערבײַ.

ווען עס בעווײַזט זיך אויף דער בינע אַ גאַנצער טײַוועל, איז אונז קיין נפקא מינה ניט, צי האָבען זײַנע נאַקעטע פיס הינער-אויגען אָדער נישט. ווען עס רעדט צו אונז אַ מלאך פון דער בינע, איז קיין נפקא מינה נישט, צי זײַן שפּראַך איז נאַטירליך אָדער געקינסטעלט. דער צושויער וויל אַ גאַנצען טײַוועל- אָדער מלאך-טיפּ, פערלאַנגט אָבער שוין נישט די פּרטים, וואָס ער וואָלט פערלאַנגט בײַ דעם מענשליכען העלד.

מיר האָבען אין דער יודישער ליטעראַטור אַ דראַמאַטישען חלום פון ש. אַש'ן, „משיח'ס צייטען", וואָס קאָן קלאָר מאַכען אונזער געדאַנק.

אַלס אַ נאָרמאַלע דראַמע איז דאָס אַן אוממעגליכקייט. אָבער אַלס דער סימבאָל פון גייסטיגע בענקעניש'ען, שטרעבונגען, וואָס האָבען אין אַ געוויסער צייט פול געמאַכט די הערצער פון דער יודישער יוגענד, — האָט די דראַמע נאָך ביז היינטיגען טאָג איהר ווערט נישט פערלאָרען. אום זי צו געניסען ווי עס דאַרף צו זיין, ווערט דאָס שטיק געגעבען פון רעזשיסער אַזוי, אַז עס ווערט מעהר עהנליך צו אַ חלום, ווי עפּעס, וואָס קומט פאָר אויף דער וואָר.

וואָס מעהר די שטימונג פון אַ דורכגעלעבטען חלום ווערט פערשטאַרקט דורך דער פאַנטאַסטישער דעקאָראַציע, דורך דעם גרים פון אַרטיסט און זיין שפּיל, אַליץ שטאַרקער איז די ווירקונג, אַליץ ווייניגער בעמערקען מיר אין איהם נישט-ריכטיגע רעאַלי-סטישע פּרטים, אַליץ מעהר פערטיפען מיר זיך אין דער שטימונג פון אַוטאָר, נישט אין דעם געבוי פון שטיק.

אין אַ גרעסערן מאָסשטאַב קאָנען מיר דאָס אָנווענדען צו אַ גרויסען טייל פון מעטערלינקס דראַמעס.

דורך דעם אָנגעוויזענעם רעזשיסער-טאַלענט קאָן איטליכע גוטע בוך-דראַמע ווערען צוגעפּאַסט צום טעאַטער, צוגעפּאַסט צום אויג און אויער פון צושויער.

אויך ווייטערס דראַמע מוז דורכגעהן דורך דער פאַנטאַזיע פון גוטען רעזשיסער און טאַלענטפולען אַרטיסט, אַז זי זאָל קאָנען ווערען פאַר אונז אַ שטיק פאַר'ן טעאַטער.

איך שטעל מיר זיך פאָר די זאַך אַזוי. סיי אַלעקסאַנדער, סיי אַסיאַ דאַרפען נישט דורך זייער גאַנצען קאָסטיום, דורך זייער גאַנצען אַרט רעדען דערמאָנען לעבעדיגע מענשען. זיי דאַרפען אַרוים אויף דער ביהנע, ווי לייכט-פערקלערטע נשמות, וואו דאָס קערפּערליכע, מאַטעריעלע דאַרף נאָר זיין ווי אָנגעמערקט, דאַרף נאָר זיין ווי אַ פיין-דורכזיכטיג מילך-גלאָז, פון וואַנען עס קוקט אַרוים ברייט אַ פיינע, קראַנקע, קאָמפּליצירטע נשמה.

דערביי מוזען אויך די אַנדערע רעאַליסטישע סצענעס בע-

קומען אזוינע אומנאטירליכע ליניעס, וואס זאלען אונז צוגלייך שוואך דערמאנען, ווי אין עולם התועה, דאס רעאלע און בולט ארויסשטעלען די קאריקאטוריסטישע, פערפלאנטערטע ליניעס פון דער סצענע.

קורץ, אלע פיגורען מוזען מעהר טראגען א סימבאלישען כאראקטער, מוזען שטענדיג אונטערשטרייכען דאס גייסטיגע, דאס שטימונגס-רייכע אין זיך, מוזען ווערען נאקעטע נשמות, בענקענדיגע, ליידענדיגע, מגושמ'דיגע, קאריקאטוריסטישע, סקעפטישע, פערפלאנטערטע, — נאר נישט קיין לעבעדיגע מענשען.

אום דאס בעסער און גיכער צו דערגרייכען, מוז די גאנצע ביהנע שוין פון אנהויב אן מאכען אויף אונז דורכ'ן געשמאק און דער קונציגקייט פון רעזשיסער דעם איינדרוק, אז מיר זיינען נישט אין דער רעאלער וועלט, נאר אין א וועלט, וואו עס לעבען נאר נשמות, קוים פערדעקט מיט'ן דינעם מלבוש פון דעם רעאלען לעבען.

און ווען דאס וועט ווערען אמאל געמאכט, — וועט אויך ווייטערס בוך-דראמע בעקומען א תקון, זי וועט ווערען א דראמע פאר'ן טעאטער, ווי אש'ס דראמע „משיח'ס-צייטען"" אין איהר ארט.

און דאס איז גראד איצט א דאנקבארע אויפגאבע פאר איטליכען יודישען טעאטער-דירעקטאר. דען די שטימונגען, וואס עס שילדערט אונז סימבאליש א. ווייטער, איז אונזער איצטיגע צייט-שטימונג. די שטימונג וועט אפשר לאנג נישט געדויערן ביי אונז, אבער איצט איז זי אונזער הויפט-שטימונג און מאכט פול די הערצער פון אונזערע בעסטע און טיפסטע, וואס האבען נאך מיט א יאהר 8—10 צוריק אזוי האפענונגספיל און אזוי בעגייסטערט געשטורעמט אויף דער יודישער גאס און אין יודישען לעבען.

פונקט אזוי ווי אש'ס „משיח'ס צייטען" האבען איבערגעגעבען סימבאליש א געוויסען מאמענט אין לעבען פון דער יודישער יוגענד — אט אזוי גיט איצט איבער סימבאליש א. ווייטער די שטימונג פון אונזער יוגענד, ווען מען האט זי מיט געוואלד ארויסגעריסען פון א קאלענדיגען לעבען און זי פלוצלונג אוועק-

געשמעלט בײַ דער זײַט פֿון לעבען, בײַ דעם טונקעלסטען ווינ־
קעל פֿון איהם.

פֿאַר מיר איז די דראַמע די „קאַצעניאָמער־שטימונג“ פֿון
אַ געוויסען טיפּ פֿון אונזער גײַסטיגען יודענטום, וואָס איז איי־
גענטליך ניט אַזוי גײַסטיג ווי ט ע ט י ג, אַקטועל, ע ק ס פּ אַ נ ס י וו.
מעהר פֿעהיג צו אַ טעטיגען פּאָליטישען לעבען א. אַז. וו. צו־
גלײַך איז זי דער סימבאָל פֿון די שטיקלעך און ברעקלעך, פֿון
די צעבראָכענע מענשען, פֿון דער גרויסער בקור־חולים־בעפֿעל־
קערונג, וואָס איז איבעריג געבליבען נאָך דער רוסישער בהלה.

ווי די מעשׂה איז, ווי מען זאָל נישט אָבשאַצען די סימ־
באָלישע פֿיגורען פֿון אַ. ווײַטערס „דער שטומער“, אַלענפֿאַלס
דאַרף מען אויף דאָס ווערק קוקען ווי אויף אַ גרויסען צײַט־דאָקו־
מענט, וואָס דאַרף ווערען פֿערפֿעסטיגט סײַ אין דער קונסט פֿון
שוישפּילער, און סײַ אין דעם געדאַנק פֿון לעזער.

„נאָך אַלעמען“.

א ראָמאַן אין 4 טייל פון דוד בערגעלסאָן,

ווילנער פערלאַג פון ב. א. קלעצקין, ווילנא 1913.

ווער איז דוד בערגעלסאָן?

יאָ, איך ווייס, ער איז דער איינער, וואָס האָט אַ סורפּריז געמאַכט אין אַ שיינעם פריה־מאָרגען דער ליטעראַרישער יודישער וועלט מיט זיין אָריגינעלען בעלעטריסטישען בוך „אַרום וואָקזאַל“.

אָבער נישט דאָס איז דער עיקר.

ווער איז דוד בערגעלסאָן, וואָס שטעהט ביי דער זייט פון אונזער ליטעראַרישען שאָסיי, מישט זיך נישט אין אונזערע ליטעראַרישע עסקים, מאָלט אַ לעבען און מענשען, וואָס זיינען אַזוי נישט ענהליך צו דעם, וואָס אַנדערע מאָלען, פיהרט אַ שפּראַך, וואָס דערמאָנט אונז נישט — נישט דעם ליטווישען, נישט דעם פּוילישען יודען און אויך נישט דעם יודען פון וואָלין, ווי מיר האָבען זיך בעקענט מיט איהם אין די ווערק פון אַ שלום־עליכם און אַנדערע?

ווער איז דוד בערגעלסאָן, וואָס מאָלט אונז שטענדיג אַ פערוואָרפענעם העק, אַ שטעטעל, אַ דערפעל, אַ פּאָרשטאָט, און וואָס איז דאָך ניט דאָס שטעטעל, דער העק, מיט וואָס מיר האָבען זיך שוין בעקענט ביי אַנדערע שרייבער פון זיין צייט?

ווער איז ער, וואָס מאָלט אונז אַ גאַלעריע בילדער פון יודישע בחורים (הויפּטזעכליך בחורים), וואָס האָבען אַזעלכע איינגעאַבע אויסגעהאַלטענע, פערביסענע נשמות, וואָס זיינען אַזוי פריי פון דעם בעקאַנטען יודישען געפיהל־פּלאָנטער, וואָס זיינען געזונט אין פּוילישן און טיילמאָל אַזוי סימפּאַטיש און וואַרים?

אָפטמאָל, ווען מיר לייענען איהם, דוכט זיך אונז, אַז מיר

הערען מאַנכע טענער פון דעם ליבען אומעטיגען טשעכאָוו, און נאָך עפּטערס הערען מיר די טענער פון׳ם נאָרוועגער קנוט האַמסון, וואָס מאַכט שטענדיג דעם איינדרוק, אַז ער רעדט אומישנע צו שטיל, צו איינפאַך, צו פאַרבלויז, צו געלאַסען און צו קריכענדיג פּאַמעליך — ווייל ער וויל הינטער דער געלאַסענער, צו געלאַסענער מאַסקע בעהאַלטען אַ נאָגענדיגען, נודנעם אייביגען שמאַרץ.

ווער איז דוד בערגעלסאָן, וואָס האָט שטענדיג די טבע צו מאָלען מענשען מעהר דורך זייערע קורץ-אָבגעהאַקטע לאַנגווייליג-פּראָזאַאישע איבערלעבענישען; וואָס וויל נישט וויסען פון דער צייכענדיגער ליניע, וואָס כאַראַקטעריזירט קלאָר אַ מענשען מיט אַלע זיינע ווינקלען און שאָטענס; וואָס טונקט איין שטענדיג זיינע סימפּאַטישע געשטאַלטען אין אַ נעפּעל פון אַ שווערער טונקעל-גראָהער שטימונג, פון וואַנען זיי טרעטען אַרויס, ווי אַ נישט-קלאָרער דבוק, וואָס ווערט אַלע ווײַלע ווי צערונען אין דעם דאָזיגען נעפּעל?

ווער איז אַט דער, פון וועמען עס שמעקט נישט מיט דער לופט פון די היינטיגע סאָציאַלע יודישע און אַלגעמיינע פּראָבלעמען? וואָס צוימט אָב זיין געשילדערטע וועלטעל פון אַלץ, וואָס האָט אַ שייכות צו אַ ברייטען געזעלשאַפטליכען לעבען? ביי וועמען עס רעדען די שטימען פון שיקזאַל, פון עפּיס אַזוינס, וואו מענש, הונט, קאַץ, וואָרים ווערען איין-איינציגע זאַך, איין-איינציגער סוד? וואָס זיינע פּאַרשוינען ווערען אייביג גע׳משפּט, זיינען שטענדיג אומשולדיג און פיהלען זיך אייביג פאַר שולדיגע?

* *

*

איך בין נישט מחויב צו געבען אַן ענטפער אויף אַלע די געשטעלטע פראַגען.

שוין אין דער פראַגע אַליין ליגט אָפטמאָל דער ענטפער.

און גליקליך מעג זיך שעצען דער פּאָעט, דער בעלעטריסט, וועלכער ווערט פאַר זיין לעזער אַ לעבעדיגע פראַגע.

דען וואָס קאָן נאָך מעהר צופרידענשטעלען דעם פּאָעט, ווען ער הערגעהט, אַז ער האָט עפּעס אויפגערודערט אין האַרצען פון

גלייכגילטיגען לעזער אַ גאַנץ נעסט פון געפיהלען, שטאָטעמס-געפיהלען, נאָגענדיגע און בענקענדיגע געפיהלען?

דוד בערגעלסאָנס לעצטער ראָמאַן געהערט אָבער צו דעם מין, וואָס רודערן איף אַ גלייכגילטיג הארץ, רייצען דעם לעזער, מאַכען איהם אומעטיג און פערטראַכט, צווינגען איהם צו קלערען וועגען זאַכען אין לעבען, וואָס זיינען צוגלייך אַזוי לעבעדיג און אַזוי טויט, צוגלייך אַזוי איינפאַך און פול מיט סודות פון אַן אומבעגרייפליכען שיקזאַל.

אין צענטער פון ראָמאַן „נאָך אַלעמען" שטעהט די געשטאַלט פון אַ כלה-מיידעל מירעל (דערנאָך אַ התונה-געהאַטע), „מיט אַ שענער צאַרטער בויגיגער פיגור, מיט אַ פּאָר שענע יונגע אָרעמס, וואָס ציהען זיך צו עפּיס... און וואָס איז אין דער גאַנצער ערשיינונג אידרער פאַר דער מאַנסבילשער יוגענד עפּיס אַ צוזאָג... אַ זיסער-זיסער צוזאָג פון גליק... און איבער די שענע זעלטען-סימפּאַטישע געשטאַלט לייכטען אַ פּאָר בלאָהע אומעטיגע אויגען, אונטער דעם פּאָרהאַנג פון לאַנגע, צאַרטע ווימפּערן".

דאָס איז די איינציגע פרויען-געשטאַלט אין ראָמאַן, אַרום וועלכער עס ווערען פערברענט אינער נאָכ'ן אַנדערן שטילע, איינפאַכע בחורישע הערצער, וואָס ציהען אויס זייערע וואַרימע, נאָר אויסערליך מגושמ'דיגע פליגלען נאָך מירלען „מיט די אומעטיגע קאַלטע בלאָהע אויגען אונטער די לאַנגע ווימפּערן".

עס דרעהען זיך אַרום איהר איהר געוועזענער חתן, וועלוועל, דער קרומער סטודענט ליפּקיס, דער אינטעליגענט נתן העלער, דער יודישער פּאָעט הערץ, דערנאָך דער אייגענער מאַן, מיט וועמען זי וויל נישט לעבען אינאיינעם, און דער בערזען-מענש מאָנטשיק, וואָס פערגעסט אָן אַלע זיינע געשעפטען צוליב מירלען.

און מירעל שטרעקט אויס די שענע ווייסע אָרעמס קעגען איהר שפּיגעל, פיהלט, „אַז זי איז געבאָרען געוואָרען נאָכ'ן פריה-לינג איהרען" און קאָן זיך נישט אָנכאַפּען אָן קיין איינציג וואַרים האַרץ, וואָס ווערט איהר אָנגעבאָטען מיט דער גרעסטער טרייקייט און איבערגעבענקייט.

די שענע צאַרטע מירעל לעבט אין אַן אייביגער פוסטקייט, פיהלט דאָס מיט דער גאַנצער קראַפט פון איהר יוגענד, זעהט מיט

אַ מאָדנעם שאַרפֿען בליק די פּוסטקייט און באַנאַליטעט פֿון אַלץ, וואָס רינגעלט זי אַרום, — און מיט אַ ווייבערשער עקשנות אינטער־דריקט זי אין זיך די געוועהנליכסטע געפֿיהלען, מיט וואָס מען קאָן דערוואַרימען אַ מענשענס לעבען.

מירעל איז דער סימבאָל פֿון אַ האַרבסט; דאָס איז דער טיפּ פֿון אַ פֿרויען־געשטאַלט, וואָס האָט נישט קיין וואַרים אינסטינקטיוו לעבען און וואָס ווערט ממילא איטליכע מינוט פֿערפּלאָנטערט אין די צו קלאָרע געפֿיהלען פֿון אַן אויסערן האַרבסטיגען צושטאַנד. מירעל ווייסט צו־פֿיל און פֿיהלט צו ווייניג, און דערביי ציהט עס זי שטענדיג צו די, „וואָס ווייסען ווענען איהר נשמה מעהר, ווי זי אַליין“, ווייל אויך דאָס, וואָס זי ווייס פֿון זיך, האָט קיין ממשות נישט פֿאַר איהר.

*   *

*

בערגעלסאָנס אַ ראָמאַן לאָזט זיך נישט איבערדערצעהלען. נישט אין דער מעשה ליגט דער עיקר פֿון ראָמאַן, נישט אין די רעאַלע שילדערונגען, נאָר אין דער נעפּעלדיגער שטימונג, וואָס ליגט אויס־געגאָסען איבער דעם גאַנצען ספּור המעשה.

ווער ווייס? אפֿשר האָט זיך בערגעלסאָנ׳ען געוואָלט שילדערן אין ראָמאַן אַ פֿערפּלאָנטערטען מענשען אין דער סביבה פֿון איינ־פֿאַכע, געזונטע אינסטינקטיוו־וואַרימע הערצער? און אפֿשר גאָר האָט זיך בערגעלסאָנ׳ען געוואָלט אין מירעל אַלס סימבאָל אויסדריקען דעם אומעט פֿון אַ מענשען, וואָס ווערט געבוירען מיט אַ האַרבסט אין האַרצען, אָדער דעם אַלגעמיינעם אומעט פֿון לעבען, וואָס איז צוגלייך אַזוי קלאָר און אַזוי אומפֿערשטענדליך?

נאָכמעהר. אַוועקלעגענדיג דאָס בוך „נאָך אַלעמען“, דוכט זיך אויס, אַז סיי מירעל, סיי דער קרומער סטודענט, וואָס לעבט נאָר מיט דעם געדאַנק זיך צו ווייזען אַמאָל פֿאַר מירלען מיט אַ גראַדען געזונטען פֿוס, סיי דער מגושמ׳דיגער וועלוועל, וואָס לערנט זיך אין דער שטיל ביי אַ לעהרער צוליב מירלען, א. א. וו. — איז נאָר אַ צוגלייכעניש צו לעבען בכלל, וואָס ערשיינט אונז אין אַזאַ שענער סימ־פּאַטישער געשטאַלט, איז פֿול מיט אַלערליי זיסע צוזאָגען, און

וואָס איז נישט מעהר ווי אַ שענע אומעטיגע עקרה, וואָס האָט פאַר אונז נישט קיין וואַרימען שוים און וואָס נאַרט אונז נאָר אָב, ווײַל דאָס לעבען אַליין איז אויך אַן אָבגענאַרטע זאַך פון רבונו של עולם.

אין דעם ראָמאַן „נאָך אַלעמען" וועט דער לעזער געפינען אַ סך, אַ סך מעהר, ווי עס לאָזט זיך איבערדערצעהלען פון בעבטען לעזער. ער וועט דאָרט דערשפירען דעם הויך פון אַ פּאָעט, וואָס האָט ליב דאָס לעבען און וואָס זעהט עס אין אַן אייגענער טונקעל־גראָהער נעפּעלדיגער פאַרב, אין אַ ספּעציעלער בערגעלסאָנישער פאַרב.

צום אנדענקען פון אליקום צונזער.

איך בין דעמאָלט נאָך אַ יונגעל געווען, בעת איך האָב מיט פערוואונדערונג געקוקט, ווי מיין מומע, די פערהאַזעטע סוהרטע, וואָס האָט קיינמאָל קיין מינוט צייט נישט געהאַט פאַר אירע עופעלעך, די קינדער — האָט אין מיטען מיטוואָך פאַרנאַכט אָנגעטאָן דאָס שבתדיגע זיידענע קלייד און פון שטענדיג פערמאַטען אַלמער האָט זי אַרויסגענומען די בלומען, מיט וואָס זי פוצט איס איהר פאַרוק ראש-השנה-צייט.

מיין התפעלות איז נאָך געוואָרען טויזענט מאָל גרעסער, ווען איך בין מיט אַמאָל דערגאַנגען, אַז מיין מומע האָט בעשטעלט אין טעאַטער פון אונזער פראָווינץ-שטאָט... אַ לאָזשע!

מיין מומע געהט אין טעאַטער! אין דעם דאָזיגען אָרט, וואָס זי פלעגט איהם פערשילטען איטליכס מאָל, ווען איהר בחור'ל חיים פלעגט נעלם ווערען ביז איינס אַ זייגער ביי-נאַכט, אין דעם בנין, וואָס האָט אונז, יונגלעך, געצויגען ווי אַ מאַגנעט אין צוליב וועלכען מיר פלעגען לקח'ענען קליין-געלד פון טיש-קעסטעל, נאָר צו האָבען די זכיה פון גאַליאָרקע צו קוקען מיט הייסע נייגעריגע איגען איף די אַקטיאָרען און אַקטיאָרקעס פון טעאַטער.

עס פערשטעהט זיך, אַז דעם אָזענט האָבען מיר נישט געדאַרפט לקח'ענען קיין געלד פון טיש-קעסטעל. דער מומעס לאָזשע איז געווען גראַם, ווי דער גרעסטער קאַסטען פון אַ מאָסקווער מאַנופאַקטור-פאַבריקאַנט, און דער דינער אין טעאַטער שטעלט צו שטולען, וויפיל איהר ווילט.

פרעגט זיך דאָך, ווי פאַלט עס איין מיין כשר'ער, פרומער מומען, וואָס האָט געאַרבייט נישט ערגער פאַר אַ מאַנסביל אין איהר קראָם, צו געהן מיט אַמאָל אין אַ טעאַטער?

דערקלערט זיך דאָס פּשוט דערמיט, וואָס דער פּאָליציימייסטער האָט ערלויבט אליקום צוזוערן אַרויסצוטרעטן אויף איין אָוונט אין טעאַטער, ווען ער וועט, פערשטעהט זיך, אָבגעבען אַ העלפט פון זיין הכנסה פאַר די פּייערלעשער פון שטאָט.

און מיין מומע איז אַוועק אין טעאַטער הערען איהר געליבטען אליקומ׳ען.

דעם אמת זאָגענדיג: מיר, יונגלעך, וואָס זיינען שוין געווען אַ ביסעל פערשטאַנען, האָבען נישט פערשטאַנען דעמאָלט, פאַר־וואָס די מומע האָט אַזאַ מאָדנעם נחת געהאַט פון דער הייזעריגער שטים פון אַלטען בדחן, וואָס האָט געזונגען מיט געפיהל זיין „סאָלאָ“.

זיין ליד:

„וואָס זעה איך דורך די שויבען,\
עס פליהען אָן ווי טויבען, —\
מיין יוסף, מיין בנימין,\
קלאַפּען אין מיין טיר“...

זיינע „קאָנטראַסטען“ און זיינע אַנדערע לידער, וואָס שיל־דערן דעם קליין־שטעטעלדיגען יודען אין סענטימענטאַלע, וויי־נענדיגע און לאַכענדיגע גראַמען; זיין גאַנצע פּראַקטישע היסטאָ־רישע פילאָסאָפיע האָבען אונז געשיינט אַ ביסעל קאָמיש, און זיין הילוך, איך דער ביהנע דאָט נישט געהאַט דעם חן פון די אַקטיאָרען, צו וועלכע מיר האָבען זיך שוין צוגעוואָהנט.

נאָר מיין מומע, מיין מומע האָט געקליבען נחת פונטענ־וויין. זי האָט אפילו געקליבען נחת פון די טרערען, וואָס ער האָט אויסגעקוועטשט אין איהרע אויגען מיט זיינע אומעטיגע לידער. אפשר האָט זי זיך דערמאָנט די שענע צייט, ווען זי איז געשטאַ־נען אונטערן דעק־טוך, אַלס יונגע כלה, און האָט מיט צעפלאָכטענע צעפּ און אונטער אַ שלייער־טוך געהערט די מאָראַליש־טרויעריגע גראַמען פון דעם אייגענעם אליקומ׳ען, וואָס האָט בעקלאָגט איהר יוגענד און זי מתרה געווען, אַז מיט דעם ערשטען קינד הויבט זיך אָן די ערשטע גרויסע זאָרג, אַז די פרעהליכע מיידעל־צייט ווערט צערונען אויף אייביג?

אפשר האָט זי זיך געזעהן אין שפּיגעל פון דעם אַלטען

אליקומ'ס פנים, ווי זי האט נאך אלס יונג ווייבעל געטאנצט אונטער זיינע גראמען א כשר־טאנץ און א ברוגז־טאנץ?

אפשר האט דער אלטער אליקום ווי מיט כשוף ארויסגערופען פון קבר איהר אמאליגע יוגענד, אידרע אמאליגע האפענונגען און די פאר־צייטיגע זארגלויזיגקייט?

ווער ווייס? נאר מיין מומע האט געקליבען נחת, און איהר צעקנייטשטע, פערזארגטע פנים האט עפעס בעקומען א שיינדעל, וואס האט זי געמאכט אויס קרעמערקע, אויס פערהאוועטע יודענע אין זי פערוואנדעלט אין א שענעם, פערקלערטען, בע'חנ'טען מענשען.

אליקום צונזער האט זי אין דעם דאזיגען אוונט נאך מעהר פערשענט און בע'חנ'ט, ווי מאנכע פאריזער שניידער קאנען דאס טון מיט זייערע פערשייטע פרעכטיגע קליידער.

מיר, יונגלעך, האבען דעמאלט דאס נישט פערשטאנען. אבער שפעטער — ווען אונזער יונגעלשער שכל איז אויסגעוואקסען, האבען מיר בעגריפען די ווערדע פון דעם יודישען בדחן און פאלקס־דיכטער, וואס האט געקאנט א גאנצען דור געבען דאס, וואס מען רופט פאעזיע, אמת'ע פאעטישע איבערלעבונגען.

איצט ווייסען מיר, אז אליקום בדחן איז געווען פאר זיין תמימות'דיגער צייט, בעזונדערס פאר די פרויען פון זיין צייט, דער איינציגער פאפולערסטער דיכטער. און צי קאנען מיר זאגען, אז אינזער צייט האט אזא דיכטער פאר די יודישע פרויען?

מיר האבען גרויסע דיכטער, אבער צי האבען מיר כאטש איין איינציגען דיכטער, וואס זאל אויך ריהרען די פרויען, ווי אמאל צונזער? עס וועט נישט זיין קיין גוזמא, ווען מיר וואלטען זאגען, אז א. צונזער איז געווען דער לעצטער דיכטער ביי אונז, וואס האט בעקומען א פלאץ אין א ווארימען הארצען פון א יודישער פרוי.

דער קאַרעקטאר און איבערזעצער.

די אַלטע רעליגיעזע ליטעראַטור האָט אויסגעאַרבייט פאַרצייטען אַ טיפּ פון אַ „הבחור הזעצער“, וואָס האָט זיך גענומען פאַר זיין פשוטע'ר אַרבייט בדחילו ורחימו, מיט ציטערדיגע פינגער און אַ מורא'דיגען פּחד, מיט אַ מין יראת הרוממות. און דאָס, וואָס מיר רופען היינט אָן מיט'ן נאָמען „קאָרעקטאָר“, איז דעמאָלט נישט געווען קיין איינפאַכע כלי. ער איז אַליין געווען אַ למדן, און מאַנכע הגהות פון „הבחור הזעצער“ ווייזען, ווי ערנסט און מיט וואָס פאַר אַ לומדות ער איז געגאַנגען צו זיין פשוט'ער קאָרעקטור־אַרבייט. עס איז אונז נישט געבליבען קיין פּלאַסטיש בילד פון דעם דאָזיגען „בחור“, אָבער אין מיין פאַנטאַזיע מאָלט ער מיר זיך, ווי אַן „איינאָק“ אין אַ מאָנאַכען־קלויסטער, מיט איידעלע צוגען אויפ'ן הורכזיכטיגען, בלייכען פנים, אין אַ לאַנגען מאַנטעל, וואָס דעקט איהם צו ביז די פיס, מיט איידעלע דינע פינגער, וואָס שאַרען פאַמעליך און בעדאַכט אַן אות צו אַן אות. און געגאַנגען איז ער צו דער מלאכה נאָכדעם, ווי ער האָט געטובל'ט דעם זינדיגען גוף אין דעם קאַלטען וואַסער פון אַ מקוה. שוין דער נאָמען „בחור“ דערמאָנט אונז אָן אַ מענשען, וואָס האָט נישט געוואָלט פערשוועכען דעם גוף מיט וועלטליכע זאַכען. ער האָט געלעבט נור פאַר איין זאַך: די הייליגע אותיות ריכטיג מצרף צו זיין.

דאָס איז געווען אַמאָל, ווען דער מענש האָט הייליג געפיהלט, ווען אַלץ, וואָס איז איהם געווען טייער, איז איהם צוגלייך געווען הייליג. איצט אָבער, ווען מיר האָבען פערלאָרען דעם בעגריף פאַר'ן וואָרט „הייליג“, „הייליגטום“, ווען אויך דאָס טייערסטע ביי אונז ווערט אין אונזערע אייגען נישט פערהייליגט, האָבען מיר מאַקע אַ קאָרעקטאָר, וואָס איז ווייט פון אַן אַמאָליגען „הבחור הזעצער“,

ווי די אַמאָליגע פרומע מדפיסים פון אַ היינטיגען פערלעגער.

מען מוז נאָך נעמען אין בעטראַכט, אַז דער „הבּחור הזעצער" פון היינטיגע צייטען זעצט אויס נישט נאָר העבּרעאישע ספרים, נאָר אויך פּראָסט יודישע, וואָס זיינען נאָך פאַר אַ קורצער צייט געווען פעראַכט אין די אויגען פון אַ למדן, וועמענס שפּראַך מען האָט מיט פערגעניגען גערופען „די דינסט-מויד", וועלכע דאַרף פעטשערעס הייצען ביי דער גבירטע.

די קאָרעקטור פון יודישע ביכער, מיט ווענינ אויסנאַמען, איז פול מיט גרייזען, פול מיט פשוט'ער עם-הארצות. די פאַניע לידסקי'ס, וואָס דרוקען אַ פרצ'ן, אַן אַש'ן, האָבען קיין שום געפיהל נישט פאַר'ן בוך, וואָס זיי דרוקען. זייער מ י י ן איז נאָר, וואָס ביליגער עס זאָל זיי קאָסטען דער בויגען, און זשאַלעווען צו'שט געלט אויף אַ רעכטען קאָרעקטאָר.

בלעטערט מען דורך די פּרץ-אויסגאַבע, זעהט מען, אַז מגושמ'דיגע הענד האָבען זיך גענומען פאַר דער אויסגאַבע. קוקט מען אַריין אין אַש'ס אַ דראַמע, קאָן מען זיך נישט אָבּוואונדערן פון די פיל גרייזען, וואָס פיקעווען אָן כמעט איטליך זייטעל. למשל, אין אַש'ס „יחוס" געפינען מיר אויף זייטע 9 דאָס וואָרט „נעגליזש", אויף זייטע 10 שורה 3 „דאָס עלעקטריק" און ז. 21 „דער עלעקטריק", זייטע 11 שורה 6 דאָס וואָרט „צאַט" אָנשטאָט „צייט", ז. 15 מעהרערע מאָל דאָס וואָרט „פּראָטעגזיעס", אָנשטאָט „פּרעטענזיעס", זייטע 16— די פראַזע „אָבשטום פאָן דער פאַמיליע", אָנשטאָט „אָבשטאַם פון דער פאַמיליע" א. א. וו., א. א. וו. איך רעד שוין נישט הערפון, וואָס דער סובסטאַנטיוו „דאָס עלעקטריק" איז פאַלש — אָבער ווי קומט פאָר אַ סובסטאַנטיוו מיט פערשיידענע אַרטיקלען אויף איינער און דערזעלבער זייט?

און די שלעכטע קאָרעקטור פון אַ יודיש בוך איז נאָך פיל געפעהרליכער, ווי אין אַ העבּרעאישען. דען דאָס יודיש ווערט איצט געפאָרמירט לויט דעם סגנון און וואָרט-שאַץ פון היינטיגען לעבענדיגען שרייבער, — זיין וואָרט איז אַ מין וועג צום קוואַל, וועלכען מען האָט שוין פערלאָרען ביסלעכווייז, און ווען דער עם-הארצישער קאָרעקטאָר און אַרויסגעבער פערדאַרבּט איהם, מחמת אַן איבּעריגער קאָפּיקע לייזונג — טוט ער דערמיט אַ שאָדען אַלעמען, וואָס

לערנען זיך יודיש ביי פרצ'ן, אש'ן און אנדערע שרייבער.

ס'איז אינטערעסאנט צו זעהן, ווי דער היגער ארויסגעבער שאנעוועט נישט א תּבל, אום צו געבען אן אויסווייניג בעסער אויסזעהן דעם בוך, ווי ער בעפוצט מיט וויניעטקעס דאס שער-בלעטעל און ווי ער ווערט א קמצן, וויבאלד עס האנדעלט זיך ריין ארויסצוגעבען דעם טעקסט.

נישט לאנג איז געשטאנען אין די צייטונגען, אז קיין אומה ולשון גיט נישט ארויס אזוי שלעכט ביכער, ווי אונזערע יודישע פערלעגער. אזא אטעסטאט האט מען ארויסגעגעבען אין פעטערבורג דעם יודישען בוך, ווען עס איז געווען די אויסשטעלונג פון ביכער, וואס ערשיינען אין פערשיידענע פערלאגען אין רוסלאנד. פאר'ן קענער פון יודישען ביכער-מארק איז דאס קיין נייעס נישט. א יוד, וואס איז געוועהנט שטענדיג אבצושפארען פון אייגענעם מאגען, בעשאפט א פערלעגער, וואס שפארט איין אויף דאס פאפיר און דער קארעקטור. ער גיט זיין פערשמארקעטען חדר-בחור'ל קארעגירען פרצ'ן און אש'ן, — און אין קעשענע בלייבט אן איבעריגער פופציגער: פערשפארט, גאט צו דאנקען, א קארעקטאר. דאס שער-בלעטעל איז שוין עפּיס אנדערש, דאס איז פאר דער גאס, פאר'ן מגושמ'דיקן אויג. דעם ווערט פון רעקלאמע פערשטעהט א יודישער פערלעגער אויך.

וואלטען די יודישע פערלעגער נישט געמאכט קיין גוטע געשעפטען מיט א יודיש בוך, — וואלט איך אפשר צו זיי קיין טענות נישט געהאט. נאר מיר ווייסען גאנץ גוט, אז א יודישער פערלעגער האט נאך צו א שרייבער נישט צוגעלעגט. אלע די פערלעגער, וואס זיינען יעדען בעקאנט, זיינען געקומען צום שרייבער אלס אביונים און היינט, ב"ה, זיינען זיי שוין גאנץ פיינע בעלי-הבתים, וואס שטופען שוין דעם בן אין די „שקאלעס" אריין. איך בין זיי, חלילה, נישט מקנא. א שרייבער האט אמת הנאה, ווען זיין פערלעגער לעגט צו איהם נישט צו, אט אזא נאר איז ער שוין! אבער א ביסעל בושה מעגען זיי דאך האבען פאר'ן בוך, וואס עס איז פאר זיי נאר פרנסה, אבער פאר'ן לעזער א סך מעהר, ווי א פרנסה-זאך. וואו נעמט מען דעם „בחור-הזעצער" פון אמאל פאר א יודיש בוך!

* *
*

אין פונקט, ווי עס פעהלט אונז דער „בחור־הזעצער", פעהלט אויך דער יודישער ליטעראַטור דער איבערזעצער. ביי די נידריגע פרייזען, וואָס אַ יודישער פערלאַג צאָהלט פאַר אַן איבערזעצונג — איז נישט מעגליך צו בעקומען אַ ליטעראַרישע פעדער פון טאַלענט. ליטעראַטען מיט אַ שטיקעל נאָמען לינט נישט צו אַרבייטען פאַר'ן נידריגען פרייז, וואָס עס צאָהלען אַלע די „וועלט־ביבליאָטעקען" פון אַ, למשל, שימין און לידסקי. און אַז איך האָב זיך אַמאָל בעקלאָגט פאַר א. רייזינ'ען, וואָס רעדאַקטירט אַן „אייראָפעאישע ביבליאָטעק", וועלכע צייכענט זיך אויס מיט די מיזערנע איבערזעצונגען, האָט ער מיר ריכטיג געענטפערט, אַז ביי דעם נידריגען האָנאָראַר, וואָס עס בעקומט דער איבערזעצער, איז נישט מעגליך צו בעקומען גוטע קרעפטען.

ווען־נישט־ווען בעווייזט זיך ביי יודען אַ נייער פערלאַג, ווי למשל, „קולטור", וואָס שטעלט זיך די אויפגאַבע צו געבען דעם לעזער נישט נאָר אַ שרייענדיגען שער־בלעטעל, נאָר אויך אַ גוטע איבערזעצונג פון אַ בערידמטען ווערק, און דעמאָלט שטעלט זיך אַרויס, אַז ווען נישט די קמצנות פון פערלעגער — איז מעגליך צו בערייכערן דאָס אָרימע יודיש מיט אויסגעצייכענטע ביכער פון פרעמדע ליטעראַטורען. אין דעם פערלאַג „קולטור" האָבען געאַרבייט ד״ר מאַרקאָוו, ש. ראָזענפעלד, א. רייזין, נאָמבערג, ד״ר לוריא און נאָך אַנדערע בעקאַנטע ליטעראַטען. און איינינע איבערזעצונגען פון דער „קולטור" מעגען נאָך היינט גילטען פאַר אַ מוסטער ביי אונז.

נאָך פריהער (אין 1903) האָט זיך געגרינדעט אין פעטערבורג אַ חברה, וואָס האָט גענומען אויף זיך צו בעזאָרגען דעם יודישען לעזער מיט מוסטער־גילטיגע איבערזעצונגען. מען האָט פערשטאַנען דעם גרויסען ווערט פון אַ קינסטלערישער איבערזעצונג און געזוכט אין שטאַב פון די איבערזעצער צו בעקומען די ערשטע ליטעראַרישע קרעפטען. ליידער איז די התלהבות פון די איניציאַטאָרען באַלד קיהלער געוואָרען. פאַר די איינינע טויזענט רובל האָבען

זיי בעקומען אַ פולען פּאָרטפעל כתבים, — האָבען אָבער נישט געהאַט די מיטלען די איבערזעצונגען צו דרוקען.

צוגלייך מיט דעם קליינעם האָנאָראַר וויל מען אויך פון דער וועלט-ליטעראַטור נאָר דאָס קליינע מעשה׳לע, די קורצע סקיצע. אונזערע מו״ל האָבען פיינט גרעסערע ווערק. זיי זיינען מאָדערנע מענשען, כלומרשט, וואָס האָבען נישט ליב אַ ברייט-געשפּונענעם קינסטלער-ווערק.

די העברעאיסטען, וואָס האָבען אַ קלענערען ביכער-מאַרק, וואָס רעכענען זיך מיט אַ פיל בעגרעניצטערער צאָהל פון לעזער, פערמאָגען דאָך אַ פיל ברייטערע ליטעראַרישע קולטור, ווי די „יודישיסטען“.

די אַלגעמיינע עם-הארצות, וואָס מיר זעהען ביי אונזערע פערלעגער בנוגע צו דער קאָרעקטור, זעהען מיר בנוגע צו דער איבערזעצונג. ער האָט קיין פערהעלטעניש נישט צו דעם ווערט פון בוך, וואָס ער גיט אַרויס, ער האָט קיין שום פעראַנטוואָרטונגס-געפיהל פאַר די „שמאַטעס“, מיט וואָס ער מאַכט ביזנעס און וואָס האָט איהם בילעכווייז געמאַכט פאַר אַ שענעם בעל-הבית.

און מוסטער-גילטיגע איבערזעצונגען זיינען גראָד איצט פאַר אונז נויטיגער ווי אַלץ. אונזערע עלטערע ליטעראַטען, וועלכע האָבען אין די לעצטע 10 — 15 יאָהרען געשאַפען נייע פאָרמען און בערייכערט די שפּראַך — זיינען שוין פאַרטיגע מענשען, קאָנען אונז נישט געבען מעהר קיין נייעס. אַלץ, וואָס זיי שרייבען היינט איז נאָר אַן איבערחזר׳ן די אַלטע טעמעס און קונסט-פאָרמען. די יודישע ליטעראַטור, וואָס איז איצט שעפעריש אָרים, מוז וויזען דעם אויסוואַקסענעם יודישען לעזער נייע קונסט-פאָרמען, קינסטלערישע לעבענס-אויפפאַסונגען, מוז בערייכערען זיין פאַנטאַזיע מיט שענע ווערק פון אויסלענדישע קינסטלער. און הויפּטזעכליך מוז די צוגעוועהנען דעם לעזער צו אַ ברייט-אָנגעלעגטער קונסט מיט אַ ברייטער רוים-פּערספּעקטיווע און טיפער צייט-פּערספּעקטיווע. אונזער ליטעראַטור ביז איצט, ביי אַל איהרער אָריגינאַליטעט, איז, מיט ווייניג אויסנאַמען, נאָר אַ קונסט-פלעק, אָהן אַ טיפערן הינטערגרונד, אָהן אַ געפיהל פאַר דער צייט און איהר אייביגען פלוס.

אין נעמען פאַר די איבערזעצונגען דאַרפען זיך גראָד די בעסטע ליטעראַטען פון אונזער צייט. זיי, וואָס האָבען געהאָלפען שאַפען, פערשפרייטען און רייניגען דעם יודיש, זיי האָבען אויך די פליכט זייער שאַפענס-קראַפט צו פערגרעסערן דורך דעם, וואָס זיי וועלען, פערשטעהענדיג טיף דעם גייסט פון יודיש, אונז נאַטירליכערווייז הערנעהנטערן צו די גרויסע ווערק פון דער וועלט ליטעראַטור. י. ל. פרץ האָט שוין פאַר מעהרערע יאָהרען דאָס אייגענע גע־פרעדיגט צווישען די ליטעראַטען. און ווען פריהער איז דאָס געווען אפשר נישט אַזוי וויכטיג פאַר דער ענטוויקלונג פון דער יודישער ליטעראַטור, ווייל דאָס יודישע לעבען האָט אונז אָנגעהויבען צו בעשענקען מיט א י ג ע נ ע טאַלענטען, — איז דאָס איצט, ווען אין דער אָריגינעלער שאַפונגס-קראַפט פון דער יודישער ליטעראַטור איז געקומען אַ לענגערע פויזע, — איינע פון די ערשטע אויפגאַבען, וואָס שטעהט אונז פאָר, און מען קאָן האָפען, אַז אין דעם יאָהר, ווען עס בילדעט זיך אַן אַקציען-געזעלשאַפט אויף אויסצובעסערן דאָס יודישע טעאַטער, וועט זיך אויך בילדען אַ געזעלשאַפט צו קעמפען קעגען אונזערע עם-הארצישע פערלעגער, וועלכע דינען אונז מהנה, ליידער, מיט שלעכטע איבערזעצונגען און לייקענען אין דער נויטווענדיגקייט פון אַ גוטען יודישען קאָרעקטאָר.

אינהאלט:

I. קריטישע שטודיעס:

דער קריטיקער (אנשטאט אן איינלייטונג) . . 5

די לעצטע ליטעראַרישע עפּאָכע (אַלגעמיינע כאַראַקטעריסטיק) 9

חיים נחמן ביאַליק 47

ז. שניאור 68

ווען מ. י. בערדיטשעווסקי שרייבט יודיש . . 82

דער יודישער טעאַטער 96

II. ליטעראַרישע געשפּרעכען:

ד״ר יוסף לוריע 121

ד״ר חיים זשיטלאָווסקי 126

ר' מרדכי'לע 131

יהואש, דער פאַבעל־דיכטער 136

תּשרק'ס בעסטע ערצעהלונגען 146

ג. סאָקאָלאָוו 151

דער שטומער 157

נאָך אַלעמען 167

צום אָנדענקען פון אליקום צונזער 172

דער קאַראַקטער און איבערזעצער 175